

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

**2003 YILI
KATILIM ÖNCESİ
EKONOMİK PROGRAMI**

**ANKARA
AĞUSTOS 2003**

**(Yüksek Planlama Kurulu'nun 14 Ağustos 2003 tarih ve 2003/31 sayılı
Kararıyla kabul edilmiştir.)**

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. SON EKONOMİK GELİŞMELER	3
1.1. <i>Büyüme ve İstihdam</i>	3
1.2. <i>Ödemeler Dengesi</i>	5
1.3. <i>Para ve Kur Politikası</i>	8
1.4. <i>Enflasyon</i>	11
1.5. <i>Kamu Maliyesi</i>	13
2. MAKROEKONOMİK ÇERÇEVE	19
2.1. <i>Büyüme ve İstihdam</i>	21
2.2. <i>Enflasyon</i>	30
2.3. <i>Para ve Kur Politikası</i>	31
2.4. <i>Ödemeler Dengesi</i>	32
2.5. <i>Öngörülerin Gerçekleşmesinde Ortaya Çıkabilecek Temel Riskler</i>	36
3. KAMU MALİYESİ	38
3.1. <i>Maliye Politikasının Amaçları</i>	38
3.2. <i>Kamu Borç Yönetimi</i>	47
3.3. <i>Kamu Maliyesi Riskleri</i>	53
3.4. <i>Duyarlılık Analizi</i>	54
4. YAPISAL REFORMLAR	60
4.1. <i>Piyasa Ekonomisinin ve Girişimciliğin Güçlendirilmesi</i>	60
4.1.1. <i>Özelleştirme</i>	60
4.1.2. <i>Rekabet Hukuku ve Politikaları</i>	62
4.1.3. <i>Yatırım Ortamının İyileştirilmesi</i>	63
4.2. <i>Mali Sektör</i>	64
4.2.1. <i>Bankacılık Sektörü</i>	64
4.2.2. <i>Sermaye Piyasası</i>	70
4.2.3. <i>Sigortacılık</i>	73
4.3. <i>İşgücü Piyasası</i>	74
4.4. <i>İdari Reform</i>	77
4.5. <i>Tarım ve Kırsal Kalkınma</i>	82
4.6. <i>Diğer Reform Alanları</i>	87
4.6.1. <i>Eğitim</i>	87
4.6.2. <i>Bölgesel Gelişme</i>	91
4.6.3. <i>Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlaşma</i>	92
4.6.4. <i>Sağlık</i>	93
4.6.5. <i>Bilgi ve İletişim Teknolojileri</i>	95
4.6.6. <i>Ulaştırma</i>	99
4.6.7. <i>Enerji</i>	100
EK TABLOLAR	102

TABLolar

Tablo:1. 1. Büyüme Hızları ve Talep Unsurları	3
Tablo:1. 2. İşgücü Piyasasında Gelişmeler	4
Tablo:1. 3. İşgücü Piyasasında Sektörel Gelişmeler	4
Tablo:1. 4. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret	6
Tablo:1. 5. Ödemeler Dengesi	7
Tablo:1. 6. Performans Kriterleri, Gösterge Değerler ve Gerçekleşmeleri	8
Tablo:1. 7. Yıllar İtibarıyla Konsolide Bütçe Dengesi	14
Tablo:1. 8. Ocak-Haziran Dönemi İtibarıyla Konsolide Bütçe Dengesi	16
Tablo:1. 9. Genel Devlet Gelir ve Harcamaları	17
Tablo: 2. 1. Toplam Yatırım - Tasarruf Dengesi	25
Tablo: 2. 2. Üretim Faktörleri Artışları	26
Tablo: 2. 3. Üretim Faktörlerinin Büyümeye Katkıları	26
Tablo: 2. 4. Sektörler İtibarıyla Katma Değer Gelişmeleri	30
Tablo: 2. 5. İşgücü Piyasasında Gelişmeler	30
Tablo: 2. 6. Fiyat Hedef ve Öngörülere	31
Tablo: 2. 7. Ödemeler Dengesi Tahminleri	35
Tablo: 2. 8. İhracat Performansında Düşüşün Etkileri	36
Tablo: 3. 1. Genel Devlet Gelir ve Harcamaları	43
Tablo: 3. 2. İç Borç Stokunun Yapısı	48
Tablo: 3. 3. Alacaklılara Göre İç Borç Stoku	48
Tablo: 3. 4. Toplam Dış Borç Stokunun Yapısı	49
Tablo: 3. 5. Toplam Brüt Borç Stoku	50
Tablo: 3. 6. 2002-2006 Döneminde Genel Devlet Brüt Borç Stoku Tahmini	53
Tablo: 3. 7. Büyüme Oranındaki Düşüşün Etkileri	54
Tablo: 3. 8. İç Borçlanma Faiz Oranındaki Artışın Etkileri	55
Tablo:4. 1. 1985-2003 Dönemi Özelleştirme İşlemleri	60
Tablo:4. 2. 1985-2003 Dönemi Özelleştirme Gelirleri ve Kullanımları	61
Tablo:4. 3. Rekabet Kurumuna Başvurular ve Sonuçlandırılan Dosyalar	63
Tablo:4. 4. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programının Toplam Maliyeti	65
Tablo:4. 5. Kamu Bankalarına Aktarılan Kaynaklar	66
Tablo:4. 6. TMSF Bankaları Çözümleme Maliyeti	67
Tablo:4. 7. İşgücü Piyasası Politika Taahhütleri Matrisi	75
Tablo:4. 8. Çalışma Hayatı Politika Taahhütleri Matrisi	77
Tablo:4. 9. Tarım Politika Taahhütleri Matrisi	87
Tablo:4. 10. Eğitim Politika Taahhütleri Matrisi	91
Tablo:4. 11. Bölgesel Gelişme Politika Taahhütleri Matrisi	92
Tablo:4. 12. Sağlık Politika Taahhütleri Matrisi	95
Tablo:4. 13. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Politika Taahhütleri Matrisi	99
Tablo:4. 14. Ulaştırma Politika Taahhütleri Matrisi	100

ŞEKİLLER

Şekil: 1. 1. Kısa Vadeli Faiz Oranları ve Enflasyon Bekleyişleri	9
Şekil: 1. 2. Dolar ve Euronun Gelişimi	11
Şekil: 1. 3. Aylık Fiyat Gelişmeleri	12
Şekil: 2. 1. GSYİH Büyümesi	23
Şekil: 2. 2. GSYİH Büyümesine Katkıları	24
Şekil: 2. 3. Üretim Faktörlerinin Büyümeye Katkıları	27
Şekil: 2. 4. Hasıla Açığı	28
Şekil: 3. 1. Gerçekleşen ve Yapısal Faiz Dışı Bütçe Dengesi	44
Şekil: 3. 2. Gerçekleşen ve Yapısal Bütçe Dengesi	46
Şekil: 3. 3. Devresel Bütçe Dengesi	47
Şekil: 3. 4. Büyüme Oranına Duyarlılık Analizi	55
Şekil: 3. 5. Reel İç Borçlanma Faiz Oranına Duyarlılık Analizi	56
Şekil: 3. 6. Büyüme ve Reel Faiz Oranlarına Duyarlılık Analizi	57
Şekil: 3. 7. Faiz Dışı Fazlaya Duyarlılık Analizi	57
Şekil: 3. 8. Reel Kura Duyarlılık Analizi	58

KUTULAR

Kutu:2. 1. Potansiyel Hasıla ve Hasıla Açığı Projeksiyonları	28
Kutu:2. 2. Yüksek İhracat Performansının Analizi	33
Kutu:3. 1. Yapısal ve Devresel Bütçe Dengesi Hesaplama Metodolojisi	45
Kutu:3. 2. Muhasebe Yaklaşımına Göre Borç Sürdürülebilirliği	58

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
BAĞ-KUR	Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.
CAS	Dünya Bankası Ülke Yardım Stratejisi
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DİVHAN	Divriği Hekimhan Madenleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.
DOKAP	Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ESK	Ekonomik ve Sosyal Konsey
ESA 95	Avrupa Birliği Milli Hesaplar Sistemi
FADN	Çiftlik Muhasebe Veri Ağı
FWA	Sabit Telsiz Erişim
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GERKONSAN	Gerede Çelik Konstrüksiyon ve Teçhizat Fabrikaları Sanayi ve Ticaret A.Ş.
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HACCP	Kritik Kontrol Noktaları Tehlike Analizi
IACS	Entegre İdari Kontrol Sistemi
IAS	Uluslararası Muhasebe Standartları
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İAB	İstanbul Altın Borsası
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İGSAŞ	İstanbul Gübre Sanayii A.Ş.
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSGÜM	İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Merkezi
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KBİ	Karadeniz Bakır İşletmeleri
KDV	Katma Değer Vergisi
KEP	Katılım Öncesi Ekonomik Program
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı

MEDA	Avrupa Birliği Akdeniz Programı
MERNİS	Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi
OECD	Uluslararası Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
OTP	Ortak Tarım Politikası
ÖSDP	Özelleştirme Sosyal Destek Projesi
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
PETKİM	Petrokimya Holding A.Ş.
PFPSAL	Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredisi
POAŞ	Petrol Ofisi A.Ş.
R&TTE	Radyo ve Telekomünikasyon İstasyon Gereç Direktifi
SEKA	Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş.
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
TAKBİS	Tapu Kadastro Bilgi Sistemi
TAKSAN	Takım Tezgahları Sanayii ve Tic. A.Ş.
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDİ	Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş.
TEDAŞ	Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.
TEFE	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TEKEL	Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TFV	Toplam Faktör Verimliliği
THY	Türk Hava Yolları
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TMS	Türk Muhasebe Standartları
TMSK	Türk Muhasebe Standartları Kurulu
TSPAKB	Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜGSAŞ	Türkiye Gübre Sanayii A.Ş.
TÜMOSAN	Türk Motor Sanayii T.A.Ş.
TÜPRAŞ	Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.
TZDAŞ	Türkiye Ziraî Donatım A.Ş.
UMTS	Mobil Telsiz Haberleşme Sistemi
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
VOBAŞ	Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası A.Ş.
VoIP	İnternet Protokolü Üzerinden Ses İletimi

GİRİŞ

Avrupa Birliğine aday ülkelere yönelik olarak 2001 yılında başlatılan Katılım Öncesi Mali İzleme Süreci çerçevesinde, Türkiye ilk Katılım Öncesi Ekonomik Programını Ekim 2001 tarihinde, ikincisini ise Ağustos 2002 tarihinde Avrupa Komisyonuna iletmıştır. Her yıl yenilenmesi öngörülen Katılım Öncesi Ekonomik Programın üçüncüsü, Avrupa Komisyonunun bir önceki Katılım Öncesi Ekonomik Programa ilişkin değerlendirmeleri de dikkate alınarak, 2003-2006 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır¹.

Program, Türkiye'nin AB'ye üyelik hedefi doğrultusunda, Kopenhag ekonomik kriterlerinin sağlanması amacıyla uygulanmakta olan ekonomi politikalarının çerçevesini ve yapısal uyum perspektifini ortaya koymaktadır.

Program, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi amacı doğrultusunda, makroekonomik istikrarın güçlendirilmesini ve böylece sosyal politika uygulamaları alanında mevcut olanakların geliştirilmesini hedeflemektedir. Bu çerçevede, Programda ortaya konan ekonomi politikalarının öncelikli amaçları; ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamı tesis etmek, enflasyonu kalıcı bir şekilde düşürmek, kamu açıklarının ve kamu borç stokunun GSYİH'ya oranını AB ülkeleri ortalamalarına yaklaştırmaktır. Ayrıca, bölgeler arasındaki ve Türkiye ile AB arasındaki gelişmişlik farklılıklarının azaltılması hedeflenmektedir. AB'ye üyelik sürecinde Kopenhag kriterlerine uyum sağlanması ve Maastricht kriterlerine yakınsanması, ekonomi politikalarının belirlenmesinde temel perspektifi oluşturmaktadır.

Katılım Öncesi Ekonomik Program döneminde uygulanacak maliye politikası, kamu borç stokunun milli gelire oranını ve kamu açıklarını kalıcı bir biçimde azaltarak, dengeli bir bütçe yapısına ulaşmayı, sürdürülebilir bir büyüme ortamının oluşmasına katkıda bulunmayı ve enflasyonla mücadeleyi desteklemeyi hedeflemektedir. Para politikası ise, kısa dönemde enflasyonu hedeflenen seviyelere çekmeye, orta vadede ise fiyat istikrarını sağlamaya ve korumaya yönelik olarak sürdürülecektir. Dalgalı kur rejimi uygulamasına devam edilecek ve bu çerçevede döviz kuru piyasada arz ve talebe göre oluşacaktır. Gelirler politikası, enflasyonla mücadele politikasına destek sağlamak amacıyla kısa vadede enflasyon hedefleri gözetilerek, orta vadede ise fiyat istikrarı, verimlilik ve kârlılık parametreleri göz önüne alınarak belirlenecektir.

Program döneminde uygulanacak politikalar çerçevesinde, GSYİH büyümesinin potansiyel seviye olan yüzde 5 oranında gerçekleşeceği ve enflasyonun tek haneli rakamlara gerileyeceği tahmin edilmektedir.

---

¹ 2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının koordinasyonunda, Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, TC Merkez Bankası Başkanlığı, AB Genel Sekreterliği, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu Başkanlığı, Rekabet Kurumu Başkanlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Başkanlığı, Telekomünikasyon Kurumu Başkanlığı, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Başkanlığı ve YÖK Başkanlığının katkılarıyla hazırlanmıştır.

Programda önemli bir ağırlığa sahip olan yapısal reformlar, öngörülen ekonomik hedeflere ulaşılmasında ve makroekonomik istikrarın kalıcı bir şekilde sağlanmasında belirleyici bir rol oynayacaktır. Sürdürülebilir bir büyüme ortamı tesis edilmesi ve piyasa kurallarına dayalı ve rekabet gücü yüksek bir ekonomik yapı oluşturulması yönünde yapısal reformların sürdürülerek Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum sağlanması hedeflenmektedir.

Bu kapsamda, kamu hizmetlerinin etkin, şeffaf ve katılımcı bir şekilde gerçekleştirilmesi yönünde kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi ve özelleştirme yoluyla kamunun ekonomi içerisindeki rolünün azaltılması ve ekonomik etkinliğin artırılması hedeflenmektedir. Ayrıca, bankacılık sisteminin reel sektörün kaynak ihtiyacını etkin bir şekilde karşılayacak yapıya kavuşturulması, çeşitli alanlarda oluşturulan düzenleyici kurumlarla piyasa mekanizmasının güçlendirilerek piyasaların daha modern ve güvenilir bir yapıya kavuşturulması, yerli ve yabancı yatırımların artırılması, ekonomide özel sektörün rolünün daha da geliştirilmesi ve rekabet gücü yüksek bir tarım sektörünün oluşturulması amaçlanmaktadır.

Yapısal reformlar kapsamında, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasında ve eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında ekonomik ve sosyal yapıdan kaynaklanan dengesizliklerin ortadan kaldırılmasında aşama katedilmesi öngörülmektedir.

2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Türkiye ekonomisinin 2002 ve 2003 yılı gelişmeleri değerlendirilmektedir. İkinci bölüm, Program döneminin temel makroekonomik hedeflerini ve bu hedeflere ulaşmak için uygulanması öngörülen ekonomi politikalarını ortaya koymakta ve sunulan baz senaryo çerçevesinde başlıca makroekonomik öngörü ve tahminleri içermektedir. Bu bölümde aynı zamanda baz senaryonun gerçekleşmesinde karşılaşılabilecek risklere ve bu risklerin temel makroekonomik göstergelere olası etkilerine de yer verilmektedir. Üçüncü bölümde, sürdürülebilir bir mali yapının oluşturulması amacı doğrultusunda öngörülen politikalar ile program dönemi bütçe ve borç yönetimiyle ilgili hedef ve tahminler yer almaktadır. Bölümde ayrıca, mali riskler ve bu risklerin olası etkilerine ilişkin analizler de içermektedir. Son bölümde ise, sürdürülebilir bir büyüme ortamının oluşturulması, ekonominin rekabet gücünün artırılması ve serbest piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi doğrultusunda gerçekleştirilmesi öngörülen yapısal reformlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

1. SON EKONOMİK GELİŞMELER

1.1. Büyüme ve İstihdam

2001 yılında yaşanan finansal kriz sonucunda Türkiye ekonomisi ciddi bir daralma ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun yanı sıra, dünya konjonktüründeki gelişmeler nedeniyle ekonomideki belirsizliklerin artması söz konusu daralmayı daha da artırmıştır. Ancak, finansal kriz sonrasında uygulamaya konulan ve 2002 yılı başında üç yıl vadeli yeni bir ekonomik programa dönüştürülen makroekonomik politikalar ve yapısal reformlarla beraber ekonomide ciddi bir canlanma süreci başlamıştır. 2002 yılında GSYİH ve GSMH yüzde 7,8 oranında artış kaydetmiştir.

Yurt içi nihai talepte canlanma sınırlı düzeyde kalırken, büyüme temelde stok değişiminden ve dış talepten kaynaklanmıştır. 2002 yılında toplam yurt içi nihai talep yüzde 1,7 oranında artmış, stok artışının büyümeye katkısı 7 puan olmuş, önemli talep bileşenlerinden özel tüketim yüzde 2 oranında artarken, özel kesim sabit sermaye yatırımları yüzde 7,2 oranında azalma göstermiştir.

Sektörler itibarıyla katma değer artış hızları, tarımda yüzde 7,1, sanayide yüzde 9,4 ve hizmetlerde ise yüzde 7,2 oranında gerçekleşmiştir.

Ekonomideki canlanma 2003 yılının ilk çeyreğinde de devam etmiştir. Bu dönemde GSYİH yüzde 8,1, GSMH ise yüzde 7,4 oranında artış kaydetmiştir. Toplam nihai yurtiçi talep ise aynı dönemde yüzde 6,3 oranında artış göstermiştir. Aylık sanayi üretim endeksi verilerine göre ise 2003 yılının Ocak-Mayıs döneminde sanayi üretiminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6,8 oranında artış yaşanmıştır.

Tablo:1. 1. Büyüme Hızları ve Talep Unsurları

	(Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişme)							
	Yıllık		Dönemler İtibarıyla					2003
			2002					
	2001	2002	I	II	III	IV	I	
Tarım	-6,5	7,1	0,1	2,7	6,1	15,3	7,0	
Sanayi	-7,5	9,4	2,8	12,6	10,5	11,4	7,8	
Hizmetler	-7,7	7,2	1,9	8,0	7,6	10,6	8,3	
GSYİH	-7,5	7,8	2,1	8,9	7,9	11,4	8,1	
GSMH	-9,5	7,8	0,4	10,4	7,9	11,5	7,4	
Toplam Tüketim	-9,1	2,4	-1,5	3,1	3,4	4,3	5,6	
Kamu	-8,5	5,4	2,2	2,6	12,0	4,5	-3,0	
Özel	-9,2	2,0	-1,8	3,2	2,5	4,2	6,5	
Sabit Sermaye Yatırımları	-31,5	-0,8	-28,8	-2,3	5,9	22,2	9,3	
Kamu	-22,0	14,5	-18,1	3,0	29,8	22,7	-37,8	
Özel	-34,9	-7,2	-30,9	-4,2	-3,7	21,8	20,4	
Toplam Yurtiçi Talep	-18,5	9,2	-1,0	14,9	8,2	14,7	11,6	

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, 2002 yılında sanayi ve hizmetler sektörlerindeki katma değer artışlarına paralel bu sektörlerin istihdamında da artışlar olmuştur. 2002 yılında sanayi sektöründeki istihdamda yüzde 4,7, hizmetler sektörü istihdamında ise yüzde 2,9 oranında artış

Son Ekonomik Gelişmeler

kaydedilmiştir. Ancak tarım ve inşaat sektörleri istihdamında sırasıyla yüzde 7,8 ve yüzde 13,7 oranlarında yaşanan daralma 2002 yılında toplam istihdamın yüzde 0,8 oranında gerilemesine yol açmıştır. Bu gelişmeler ve işgücünün yüzde 1,4 oranında artması sonucunda, 2002 yılında işsizlik oranı yüzde 10,3'e yükselmiştir. 2002 yılında işgücündeki artışa kentlerde işgücüne katılım oranının yükselmesi katkıda bulunmuştur.

İşsizliğin kent-kır dağılımına bakıldığında, özellikle tarımda ücretsiz aile işçiliğinin yaygınlığına bağlı olarak kırsal kesimde işsizlik oranının kentlere kıyasla oldukça düşük kaldığı görülmektedir. Kırsal işsizlik oranı 2001 yılında yüzde 4,7, 2002 yılında yüzde 5,7 olarak gerçekleşmiştir. Kentlerde ise bu oran sırasıyla yüzde 11,6 ve 14,2'ye ulaşmaktadır.

Tablo:1. 2. İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	Yıllık		Dönemler İtibarıyla				2003 I
	2001	2002	2002				
			I	II	III	IV	
Çalışma Çağı Nüfusu (Bin Kişi)	47.158	48.041	47.711	47.927	48.148	48.368	48.587
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	49,8	49,6	45,9	50,6	52,4	50,3	47,5
İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)	21.524	21.354	19.387	21.975	22.833	21.658	20.244
İstihdam (Yüzde Değişme)	-0,3	-0,8	0,9	4,0	4,4	9,7	4,4
İşsizlik Oranı (Yüzde)	8,4	10,3	11,5	9,3	9,6	11,0	12,3

Not: İşgücü piyasasına ilişkin veriler DİE tarafından 2000 yılı nüfus sayımına göre revize edilmiştir. Bu nedenle 2002 yılı KEP rakamlarından farklıdır.

2003 yılının ilk çeyreğinde toplam istihdam bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,4 oranında artmıştır. Bununla beraber, işgücüne katılım oranındaki yüksek artış sonucunda işsizlik oranı yüzde 12,3'e ulaşmıştır.

Tablo:1. 3. İşgücü Piyasasında Sektörel Gelişmeler

	Düzy (Bin Kişi)					İşsizliğe Katkılar (%)			
	2000	2001	2002	2002Q1	2003Q1	2001	2002	2002Q1	2003Q1
İşgücü	23.078	23.491	23.818	21.917	23.088	87,9	65,8	-15,3	372,9
İstihdam	21.581	21.524	21.354	19.387	20.244	12,1	34,2	115,3	-272,9
Tarım	7.769	8.089	7.458	6.205	6.639	-68,1	127,0	101,2	-138,2
Sanayi	3.811	3.775	3.954	3.728	3.769	7,7	-36,0	-5,6	-13,1
İmalat Sanayii	3.638	3.582	3.731	3.502	3.572	11,9	-30,0	3,0	-22,3
Hizmetler	10.001	9.660	9.942	9.454	9.836	72,6	-56,7	19,7	-121,7
Ticaret	3.817	3.737	3.980	3.788	3.984	17,0	-48,9	-4,2	-62,4
İnşaat	1.364	1.110	958	790	676	54,0	30,6	41,8	36,3
İşsiz	1.497	1.967	2.464	2.530	2.844	100	100	100	100

İşsizlik ve eksik istihdam oranlarının toplamı olan atıl işgücü oranı ise 2001 yılında 14,4 iken, 2002 yılında yüzde 15,7'ye yükselmiştir. Bu oran, 2003 yılının ilk çeyreğinde yüzde 17,3'e ulaşmıştır.

Kamu sektöründe net ücretler 2002 yılında nominal olarak yüzde 31,7 artmış, ancak reelde yüzde 9,2 oranında azalmıştır. Memur maaşları ise, aynı yılda nominal

yüzde 53,3, reelde ise yüzde 5,7 oranında artış kaydetmiştir. Asgari net ücret 2002 yılında yüzde 56,6 oranında artırılmış, reel artış ise yüzde 8 olarak gerçekleşmiştir.

1.2. Ödemeler Dengesi

Cari İşlemler Hesabı

2001 yılında 3,4 milyar dolar olan cari işlemler dengesindeki fazla, dış ticaret açığının ekonomik büyümeye paralel olarak genişlemesinden ötürü 2002 yılının başından itibaren azalmaya başlamıştır. Böylece, cari işlemler dengesi 2002 yılında 1,5 milyar dolar açık vermiştir. Aynı yılda dış ticaret açığı 8,4 milyar dolar olurken, hizmetler dengesi 7,9 milyar dolar fazla vermiştir.

2003 yılında cari işlemler dengesi bozulma göstermiş ve Ocak-Mayıs döneminde 3,5 milyar dolar açık vermiştir.

2002 yılında ihracatçı sektörlerde işgücü maliyetlerinin düşük düzeylerde kalması, verimlilikte artışların sağlanması ve yurt dışında yapılan etkin pazarlama faaliyetleri sonucunda Türkiye'nin ihracat pazarlarındaki payı yükselmiştir. Mal ihracatı 2002 yılında yüzde 14,1 oranında artarak 35,8 milyar dolar olmuştur. İhracatın yıllık artış oranı yılın ikinci yarısında hızlanarak ortalama yüzde 21 oranına ulaşmıştır. İhracat fiyatlarının yılın ikinci yarısında yükselmesi de bu dönemde ihracat gelirlerinin artmasına katkıda bulunmuştur. İhracattaki artış eğilimi 2003 yılının ilk beş ayında da devam etmiştir. 2003 yılının Ocak-Mayıs döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 30,1 oranında artan ihracat, 17,8 milyar dolara yükselmiştir.

Bavul ticareti 2002 yılında yüzde 33,8 oranında artarak 4,1 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bavul ticareti açısından en önemli Pazar olan Rusya ekonomisindeki olumlu gelişmeler, başta tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri olmak üzere, talebi canlandırmıştır. 2003 yılı Ocak-Mayıs döneminde ise bavul ticareti bir önceki yılın aynı dönemine göre yaklaşık 200 milyon dolar azalarak 1,4 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

2002 yılında sanayi üretiminde gözlenen yüksek oranlı artışlar ara malı ithalatının da hızlı artmasına yol açmıştır. Yatırım malı ve tüketim malı ithalatı da 2002 yılının son aylarında önemli oranlarda artmıştır. Böylece, toplam ithalat 2002 yılında yüzde 23,8 oranında artarak 51,3 milyar dolar olmuştur. 2003 yılının Ocak-Mayıs döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 31,3 oranında artan ithalat, 24,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılında AB ülkelerine yapılan ihracat yüzde 13,7 oranında artarken, AB ülkelerinden yapılan ithalat yüzde 27,4 oranında artmıştır. 2003 yılının ilk beş ayında AB ülkelerine yapılan ihracat yüzde 35,9 oranında artarken, bu ülkelerden yapılan ithalat yüzde 33,8 oranında artmıştır. Bu artış hızları ortalama artış oranlarının üzerinde kalmıştır. Euro/dolar paritesinin euro lehine gelişmesi de AB ülkeleriyle yapılan ticaret hacmini dolar cinsinden yükseltmiştir.

2002 yılında yüzde 54,1 oranında artarak 15,5 milyar dolara yükselen mal ticareti açığı, 2003 yılı Ocak-Mayıs döneminde 7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo:1. 4. Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret

	(Milyon Dolar)					
	Yıllık			Ocak-Mayıs		
	2001	2002	Yüzde Değişme	2002	2003	Yüzde Değişme
MAL İHRACATI	31.334	35.762	14,1	13.666	17.778	30,1
OECD Ülkeleri	20.588	23.393	13,6	8.794	11.648	32,5
AB Ülkeleri	16.118	18.331	13,7	6.851	9.314	35,9
OECD Üyesi Olmayan Ülkeler	9.813	10.951	11,6	4.368	5.452	24,8
Türkiye Serbest Bölgeleri	934	1.418	51,8	504	678	34,6
MAL İTHALATI*	41.399	51.270	23,8	18.869	24.784	31,3
OECD Ülkeleri	25.958	32.874	26,6	12.069	15.393	27,5
AB Ülkeleri	18.280	23.289	27,4	8.260	11.048	33,8
OECD Üyesi Olmayan Ülkeler	15.138	17.822	17,7	6.559	9.178	39,9
Türkiye Serbest Bölgeleri	303	574	89,4	242	212	-12,3

* Parasal altın hariç, parasal olmayan altın dahil.

Hizmetler hesabının en büyük kalemi olan turizm gelirleri 2002 yılında yüzde 4,8 oranında artarak 8,5 milyar dolar olmuştur. Bununla beraber, hizmetler dengesi fazlası, özellikle diğer ticari hizmet gelirlerindeki azalma dolayısıyla 2002 yılında yüzde 13,7 oranında gerilemiştir. 2003 yılı Ocak-Mayıs döneminde turizm gelirleri bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 16 oranında azalarak 1,8 milyar dolara gerilemiştir. Bu gelişmede 2003 yılı başında yaşanan Irak operasyonu ve SARS hastalığının dünya genelinde turizm hareketlerini yavaşlatmasının etkili olduğu tahmin edilmektedir.

2001 yılında 5 milyar dolar olan yatırım geliri dengesi açığı, 2002 yılında 4,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yatırım geliri hesabındaki açıkta yüksek tutardaki faiz giderleri etken olmaktadır. 2002 yılında Türkiye'nin 4,1 milyar dolar olan uzun vadeli faiz ödemelerinin yaklaşık üçte ikisini genel hükümet ve Merkez Bankasının faiz ödemeleri oluşturmuştur. Diğer taraftan, 2002 yılında tamamına yakını genel hükümetin yurt dışında ihraçlarından oluşan tahvil stokuna ilişkin faiz ödemeleri 2,2 milyar dolar olmuştur. 2003 yılı Ocak-Mayıs döneminde yatırım geliri dengesi açığı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 16,7 oranında artarak 2,4 milyar dolara yükselmiştir.

Şubat 2001 krizinden sonra hızla gerileyen ve 3,8 milyar dolar olarak gerçekleşen cari transferler 2002 yılında 3,5 milyar dolara düşmüştür. Cari transferlerin en büyük kalemi olan işçi gelirleri 2002 yılında düşmeye devam ederek 1,9 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. 2002 yılında 1 milyar dolar tutarında bedelsiz ithalat gerçekleşmiştir. 2003 yılı Ocak-Mayıs döneminde cari transferler bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 2,8 oranında azalarak 1,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Sermaye ve Finans Hesabı

Resmi rezervlerdeki değişim hariç 2002 yılında net 7,8 milyar dolar sermaye girişi olmuştur. Resmi rezervler ise 6,2 milyar dolar artmıştır. Sermaye girişinin önemli bir kısmı IMF kredilerinden kaynaklanmıştır. Merkez Bankasının 6,1 milyar dolar tutarındaki geri ödemesi düşüldüğünde, 2002 yılında net 6,4 milyar dolar IMF kredisi kullanılmıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2002 yılında net 862 milyon dolar olmuştur. Yerleşiklerin yurt dışındaki portföy yatırımları 2002 yılında net 2,1 milyar dolar olurken, yabancıların yurt içindeki portföy yatırımları net 1,5 milyar dolara ulaşmıştır. Hazine, yurt dışına 2002 yılında 3,3 milyar dolar tutarında tahvil ihraç etmiştir.

Bankacılık dışı özel sektörün 2002 yılındaki ticari kredi kullanımı dış ticaret hacmindeki artışa paralel olarak yükselmiştir. Bankalar 2002 yılında gerek kısa vadeli gerekse uzun vadeli kredilerde geri ödeyici konumda olmuş, diğer sektörler ise yurt içi sabit sermaye yatırımlarının canlanmaya başlamasıyla birlikte uzun vadeli kredi kullanımını artırmıştır.

Tablo:1. 5. Ödemeler Dengesi

	(Milyon Dolar)			
	Yıllık		Ocak-Mayıs	
	2001	2002	2002	2003
Cari İşlemler Hesabı	3.390	-1.540	-1.513	-3.467
Dış Ticaret Dengesi	-4.543	-8.367	-2.470	-4.171
Toplam Mal İhracatı	34.373	39.827	15.266	19.181
Toplam Mal İthalatı	-38.916	-48.194	-17.736	-23.352
Hizmetler Dengesi	9.130	7.880	1.657	1.789
Gelir	16.030	14.781	4.571	4.633
Gider	-6.900	-6.901	-2.914	-2.844
Yatırım Geliri Dengesi	-5.000	-4.549	-2.069	-2.415
Gelir	2.753	2.489	930	991
Gider	-7.753	-7.038	-2.999	-3.406
Cari Transferler	3.803	3.496	1.369	1.330
Sermaye ve Finans Hesabı	-1.719	1.668	2.174	3.185
Finans Hesabı	-1.719	1.668	2.174	3.185
Doğrudan Yatırımlar	2.769	862	376	31
Portföy Yatırımları	-4.515	-590	-171	243
Diğer Yatırımlar	-2.667	7.549	4.618	2.963
Varlıklar	-601	-652	526	2.316
Yükümlülükler	-2.066	8.201	4.092	647
Ticari Krediler	-1.930	2.432	837	534
Krediler	614	5.322	3.626	-739
Merkez Bankası	10.229	-6.138	-6.138	-152
Genel Hükümet	-1.977	11.834	9.661	-232
Bankalar	-8.076	-1.027	-237	-259
Diğer Sektörler	438	653	340	-96
Mevduatlar	-832	350	-396	838
Merkez Bankası	736	1.336	543	113
Bankalar	-1.568	-986	-939	725
Diğer Yükümlülükler	82	97	25	14
Rezerv Varlıklar	2.694	-6.153	-2.649	-52
Net Hata Noksan	-1.671	-128	-661	282

Yurt dışında çalışan Türk işçilerinin Merkez Bankasında açtıkları kredi mektuplu döviz tevdiat hesapları ve süper döviz hesaplarına uyguladığı faiz oranlarının 2002 yılında düşürülmesine rağmen, 1 yıl vadeli hesap açılabilmesine imkan tanınması Merkez Bankasındaki kısa vadeli mevduatlarda artışa yol açmıştır. Böylece, Merkez Bankasındaki uzun ve kısa vadeli döviz hesapları stokunda 2002 yılında 1,3 milyar dolar tutarında artış kaydedilmiştir.

2003 yılı Ocak-Mayıs döneminde toplam 3,2 milyar dolar sermaye girişi olmuştur. Söz konusu dönemde doğrudan yatırımlarda ve portföy yatırımlarında sırasıyla 31 milyon dolar ve 243 milyon dolar net giriş gerçekleşmiştir. 2003 yılı Ocak-

Mayıs döneminde diğer yatırımlar kaleminin varlıklar bölümünde yer alan bankaların yurtdışı muhabirleri nezdindeki döviz mevcutlarında 3,8 milyar dolar azalış gerçekleşmiştir. Söz konusu kalemin yükümlülükler bölümünde yer alan kredilerde ise 2002 yılı Ocak-Mayıs döneminde 3,6 milyar dolar kredi kullanımı olurken, 2003 yılının aynı döneminde 739 milyon dolar kredi geri ödemesi gerçekleşmiştir.

1.3. Para ve Kur Politikası

Para Politikası

İleriye yönelik belirsizlikleri azaltmak ve beklentileri şekillendirmek amacıyla para tabanının artışı hedef değişken olarak belirlenmiş ve 2002 ve 2003 yılı para programlarının nominal çapasını oluşturmuştur. Bu çerçevede, 2002 ve 2003 yıllarında para tabanının artış hızı yıl sonu enflasyon hedefi ve büyüme hızı öngörüsü ile tutarlı olacak şekilde belirlenmiştir. Ayrıca, net uluslararası rezervlerin tespit edilen belli alt sınırların altına inmeyeceği taahhüt edilmiştir. Bunun yanı sıra, net iç varlıklar kalemi, gösterge niteliğinde bir büyüklük olarak izlenmiştir. 2002 yıl genelinde ve 2003 yılı Haziran ayına kadar belirlenen hedeflerin hepsi tutturulmuştur.

Tablo:1. 6. Performans Kriterleri, Gösterge Değerler ve Gerçekleşmeleri

	Para Tabanı Üst Limit (Trilyon TL)		Net İç Varlıklar Üst Limit (Trilyon TL)		Net Uluslararası Rezerv Seviyesi (Milyon Dolar)	
	Hedef ⁽¹⁾	Gerçekleşme	Hedef ⁽¹⁾	Gerçekleşme	Hedef ⁽¹⁾	Gerçekleşme
28 Şubat 2002 ⁽²⁾	8.250 ^(P)	7.823	26.100 ^(G)	24.318	-6.500 ^(P)	-4.907
30 Nisan 2002	8.900 ^(P)	8.680	27.700 ^(G)	25.197	-7.200 ^(P)	-4.926
30 Haziran 2002	9.089 ^{(P) (3)}	9.009	28.739 ^(G)	26.374	-7.800 ^(P)	-5.755
30 Eylül 2002	10.600 ^(P)	10.104	31.139 ^(G)	28.551	-8.500 ^(P)	-5.889
31 Aralık 2002	10.850 ^(P)	10.720	33.139 ^(G)	28.603	-9.700 ^(P)	-4.614
30 Nisan 2003	12.800 ^(P)	11.883	32.800 ^(G)	30.951	-6.500 ^(P)	-6.080
30 Haziran 2003	13.200 ^(P)	13.039	34.100 ^(G)	29.395	-7.000 ^(P)	-3.865
Eylül 2003	14.100 ^(G)		33.800 ^(G)		-6.000 ^(P)	
31 Aralık 2003	14.300 ^(G)		34.200 ^(G)		-6.000 ^(P)	

Kaynak: TCMB.

(1) Üst sınırlar, söz konusu tarihlerdeki ve bu tarihlerin her biri ile sona eren son beş iş günündeki stokların ortalaması üzerinden hesaplanacaktır.

(2) 28 Şubat 2002 tarihli performans kriteri, bayram tatilinin nakit talebi üzerindeki geçici etkisini hesaba katmak amacıyla, 11-12 Şubat ve 11-12 Mart 2002 tarihlerinin dört iş günü ortalaması üzerinden hesaplanmıştır.

(3) Pamukbank, TMSF'ye devredilmesi nedeniyle TCMB nezdinde tesis etmesi gereken 161 trilyon Türk liralık zorunlu karşılık yükümlülüğünden muaf tutulmuştur. Bu nedenle, Para Tabanı için 18 Ocak 2002 tarihli Niyet Mektubu'nda Haziran sonu için belirlenen 9.250 trilyon Türk lirası üst sınır, 9.089 Türk lirası olarak; Net İç Varlıklar için Haziran sonu için belirlenen 28.900 trilyon Türk liralık üst sınır 28.739 trilyon Türk lirası olarak düzeltilmiştir.

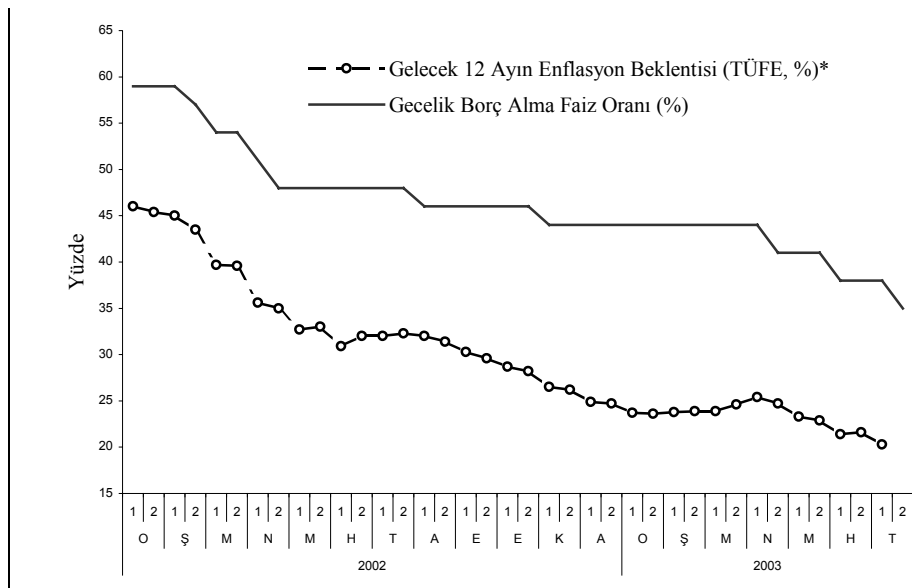
(P): Performans kriteri, (G): Gösterge değer.

Merkez Bankası parasal büyüklüklerdeki hedeflerin yanı sıra enflasyon hedefi ile tutarlı bir para politikası stratejisi izlemiştir. Bu çerçevede, Merkez Bankası, parasal hedeflerin tutturulmasına rağmen olabilecek enflasyonist baskıların önüne geçebilmek amacıyla, enflasyonun gelecekte alabileceği değerleri dikkate alarak kısa vadeli faiz oranlarında değişikliğe gidebileceğini belirtmiş ve ek önlemler alacağını taahhüt etmiştir. Enflasyon dinamikleri ve enflasyonist beklentilerdeki gelişmeleri dikkate alarak 2002 yılında Merkez Bankası kısa vadeli faiz oranlarını altı kez indirmiş, 2003 yılı 17 Temmuz tarihi itibarıyla da faiz oranlarında üç kez indirime gitmiştir.

2002 yılı Ocak-Nisan döneminde uygulanmakta olan ekonomik programın kararlılıkla sürdürülmesi ve programın IMF tarafından ek kaynak ile desteklenmesi

programa olan güveni artırmış ve iç borcun sürdürülebilirliğine ilişkin kaygıları ortadan kaldırmıştır. Bu dönemde, Türk lirası nominal olarak yüzde 8 civarında güçlenmiş, Hazine iç borçlanma faiz oranları ise 20 puan kadar gerilemiştir. Piyasalarda belirsizliklerin azalması, geleceğe yönelik güveni olumlu yönde etkileyerek enflasyon beklentilerinin aşağıya çekilmesini sağlamıştır. Maliyet yönlü enflasyonist baskıların azalmasının yanı sıra, iç talepteki yetersizliğin sürmesi de fiyat artışlarının yavaşlamasına katkıda bulunmuştur. Söz konusu ekonomik gelişmeler ışığında, Merkez Bankası gecelik faiz oranlarını kademeli olarak düşürmüş, 2002 Ocak-Nisan döneminde gecelik borçlanma faiz oranı yüzde 59'dan yüzde 48'e, borç verme faiz oranı ise yüzde 62'den yüzde 55'e gerilemiştir.

Şekil: 1. 1. Kısa Vadeli Faiz Oranları ve Enflasyon Bekleyişleri

* Merkez Bankası Enflasyon Bekleyişleri Anketi

Ancak, Mayıs-Ağustos aylarında yaşanan olumsuz politik gelişmeler ve erken seçim olasılığının gündeme gelmesi, Avrupa Birliğine katılım sürecinde önemli bir adım olan uyum yasalarının kabulü konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar yılın ilk aylarında sağlanan olumlu ekonomik gelişmeyi engellemiştir. Bu dönemde, Türk lirası ve döviz piyasalarında dalgalanmalar artmış, enflasyon oranındaki gerileme yavaşlamıştır. Ağustos ayına gelindiğinde ise, seçim tarihinin belirlenmesi, AB uyum yasalarının kabul edilmesi ve ekonomik programın genel seçimden sonra da sürdürüleceğine ilişkin güvenin sağlanması siyasi belirsizlik algılamasını azaltmıştır. Bu gelişmelerin enflasyon beklentilerini ve gerçekleştirmelerini olumlu etkileyeceği öngörüsüne dayalı olarak Ağustos ayı başında gecelik borçlanma faiz oranı yüzde 48'den yüzde 46'ya, borç verme faiz oranı ise yüzde 55'ten yüzde 53'e indirilmiştir.

Seçim ortamının yarattığı belirsizlik, kamu maliyesinde görülen bozulma ve bazı yapısal düzenlemelerdeki gecikmelerin enflasyonist beklentileri etkileme riski nedeniyle Ağustos ayından Kasım ayına kadar olan süre içinde kısa vadeli faiz oranlarında değişiklik yapılmamıştır. Kasım ayına gelindiğinde ise, siyasi belirsizliğin ortadan kalkmasının ve yapısal reformlar ile mali disiplinin sürdürülme olasılığının artmasının enflasyon eğilimlerini olumlu etkileyeceği öngörülmüş ve gecelik borçlanma faiz oranı yüzde 44'e, borç verme faiz oranı ise yüzde 51'e düşürülmüştür.

2003 yılının ilk çeyreğinde finansal piyasalar en çok ABD'nin Irak operasyonu ile ilgili gelişmelerden etkilenmiştir. Bu dönemde belirsizliğin artmasının yanı sıra petrol fiyatlarındaki hızlı artış, enflasyon dinamiklerini ve ekonomik birimlerin enflasyon bekleyişlerini kötüleştirmiştir. Ancak, savaşın kısa sürede sona ermesi ve petrol fiyatlarının gerilemesiyle finansal piyasalar yeniden normale dönmeye başlamış, ve beklentiler hızla iyileşmiştir. Merkez Bankası, bu olumlu gelişmeleri dikkate alarak kısa vadeli borçlanma faiz oranlarını Nisan, Haziran ve Temmuz aylarında 3'er puan azaltarak yüzde 35'e düşürmüştür. Borç verme faiz oranı ise yüzde 41'e çekilmiştir.

2002 ve 2003 yıllarında, enflasyon hedeflemesi stratejisine hazırlık olarak ve modern merkez bankacılığı uygulamaları çerçevesinde, para politikası operasyonel yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikler çerçevesinde;

- Mali kurumların aracılık maliyetlerinin düşürülmesi ve likidite yönetimlerinde daha esnek bir yapıya kavuşturulmaları amacıyla, yabancı para cinsinden zorunlu karşılıklara da faiz ödenmeye başlanmış; ortalama olarak tutulacak zorunlu karşılıkların kapsamı genişletilmiş ve bunların tesis süresi uzatılmıştır.
- Döviz piyasasının geliştirilmesini teşvik etmek amacıyla, vadeli sözleşmeler üzerinden alınan damga vergisi ve bankalararası döviz işlemleri üzerinden alınan vergi kaldırılmıştır.
- Ağustos 2002 tarihinde Türkiye Bankalar Birliğince başlatılan TRLIBOR uygulaması da, ekonomide ihtiyaç duyulan referans faiz oranlarının oluşmasını sağlamaya başlamıştır.
- Finansal piyasaların derinleşmesine sağlayacağı katkılar nedeniyle, Merkez Bankası, fiyat istikrarı temel hedefi ile uyumlu olarak, Eylül 2002 tarihinde yeniden işlerlik kazandırılan piyasa yapıcılığı sistemini desteklemeye ve piyasa yapıcısı bankalara açık piyasa işlemleri çerçevesinde Türk lirası likidite imkânı tanımaya başlamıştır.
- Bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması çalışmaları dahilinde, piyasada oluşan fazla likiditenin Merkez Bankası tarafından daha etkin şekilde çekilebilmesine olanak vermek amacıyla, bankalararası para piyasasında 4 haftalık TL depo ihaleleri düzenlenmeye başlanmıştır.
- Merkez Bankası, borç veren son merci işlevi çerçevesinde, bankacılık sisteminde gün içinde oluşan geçici likidite ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla kullanılmak üzere gün içerisinde repo ihale imkânı ile geç likidite penceresi imkânı sağlamaya başlamıştır.
- Yeniden sermayelendirme programı kapsamında bulunan bankalara, sermayelendirme işlemi tamamlanıncaya kadar, ihtiyaç duymaları halinde, Merkez Bankasınınca ilave likidite sağlanması imkanı tanınmıştır.
- Merkez Bankası piyasa yapıcılığı sistemini desteklemeye yönelik olarak DİBS Ödünç İşlemleri Piyasasını Şubat 2003 tarihi itibarıyla faaliyete geçirmiştir.

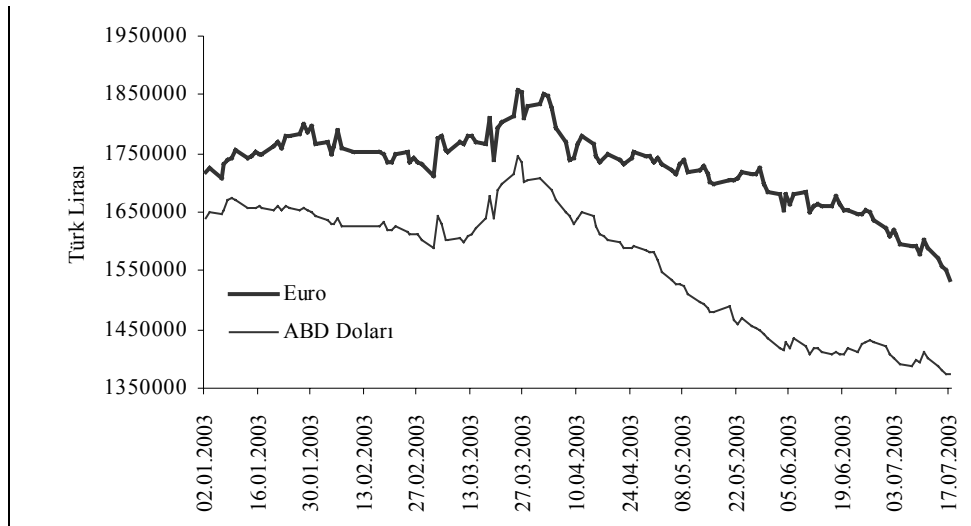
Kur Politikası

Merkez Bankası, 2002 ve 2003 yıllarında da dalgalı kur politikası rejimini uygulamaya devam etmiş ve mevcut rejim altında döviz kurlarının iktisadi temellerle

uyumlu oluşması ve döviz kuru piyasasının daha etkin çalışabilmesi için gerekli önlemleri almıştır. 2001 yılında olduğu gibi, Merkez Bankası 2002 ve 2003 yıllarında da kurlardaki aşırı dalgalanmaların önlenmesi amacıyla kurların seviyesine yönelik olmayan sınırlı müdahalelerde bulunacağını, bunun yanı sıra, döviz rezervlerini artırmak için şeffaf döviz alım ihaleleri yapacağını açıklamıştır.

2002 yılının ilk yarısında gözlemlenen ters para ikamesi ve ödemeler dengesindeki olumlu gelişmeler ile oluşan piyasadaki döviz arz fazlası, düzenlenen programlı döviz alım ihaleleri ile piyasadan çekilmiştir. Bu operasyonlar önceden de duyurulduğu gibi kurların uzun dönemli eğilimine ve denge değerine yönelik olmamış ve herhangi bir kur seviyesi gözetilmemiştir. Nisan-Haziran ayları arasında Merkez Bankasınınca düzenlenen döviz alım ihaleleri ile toplam 795 milyon dolar alınmıştır. Ancak, Haziran ayında yaşanan siyasi belirsizlik nedeniyle ters para ikamesi sürecinde gözlemlenen duraklama ve döviz piyasası işlem hacmindeki daralmaya bağlı olarak 2002 Temmuz-Aralık döneminde programlı döviz alım ihalelerine ara verilmiştir. Bununla beraber, söz konusu dönemde Merkez Bankası kurlarda yaşanan hareketlilik üzerine iki kez satım, bir kez de alım yönünde döviz piyasasına müdahalede bulunmuştur.

Şekil: 1. 2. Dolar ve Euronun Gelişimi

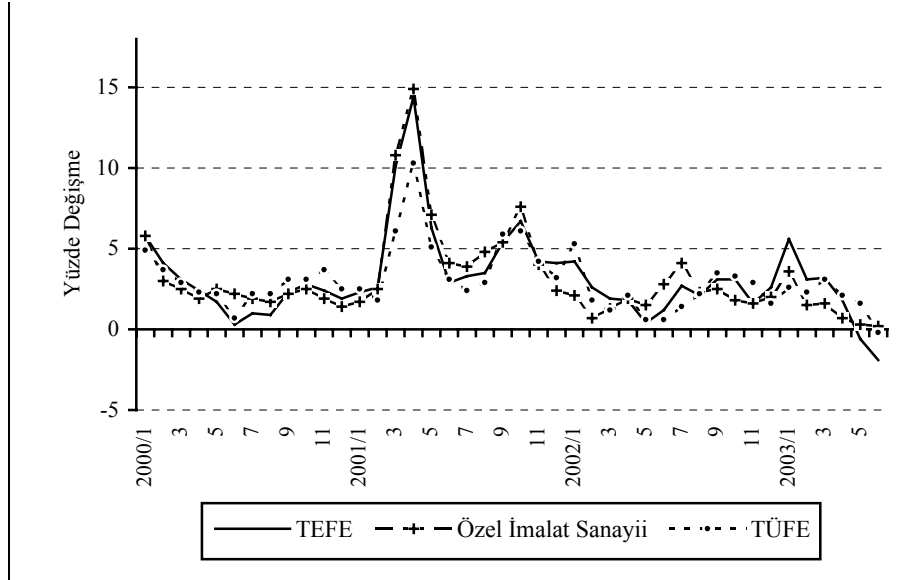
2003 yılı Mayıs ayında ise, özellikle ters para ikamesi gelişmeleri sonucu döviz piyasasında oluşan döviz arz fazlası ve Merkez Bankasının güçlü döviz rezervi pozisyonuna sahip olmasının uygulanan programa ilişkin güvenin artmasına sağlayacağı katkı dikkate alınarak döviz alım ihalelerine tekrar başlanmıştır. Ayrıca, Mayıs ayında döviz kurlarında gözlemlenen aşırı oynaklık nedeniyle iki doğrudan alım müdahalesi yapılmıştır. Sistemde döviz arz fazlası yaratan sürecin devam etmesi sonucu, Merkez Bankası Haziran ve Temmuz aylarında döviz alım ihalelerindeki döviz alım miktarını kademeli olarak yükseltmiş ve doğrudan alım müdahalesinde de bulunmuştur. Mayıs-Temmuz döneminde döviz alım miktarı 4 milyar dolara yaklaşmış bulunmaktadır.

1.4. Enflasyon

2002 yılında ekonomik programın kararlı bir şekilde uygulanması ve gerçekleştirilen yapısal reformlar enflasyonla mücadeledeki kazanımda belirleyici olmuştur. Bu çerçevede, mali disiplinin korunması, kamu kesiminde maaş ve ücret

ayarlamalarının program hedefleri kapsamında yapılması ve Merkez Bankasının para politikasını kararlı bir şekilde uygulaması, enflasyon oranının ve ileriye dönük enflasyonist beklentilerin aşağı çekilmesinde temel etkenler olmuşlardır. Böylece, 2002 yılında TEFE artış hızı yüzde 30,8, TÜFE artış hızı ise yüzde 29,7 düzeyine gerilemiştir. Yıllık olarak TEFE’de hedeflenen düzey gerçekleşmiş, TÜFE’de ise hedefin 5,3 puan altında kalınmıştır. 2001 yılına göre TEFE’de 57,8 puan, TÜFE’de ise 38,8 puan azalma kaydedilmiş, böylece TEFE’de son onaltı yılın, TÜFE’de ise son yirmi yılın en düşük seviyeleri gerçekleştirilmiştir. 2002 yılında yurt içi talebin enflasyonist baskı yaratacak düzeyde olmaması, döviz kurunun serbest piyasada istikrarlı olarak dalgalanması ve bununla birlikte TL’nin reel olarak değer kazanması sonucunda ithal girdi maliyetlerinin düşmesi ve gıda grubu fiyat artışlarının son 15 yılın en düşük düzeyinde gerçekleşmesi enflasyonda kaydedilen önemli ölçüdeki gerilemede etkili olmuştur. Enflasyonda yıl sonu hedeflerine ulaşılmasında, program uygulanmaya başladığından bu yana gerçekleştirilen yapısal reformlar da çok önemli bir rol oynamıştır.

Şekil: 1. 3. Aylık Fiyat Gelişmeleri

2003 yılının ilk çeyreğinde gerçekleşen enflasyon büyük ölçüde maliyet yönlü baskılardan kaynaklanmıştır. Irak Savaşının etkisiyle artan döviz kurları ve petrol fiyatları, maliyetleri yükselterek özellikle toptan eşya fiyat artışlarının hızlanmasına yol açmıştır. Buna karşın, iç talep koşullarına bağlı olarak, bu artışların tüketici fiyatlarına yansımaları görece olarak sınırlı kalmıştır. Ocak-Mart döneminde ağır kış koşulları ve sel baskınları nedeniyle tarım ve gıda fiyatlarının yüksek seyretmesi aylık enflasyon oranlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Savaşın beklenenden erken sona ermesi sonucunda Nisan ve Mayıs aylarında maliyet baskıları ortadan kalkmış, tarım sektöründe mevsimselliğin etkisinin de ortaya çıkması ile birlikte gerek TEFE gerekse TÜFE artış hızlarında belirgin bir gerileme kaydedilmiştir. Çekirdek enflasyon da aynı süreçte gerilemiştir. TEFE onyedinci yıl sonra ilk kez Mayıs ayında azalmıştır. Haziran ayında ise her iki endekste azalma kaydedilmiştir. Böylece, TEFE ve TÜFE 15 yıl sonra ilk kez aynı ayda azalma göstermiştir. 2003 yılı Ocak-Haziran döneminde TEFE artış hızı yüzde 11,5, TÜFE artış hızı ise yüzde 12 olarak gerçekleşmiştir. TEFE artış hızına tarım sektörünün katkısı 4,9 puan, özel imalat sanayiinin katkısı 3,9 puan, kamu imalat sanayiinin katkısı ise 2,3 puan (bunun 1,2 puanı petrol ürünleri) olmuştur. Yılın

ilk altı ayında enflasyonda kaydedilen gelişmeler yıl sonu hedeflerine ulaşılmasını destekler nitelikte olmuştur.

Yılın kalan bölümünde, programın tavizsiz olarak uygulanmasının yanı sıra kamu fiyat ayarlamalarının hedeflenen enflasyonla uyumlu bir şekilde devam etmesi, iç talebin fiyatlar üzerinde yukarı yönlü baskı yaratmaması, yapısal reformlara devam edilmesinin yanısıra mali disiplinin kararlılıkla sürdürülmesi ve bununla birlikte dışsal faktörlerin (uluslararası petrol fiyatları, gıda fiyatları vb.) olumlu yönde seyretmesi yıl sonu hedeflerine ulaşılması açısından önem taşımaktadır.

1.5. Kamu Maliyesi

Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarına İlişkin Gelişmeler

2002 yılı bütçesi önemli oranda faiz dışı fazla vererek kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlamak temel hedefine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede, gelir artırıcı ve harcama disiplinini sağlayıcı tedbirlere ve yapısal düzenlemelere devam edilmiştir.

2002 yılında vergi idaresinin yeniden yapılandırılması ve vergi politikasının yeniden şekillendirilmesi amacıyla 2002-2004 yılları arasında vergi alanında yapılacak düzenlemeleri içeren vergi stratejisi hazırlanarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, 1 Ağustos 2002 tarihinden itibaren uygulamaya konulan Özel Tüketim Vergisi Kanunuyla (ÖTV) 16 adet fon ve vergi kaldırılmıştır. Böylece, birçok mal ve hizmetin vergilendirilmesinde basitlik sağlanarak KDV oran sayısı 5'ten 3'e indirilmiş ve Avrupa Birliği mevzuatına uyum açısından önemli bir gelişme sağlanmıştır. Ayrıca, ÖTV kapsamına alınan gelirlere bazı bakanlık ve fonlara pay dağıtılması uygulamasına son verilmiştir.

Genel bütçe vergi gelirlerinden büyükşehirlerimize aktarılan pay yüzde 5'den yüzde 4,1'e düşürülmüş, buna karşılık belediye gelirlerini artırmak amacıyla büyükşehirlerden alınan emlak vergisi yüzde 100 artırımlı olarak uygulanmaya başlanmıştır.

2002 yılı bütçe hedeflerine ulaşmak amacıyla, gelirleri artırıcı tedbirlerle birlikte, harcamaları azaltıcı önlemler de alınmıştır. Maaş artışları enflasyon hedefleriyle uyumlu bir şekilde belirlenmiş, bütçe kapsamındaki kamu kurum ve kuruluşlarında yeni personel istihdamı (eğitim, sağlık ve emniyet hizmetleri hariç) bir önceki yılda emeklilik, ölüm ve istifa sonucu ayrılan personel sayısının yüzde 50'sini aşmayacak şekilde uygulanmıştır.

Harcamaların kontrol altına alınması ve etkinliğinin artırılması amacıyla; yeni bir ihale kanunu çıkarılmış ve Kamu İhale Kurumu oluşturulmuş, yatırım programı rasyonalize edilerek yatırımların tamamlanma süresi yüzde 32 oranında azaltılmıştır.

2002 yılı içinde büyük ölçüde mali disiplinin sağlanmasına dikkat edilmesine rağmen; 1 Ekim 2002 tarihinden itibaren memur ve emekli maaşlarına yapılan seyranen zam, yüksek miktarda dış proje kredileri revizyonu nedeniyle yatırım harcamalarının yükselmesi, özellikle ihracattaki KDV iadesinin etkisiyle vergi iadelerinin artması, bütçe sağlık giderlerinin öngörülenin üzerinde gerçekleşmesi, prim ve tahsilat oranlarındaki düşme ve sağlık giderlerindeki artıştan dolayı yükü gittikçe artan sosyal güvenlik kuruluşlarına transferler ve yeşil kart ödemeleri faiz dışı bütçe harcamalarını olumsuz etkilemiştir.

Bu gelişmeler sonucunda, 2002 yılında GSYİH'ya oran olarak, bütçe gelirleri ve bütçe harcamaları, sırasıyla yüzde 27,4 ve yüzde 41,8 oranında gerçekleşirken, bütçe açığı yüzde 14,5, faiz dışı fazla ise yüzde 4,3 olmuştur.

Tablo:1. 7. Yıllar İtibarıyla Konsolide Bütçe Dengesi

	(GSYİH'ya Oran, Yüzde)			
	1999	2000	2001	2002
Harcamalar	36,3	37,7	45,5	41,8
Faiz Dışı Harcamalar	22,4	21,3	22,5	23,0
Cari Harcamalar	11,8	10,9	11,4	11,1
-Personel	8,9	8,0	8,5	8,4
-Diğer Cari	2,9	2,9	2,9	2,7
Yatırım	2,0	2,2	2,7	2,5
Transfer	22,4	24,6	31,4	28,3
-Faiz Dışı Transfer	8,6	8,2	8,4	9,5
-Faiz Ödemeleri	13,8	16,4	23,0	18,8
Gelirler	24,3	26,7	28,8	27,4
Genel Bütçe	24,0	26,4	28,4	27,0
-Vergi Gelirleri	19,1	21,3	22,3	21,6
-Vergi Dışı Normal Gelirler	2,4	2,8	4,2	3,9
-Özel Gelir ve Fonlar	2,5	2,4	2,0	1,5
Katma Bütçe	0,3	0,2	0,3	0,4
Faiz Dışı Fazla	1,9	5,4	6,3	4,3
Bütçe Açığı*	-12,0	-11,0	-16,7	-14,5

* 2001 yılında bütçeden sosyal güvenlik kuruluşlarına nakit olarak ödenen 950 trilyon lira 2002 yılı transfer harcamalarında yer almaktadır. Ek Tablo 4'te ise söz konusu miktar ilgili yılda gösterilmiştir. Bu nedenle, 2002 yılı için GSYİH'nın yüzde 0,4'ü kadar bir farklılaşma oluşmaktadır.

2003 yılında, uygulanan ekonomik program gereği hedeflenen² genel devlet faiz dışı fazlasına ulaşmak amacıyla gelirleri artırıcı ve harcamaları azaltıcı bir dizi tasarruf tedbiri alınmıştır.

Gelir artırıcı tedbirler :

- Mükellef ile vergi idaresi arasında oluşan sorunların giderilmesini sağlayacak Vergi Barışı Kanunu çıkarılarak çok sayıda ihtilafli vergi dosyası vergi ve faiz indirimi yolu ile tasfiye edilmiştir.
- ÖTV'den tahsis edilen fon ve paylar sıfırlanmış, tütün mamülleri ve alkollü içkilerden alınan ÖTV artırılmıştır.
- Özel işlem ve özel iletişim vergilerinin süresi uzatılmıştır.
- Ek emlak vergisi ve ek motorlu taşıtlar vergisi alınmasına yönelik kanuni düzenlemeler yapılmıştır.

² IMF ile mutabık kalınan genel devlet faiz dışı fazlası yüzde 5,3, KİT'ler dahil toplam kamu kesimi faiz dışı fazlası yüzde 6,5'dir.

- Kurumlar vergisindeki bazı istisna ve muafiyetler azaltılmış ve kurum geçici vergi oranı kurumlar vergisi oranına yükseltilmiştir.

Harcama azaltıcı tedbirler :

- 2003 yılında personel açıktan atamalarının 35 bin kişiyle sınırlandırılması hedeflenmiştir.
- Personel harcamalarında tasarruf sağlamak amacıyla, 2003 yılında, işçilerin bir ikramiyesinin gelecek yıla ertelenmesi öngörülmüştür.
- Emekli Sandığına prim kesenek oranları yüzde 15'ten yüzde 16'ya çıkarılmıştır.
- SSK'da isteğe bağlı sigortalıların prim oranı yüzde 20'den yüzde 30'a çıkarılmıştır.
- Bağ-Kur'da ilaç katılım payının sigortalılardan tahsil edilmesi ve emekli aylıklarından kesilmesi uygulamasına geçilmiştir.
- SSK'da sistemin işleyişi ve yaptırımlar konusunda bilgilendirme toplantıları ve diğer kuruluşlarla işbirliği çalışmaları sürdürülmektedir.
- Sağlık harcamalarındaki hızlı artışın önüne geçebilmek için Emekli Sandığında her ilaç grubu için belirlenecek ortalama fiyatların üstündeki ilaçlar için aradaki fiyat farkının emekli tarafından ödenmesi ya da o referans fiyata denk gelen veya daha düşük fiyata sahip ilacın kullanılmasını içeren ortalama fiyat uygulamasına geçilmiştir.
- İlaç giderleri içinde önemli bir pay tutan antibiyotik kapsamındaki ilaçların reçete edilmesi yeni esaslara bağlanmıştır.
- Bazı ilaç ve vitaminlere kuruluş katkısını önleyen negatif ilaç listesi uygulamasına geçilmiştir.
- Ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin devlet tarafından karşılanması amacıyla yeşil kart uygulamasında ödenek üstü harcama yapma yetkisinin kaldırılması konusunda gerekli tedbirler alınmıştır.
- Diğer cari harcamalarda, kamu kurum ve kuruluşları bünyesinde faaliyet gösteren dernek ve vakıflara ait taşıtların bakım, onarım ve işletme giderleri için bütçeden harcama yapılmaması, kurumların diğer cari ödeneklerinden yıl içinde kullanmadıkları kısımların ertesi yıla devredilmesine imkan verilmesi gibi kısıntı sağlayıcı tedbirlerin alınması hedeflenmiştir.
- 2003 yılında, geçmiş yıllardan farklı olarak, mali disiplini ve şeffaflığı artırmak amacıyla, yatırım başlangıç ödeneklerine aynı dış proje kredileri de dahil edilmiştir.
- Mali disiplini sağlamak amacıyla tertipler arasında ödenek aktarmalarına sınırlama getirilmiştir.

2003 yılında ekonomik krizden olumsuz etkilenen SSK ve Bağ-Kur emeklilerinin alım güçlerinin artırılması için 75 ile 100 milyon liradan başlayarak aylık artışlarına paralel olarak azalacak şekilde sosyal destek ödemesi yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, yaşlılık aylığı alanların aylıklarında yüzde 100 artış yapılmıştır.

Alınan gelir artırıcı ve harcama disiplini sağlayıcı tedbirler sonucunda, 2003 yılının Ocak-Haziran döneminde, 69,4 katrilyon liralık harcama yapılırken, 44,7

katrilyon liralık gelir elde edilmiş ve bütçe açığı 24,8 katrilyon lira olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, harcamalarda bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 29,3'lük, gelirlerde ise yüzde 24,8'lik bir artışı ifade etmektedir. Özellikle, personel, diğer cari ve borç faizi ödemelerindeki artışın yavaşlaması ve tasarruf sağlayıcı tedbirlerin etkisiyle azalan yatırım harcamaları toplam harcamaların artışının sınırlı kalmasında önemli bir rol oynamıştır. Böylece, faiz dışı fazla Ocak-Haziran döneminde 10,1 katrilyon liraya ulaşmıştır.

Tablo:1. 8. Ocak-Haziran Dönemi İtibarıyla Konsolide Bütçe Dengesi

	(Yüzde Artış)		
	Ocak-Haziran		
	2001	2002	2003
Harcamalar	31,1	73,0	29,3
Faiz Dışı Harcamalar	43,8	65,0	37,1
Cari Harcamalar	40,2	64,1	28,5
-Personel	40,2	65,8	32,8
-Diğer Cari	40,5	55,5	5,2
Yatırım	62,7	59,2	-12,6
Transfer	27,2	76,8	31,3
-Faiz Dışı Transfer	45,7	67,0	54,4
-Faiz Ödemeleri	20,8	80,8	22,4
Gelirler	47,7	56,2	24,8
Genel Bütçe	48,7	55,9	23,7
-Vergi Gelirleri	34,5	53,9	45,6
-Vergi Dışı Normal Gelirler	195,0	59,9	-41,4
-Özel Gelir ve Fonlar	19,0	65,5	-13,3
Katma Bütçe	0,1	79,2	89,7
Faiz Dışı Fazla	56,1	38,7	-4,7
Bütçe Açığı	-0,4	120,6	38,5

Genel Devlet Gelir ve Harcamalarına İlişkin Gelişmeler

Konsolide bütçe, mahalli idareler, fonlar, sosyal güvenlik kuruluşları ve döner sermayelerden oluşan genel devlet dengesi, bu idarelerin gelir ve giderlerinin konsolidasyonu ile elde edilmektedir. Genel devlet gelir ve harcamalarına ilişkin büyüklükler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

1999 yılında, GSYİH'ya oranı yüzde 36,6 olan toplam genel devlet gelirleri artarak 2001 yılında yüzde 44'e yükselmiş, 2002 yılında ise 2,1 puan azalarak yüzde 41,9 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında genel devlet gelirlerinin yüzde 57,7'sini oluşturan vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı 2001 yılına göre 2,9 puanlık düşüşle yüzde 24,2 seviyesine gerilemiştir. Bu azalışta, GSYİH içindeki payının bir önceki yıla göre 2,6 puan düşerek yüzde 8,1 oranında gerçekleşen vasıtasız vergiler belirleyici

olmuştur. Faiz ve ücretlerdeki düşük oranlı artış vasıtasız vergilerdeki azalmada temel etkindir.

2002 yılında 540 milyon dolarlık özelleştirme yapılmıştır.

Tablo:1. 9. Genel Devlet Gelir ve Harcamaları

	(GSYİH'ya Oran, Yüzde)			
	1999	2000	2001	2002
Vergiler	23,0	25,5	27,1	24,2
-Vasıtasız	10,1	10,0	10,7	8,1
-Vasıtalı	12,5	15,1	16,0	15,6
-Servet	0,4	0,4	0,4	0,5
Vergi Dışı Normal Gelirler	4,6	4,7	4,8	6,3
Faktör Gelirleri	2,9	3,2	3,9	4,3
Sosyal Fonlar	6,1	6,6	7,4	6,9
Toplam	36,6	40,0	43,1	41,8
-Özelleştirme Gelirleri	0,1	1,5	0,9	0,2
Toplam Gelir	36,6	41,5	44,0	41,9
Cari Harcamalar	18,2	17,3	18,3	18,2
Yatırım Harcamaları	4,5	4,7	4,7	4,1
-Sabit Sermaye	4,5	4,6	4,7	4,1
-Stok Değişmesi	0,0	0,0	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	27,2	29,5	37,0	32,7
-Cari Transferler	26,0	27,9	35,8	31,8
-Sermaye Transferleri	1,2	1,6	1,1	1,0
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0
Faiz Dışı Harcama	35,4	34,4	36,2	35,7
Toplam Harcama	49,9	51,4	59,9	55,1
Faiz Dışı Borçlanma Gereği*	-1,3	-7,1	-7,8	-6,2
Borçlanma Gereği*	13,3	9,9	15,9	13,1

* (+) açığı, (-) fazlayı ifade eder.

1999 yılında toplam genel devlet harcamalarının GSYİH içindeki payı yüzde 49,9 iken, 2002 yılında yüzde 55,1 oranına yükselmiştir. Bu yükselişte özellikle konsolide bütçe faiz ödemeleri etkili olmuştur. Nitekim, faiz dışı harcamaların GSYİH içindeki paylarına bakıldığında dönem içinde yaklaşık aynı seviyeyi koruyarak 2002 yılında yüzde 35,7 oranında gerçekleştiği görülmektedir.

Böylece, 1999 yılında yüzde 13,3 olan genel devlet borçlanma gereğinin GSYİH'ya oranı 2002 yılında yüzde 13,1 olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında faiz ödemeleri hariç tutulduğunda ise, borçlanma gereği GSYİH'nın yüzde 1,3'ü oranında fazla verirken, 2002 yılında bu fazla yüzde 6,2'ye yükselmiştir.

Genel devlet açığı ve borç stokunun kapsamı ve muhasebe kaydı çeşitli ayarlamalar yapılarak, Avrupa Birliğinin açık ve borç tanımlarına uyumlu hale getirilmekte ve her yıl 1 Nisan tarihinde mali bildirim tabloları ile Avrupa Birliğinin ilgili birimlerine iletilmektedir.

Mali bildirim tabloları hazırlanırken temel olarak;

- Konsolide bütçe kapsamı içerisinde yeralmayan ancak AB kamu kesimi tanımına göre genel devlet açığı içerisinde yer alması gereken kamu kuruluşlarının gelir ve gider dengeleri konsolide bütçe açığına eklenmekte,
- ESA 95 kuralları çerçevesinde gelir ve gider olarak tanımlanan ancak konsolide bütçe açığına dahil edilmemiş gelir ve giderler bütçe açığına eklenmekte, gelir ve gider tanımına girmeyen ancak konsolide bütçe açığında yer alan hesaplar bütçe içerisinde ayıklanmakta,
- Konsolide bütçede nakit esasına göre yer alan gelir ve giderler tahakkuk esasına göre olması gereken büyüklüğe çekilmekte,
- Kamu borç stokunun faiz giderleri tahakkuk esasına göre hesaplanmakta ve ait olduğu yıla dağıtılmaktadır.

Bu ayarlamalar sonucunda iki tanım arasında oluşan farklılıklar aşağıda gösterilmektedir. Özellikle 2001 yılında oluşan yüksek fark kamu bankaları görev zararlarının bütçeye dahil edilmesi nedeniyle oluşmuştur.

	1999	2000	2001	2002
Genel Devlet Borçlanma Gereği / GSYİH (Yüzde)	13,3	9,9	15,9	13,1
Mali bildirimle uyumlu Genel Devlet Borçlanma Gereği / GSYİH (Yüzde)	18,4	5,8	26,9	10,0

2. MAKROEKONOMİK ÇERÇEVE

Makroekonomik Politikanın Temel Amaçları

2003-2006 döneminde ekonomi politikasının temel amacı toplumun refah seviyesinin yükseltilmesidir. Bu amaca yönelik olarak, öncelikle makroekonomik istikrarın güçlendirilmesi ve böylece sosyal politika uygulamaları alanında mevcut olanakların geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Bu kapsamda, Türkiye'nin makroekonomik politikalarının temel öncelikleri; ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamı tesis etmek, enflasyonu kalıcı bir şekilde düşürmek, kamu açıklarının ve kamu borç stokunun GSYİH'ya oranını AB ülkeleri ortalamalarına yaklaştırmaktır.

AB'ye üyelik sürecinde Kopenhag kriterlerine uyum sağlanması ve Maastricht kriterlerine yakınsanması, ekonomi politikalarının belirlenmesinde temel perspektifi oluşturmaktadır. Piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi ve ekonominin rekabet gücünün artırılması öncelikli hedeflerdir. Bu bağlamda, özelleştirme yoluyla devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması, piyasa düzenleme işlevinin bağımsız düzenleyici kurumlara devredilmesi, özel girişimciliğin güçlendirilmesi ve serbest piyasa işleyişini olumsuz etkileyen hukuki engel ve iktisadi belirsizliklerin giderilmesi özel bir önem taşımaktadır. Ayrıca, mali sektör reformuna ve kamunun tekel konumunda olduğu sektörlerin rekabete açılması çabalarına devam edilecektir. Ekonomi politikasının önemli bir amacı da, bölgeler arasındaki ve Türkiye ile AB arasındaki gelişmişlik farkını azaltmak olacaktır.

Makroekonomik politikaların belirlenmesi ve uygulanması sürecinde AB ile diyalogun artırılmasına önem verilecektir.

Maliye Politikası

2003-2006 döneminde maliye politikasının temel amaçları, kamu borç stokunun milli gelire oranını ve kamu açıklarını kalıcı bir biçimde azaltmak, dengeli bir bütçe yapısına ulaşmak, sürdürülebilir bir büyüme ortamının oluşmasına katkıda bulunmak ve enflasyonla mücadeleyi desteklemektir.

Bu temel amaçlar çerçevesinde, önümüzdeki dönemde sıkı maliye politikası uygulamalarına devam edilecek ve her yıl önemli oranlarda faiz dışı fazla verilerek mali disiplin korunacaktır. Hedeflenen faiz dışı fazla oranlarına ulaşılabilmesi doğrultusunda, vergi tabanının genişletilmesi suretiyle vergi gelirleri artırılabilecek ve harcamalar, kamu harcama reformu kapsamında, tasarruf ve etkinlik önceliklerine göre belirlenecektir.

Para ve Kur Politikası

2001 yılında yürürlüğe giren Merkez Bankası Kanunu, fiyat istikrarının sağlanmasını Merkez Bankasının öncelikli hedefi olarak belirlemiştir. Ayrıca, söz konusu Kanunla, bankanın özerk bir para politikası uygulaması güvence altına alınmıştır. Bu kapsamda, enflasyon hedefleri hükümetle birlikte belirlenecek, ancak Merkez Bankası bu hedeflere ulaşmak doğrultusunda uygulayacağı para politikasında tam bağımsız olacaktır. Yapılan düzenlemeler sonucunda, para politikası uygulamasında şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından gelişmiş ülke merkez bankası uygulamalarına yakınlaşma sağlanmıştır.

Para politikasının bu şekilde belirlenmesi, AB'ye üyelik sürecinde Maastricht kriterlerine yakınsanması hedefi ile de bağlantılıdır. Türkiye'deki makroekonomik istikrarsızlığın temel nedenlerinden biri olan yüksek kronik enflasyonun kalıcı bir şekilde düşürülmesi, makroekonomik istikrarın sağlanmasına ve öngörülebilir bir ekonomik ortamın oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu süreç, aynı zamanda enflasyonun AB ortalamasına yakınsamasını da beraberinde getirecektir.

Para politikası, kısa dönemde enflasyonu hedeflenen seviyelere çekmeye, orta vadede ise fiyat istikrarını sağlamaya ve korumaya yönelik olarak sürdürülecektir. Bu çerçevede, gerekli ön koşullar oluştuğunda, Merkez Bankası enflasyon hedeflemesi politikasına geçecektir.

Önümüzdeki dönemde dalgalı kur rejimi uygulaması sürdürülecektir. Döviz kuru piyasada arz ve talebe göre belirlenecek, ancak Merkez Bankası döviz kurunun uzun dönem seviyesini etkilemeden, sadece aşırı dalgalanmalara yönelik müdahalede bulunabilecektir. Makroekonomik istikrarın kalıcı hale gelmesi ile birlikte, ulusal paranın dalgalı kur politikası altında istikrar kazanması hedeflenmektedir.

Gelirler Politikası

Gelirler politikası, enflasyonla mücadele politikasına destek sağlamak amacıyla kısa vadede enflasyon hedefleri gözetilerek belirlenecektir. Orta vadede ise gelirler politikasının, fiyat istikrarı, verimlilik ve kârlılık parametreleri göz önüne alınarak belirlenmesi hedeflenmektedir. Uygulanan ekonomik program çerçevesinde kamu kesimi ücret politikasında, geriye dönük endekslemeden vazgeçilerek ileriye dönük endeksleme sistemine geçilmesi öngörülmüştür. 2000 yılından bu yana, kamu kesiminde ücret artışları enflasyon hedefleriyle uyumlu bir şekilde belirlenmektedir. Bununla beraber, 2000-2002 döneminde enflasyonun ücret artışlarını aşması durumunda aradaki fark kısmen telafi edilmiştir. Ayrıca, gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik olarak 2003 yılının başında ağırlıklı olarak alt gelir grubunda yer alan emeklilerin maaşlarında önemli artışlar yapılmıştır. Hükümet, özel sektörün de enflasyon hedefiyle uyumlu bir ücret politikası izlemesi doğrultusunda, sosyal taraflar arasındaki uzlaşmanın temini için Ekonomik ve Sosyal Konsey ve benzeri zeminleri kullanmaya devam edecektir.

Yapısal Reform Politikaları

Yapısal reformlar, öngörülen ekonomik hedeflere ulaşılmasında ve makroekonomik istikrarın kalıcı bir şekilde sağlanmasında belirleyici bir rol oynayacaktır. Yapısal reformlar ile, sürdürülebilir bir büyüme ortamı tesis edilmesi, piyasa kurallarına dayalı ve rekabet gücü yüksek bir ekonomik yapı oluşturulması ve böylece, Kopenhag kriterlerine uyum sağlanması hedeflenmektedir.

Bu kapsamda, özelleştirme yoluyla kamunun ekonomi içerisindeki rolünün azaltılması ve ekonomik etkinliğin artırılması, şeffaf ve etkin bir kamu yönetiminin oluşturulması, bankacılık sisteminin reel sektörün kaynak ihtiyacını etkin bir şekilde karşılayacak yapıya kavuşturulması, çeşitli alanlarda oluşturulan düzenleyici kurumlarla piyasa mekanizmasının güçlendirilmesi ve ekonomide özel sektörün rolünün daha da geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bunlara ek olarak, tarım ve alt yapı hizmetleri alanlarındaki reformlar hızlandırılarak sürdürülecektir.

Kamu finansmanında sağlanacak iyileşme çerçevesinde eğitim, sağlık, Ar-Ge ve sosyal nitelikli harcamaların payı artırılarak, toplumun yaşam kalitesinin

yükseltilmesi, beşeri sermayenin niteliklerinin geliştirilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele ve bölgesel gelişmişlik farkının azaltılması öngörülmektedir.

Dışsal Faktörler

Mevcut yavaşlama eğilimine ilave olarak küresel ekonomideki belirsizlikler ve uluslararası politik gerginlikler 2002 yılında dünya ekonomisindeki canlanmayı sınırlayan faktörler olmuştur. 2003 yılının ilk yarısında da sürmesi beklenen durgunluğun, güven ortamının yeniden sağlanması, politik gerginliklerin ortadan kalkması ve petrol fiyatlarının düşmesiyle birlikte yerini canlanmaya bırakması beklenmektedir. Ancak, ekonomik canlanmanın ne kadar hızla gerçekleşeceği, söz konusu faktörlerdeki gelişmelere bağlı olacaktır.

Katılım Öncesi Ekonomik Programın makroekonomik analiz ve öngörülerinde kullanılan dünya ekonomisine ilişkin varsayımlar, Avrupa Birliği Komisyonu, IMF ve OECD gibi kuruluşların en son tahminlerine dayanmaktadır.

Bu kapsamda, ihracatımızda yüzde 50'den fazla paya sahip olan AB ülkelerinde 2003 yılında yüzde 1 civarında beklenen büyümenin, 2004 yılında yüzde 2,4'e çıkacağı ve 2005 ve 2006 yıllarında potansiyel olan yüzde 2,5 oranında gerçekleşeceği varsayılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin ithalat talebi artış hızı 2003 yılında yüzde 4,7, 2004 yılında yüzde 8,0 ve 2005 ve 2006 yıllarında ise yüzde 7,8 olarak alınmıştır. Dünya ithalat fiyat endeksi artış hızı ise 2003 yılı için yüzde 2,5, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında sırasıyla yüzde 0,5, 0,9, 1,0 varsayılmıştır.

Irak savaşının etkisiyle 2002 yılı sonlarında artış eğilimine giren petrol fiyatlarının 2003 yılında varil başına ortalama 28 dolar civarında gerçekleşeceği varsayılmıştır. 2004-2006 dönemi için petrol varil fiyatları 24 dolar olarak alınmıştır.

AB Komisyonu euro/dolar paritesini 1,07 olarak tahmin etmektedir. Yılın ilk yedi ayında ortalama 1,1 civarında gerçekleşen euro/dolar paritesinin AB Komisyonu tahminlerine yakın olması da dikkate alınarak 2003-2006 döneminde paritenin 1,07 olacağı varsayılmıştır.

2.1. Büyüme ve İstihdam

Türkiye, son dönemde potansiyelin altında bir büyüme, yüksek enflasyon ve yüksek kamu borç stoku gibi önemli problemlerle karşı karşıya kalmıştır. 2003-2006 döneminde uygulanacak makroekonomik politikalar, yapısal reformların da katkısıyla, bu sorunların çözümüne odaklanacak ve temel olarak sıkı para ve maliye politikaları benimsenecektir.

Sıkı para ve maliye politikalarının genelde büyümeyi sınırlandırıcı etkilere sahip oldukları kabul edilmektedir. Ancak, borç stoku ve enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde, enflasyonu düşürücü ve kamu dengelerini iyileştirici politikaların, geleceğe dönük beklentileri iyileştirdiği, risk primini düşürdüğü ve dolayısıyla büyümeyi artırdığı da bilinmektedir. Nitekim, sıkı para ve maliye politikalarının büyüme üzerindeki etkilerinin kamu borç sorununun büyüklüğüne bağlı olarak farklılaştığı birçok ülke örneklerinde görülmektedir.

2003-2006 döneminde uygulanacak sıkı para ve maliye politikalarının, ekonomide güvenin sağlanması, risk primi ve enflasyonist beklentilerin düşmesi gibi

olumlu etkilerinin öne çıkacağı ve dolayısıyla büyümeyi destekleyici etki yapacağı öngörülmektedir. Uygulanan sıkı maliye politikalarının sadece gelir artırıcı nitelikte olmayıp, önemli ölçüde kamu harcamalarında tasarruf ve etkinliği hedeflemesi de bu olumlu etkileri daha belirgin hale getirecektir.

Bu çerçevede, 2003-2006 döneminde üretimin potansiyel seviyesini yakalayacağı ve GSYİH büyümesinin yıllık ortalama yüzde 5 civarında olacağı tahmin edilmektedir. Dönem boyunca istikrarlı bir büyümenin sağlanması ve toplam nihai yurtiçi talepteki canlanmanın yanı sıra ihracat artışının da büyümeye önemli katkıda bulunması beklenmektedir.

Geçmiş yıllarda ihracat, genellikle toplam nihai yurtiçi talebin daraldığı ya da sınırlı ölçüde arttığı yıllarda yüksek performans göstermiştir. Bu durum, büyük oranda iç talepteki yavaşlamaya bağlı olarak üreticilerin dış piyasalara yönelmesinden kaynaklanmıştır. Katılım Öncesi Ekonomik Program döneminde, iç talepte bir canlanma beklenmekle beraber, canlanmanın önemli oranda sabit sermaye yatırımlarındaki artıştan kaynaklanacağı, tüketim harcamalarının ise 2003 yılı hariç daha sınırlı bir artış göstereceği tahmin edilmektedir. Sabit sermaye yatırımlarındaki artışın üretim kapasitesini artırarak ihracatı desteklemesi ve dolayısıyla, iç talepte öngörülen canlanmanın ihracat artışını sınırlamaması beklenmektedir. Ayrıca, emek verimliliğinde sağlanacak artışlar da öngörülen ihracat performansına ulaşılmasına katkıda bulunacaktır (İhracat gelişmelerine ilişkin detaylı analiz Kutu 2.2'de verilmektedir).

2004-2006 döneminde, sürdürülecek yapısal reformlarla ekonomide rekabetin artırılması ve kaynakların daha etkin kullanılması amaçlanmaktadır. Uygulanan politikalarla artması beklenen tasarrufların ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik gerçekleştirilen düzenlemelerin özel yatırımları artırması beklenmektedir. Ayrıca, güven ortamının sağlanması ile beraber faizlerde beklenen düşüşün yatırımlara olumlu katkı yapacağı tahmin edilmektedir.

Diğer taraftan, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması reformu kapsamında sağlanan olumlu gelişmelerin program döneminde özel yatırımların finansmanını kolaylaştıracağı tahmin edilmektedir. Bankacılık sistemini daha sağlıklı bir yapıya kavuşturmak amacıyla, 2002 yılında bankacılık sisteminde sermaye yeterlilik rasyosunun artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar sonucunda yüzde 14,8 olarak tespit edilen sermaye yeterlilik oranı, geçici verilere göre, 2003 yılı Mart ayı itibarıyla yüzde 26,2'ye yükselmiştir. Bankaların sorunlu aktiflerinin çözümlenmesine yönelik olarak 2002 yılı Haziran ayında uygulamaya konulan İstanbul Yaklaşımı çerçevesinde 2003 yılı Haziran ayına kadar 5,4 milyar dolarlık borcu bulunan 208 büyük şirket ve 649,2 milyon dolarlık borcu bulunan 91 küçük şirket yeniden yapılandırma kapsamına alınmıştır. Bunlardan, büyük şirketlere ait 4,3 milyar dolarlık borç ve küçük şirketlere ait 546,4 milyon dolarlık borç yeniden yapılandırılmıştır.

Düşük enflasyon ortamında, reel faizlerde sağlanacak düşme ve bankaların tuttuğu zorunlu karşılıkların maliyetlerinin azalması bankaların kaynak maliyetini olumlu etkileyecektir. Bunun sonucunda, bankaların kredi hacimlerinin artması beklenmektedir. Ayrıca, kamu açıklarının azaltılmasıyla beraber kamunun finansal piyasalardaki baskısının azalması da bu süreci destekleyecektir. Nitekim düşük enflasyona geçişle birlikte İsrail, Meksika ve Brezilya gibi pek çok ülkede reel kredi hacminde ciddi genişleme görülmüştür. Bankacılık sisteminde aracılık maliyetlerinin azaltılması çalışmaları da kredi genişlemesini destekleyen bir unsur olacaktır. BDDK

tarafından bankacılık sektöründe aracılık maliyetlerinin orta vadede uluslararası normlara yakınlaştırılması amacına yönelik çalışmalar yapılmakta ve makro dengeler açısından uygun şartların oluşmasına paralel bankacılık işlemleri üzerinden yapılan kesintilerde indirimde gidilmesi beklenmektedir.

Öngörülen büyüme ve yatırım artışlarına bağlı olarak, 2003-2006 döneminde 2,2 milyon yeni istihdam imkanının yaratılması ve böylece işsizlik oranında bir gerileme sağlanması beklenmektedir.

Büyümenin Talep Bileşenleri

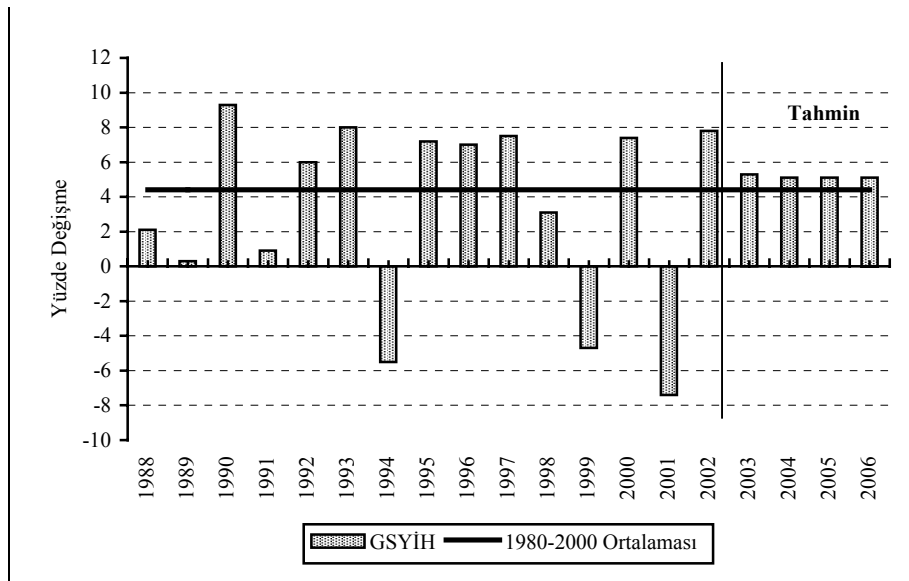
2001 yılında yaşanan ekonomik daralmanın ardından, 2002 yılında ekonomik aktivitede beklenenin üzerinde bir canlanma yaşanmıştır. 2002 yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programında 2002 yılı için GSMH büyümesi yüzde 3 ve GSYİH büyümesi yüzde 3,9 olarak tahmin edilmiş olmasına karşılık, GSMH ve GSYİH artış hızları yüzde 7,8 olarak gerçekleşmiştir. Özel tüketim ve özel yatırımlar 2002 yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı tahminlerinin altında kalırken, stok değişimi ve ihracat beklenenin üzerinde gerçekleşmiştir. Özellikle stok artışı büyümenin başlıca belirleyicisi olmuş ve büyümeye katkısı 7 puan olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programıyla karşılaştırıldığında, 2003-2006 döneminde, makro politikalarda önemli bir değişiklik öngörülmemiş, ancak 2002 yılı gerçekleşmelerinin neden olduğu farklılaşmalar tahminlere yansıtılmıştır.

2003 yılında, ihracat artışında gözlenen yüksek performansın yanında 2002 yılında öngörülerin altında kalan ve sınırlı bir iyileşme gösteren tüketim ve sabit sermaye yatırımlarının da büyümeye önemli katkı yapmaları beklenmektedir.

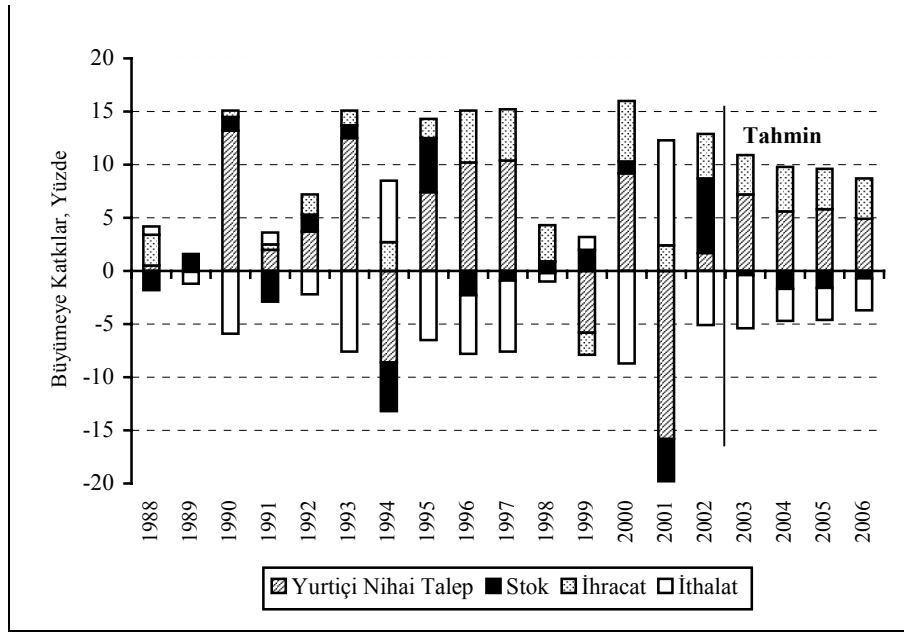
2003 yılında GSYİH'nın yüzde 5,3, GSMH'nın ise yüzde 5 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Talep bileşenleri itibarıyla, özel tüketimin yüzde 6,2, kamu tüketiminin yüzde 4,2 ve özel sabit sermaye yatırımlarının yüzde 30,5 artması, kamu sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 13,7 düşmesi beklenmektedir. Böylece, yurtiçi nihai talebin yüzde 8 artacağı tahmin edilmektedir. Mal ve hizmet ihracatının 2003 yılında yüzde 9,3, mal ve hizmet ithalatının ise yüzde 14,4 oranında artacağı tahmin edilmektedir.

Şekil: 2. 1. GSYİH Büyümesi

2004-2006 döneminde GSMH'nın yıllık ortalama yüzde 5,2 ve GSYİH'nın yıllık ortalama yüzde 5,1 artması beklenmektedir. Talep bileşenleri itibarıyla, büyümenin temel olarak yatırım ve ihracat artışından kaynaklanacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde, toplam sabit sermaye yatırımlarının yıllık ortalama yüzde 13,8, özel yatırımların yüzde 15, kamu yatırımlarının ise yüzde 10,2 oranında artması beklenmektedir. Aynı dönemde, mal ve hizmet ihracatının yılda ortalama yüzde 9,2, mal ve hizmet ithalatının ise yüzde 7,7 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan, özel tüketim harcamalarının yıllık ortalama yüzde 3,3 oranında artacağı öngörülürken, kamu tüketim harcamalarının yüzde 2,4 oranında artması hedeflenmektedir.

Şekil: 2. 2. GSYİH Büyümesine Katkılar

Yatırım-Tasarruf Dengesi

Uygulanmakta olan sıkı maliye politikası ve yürütülmekte olan yapısal reformlar sonucunda, 2002 yılında kamu maliyesinde önemli iyileşmeler sağlanmıştır. İç borçlanmada belirgin bir yavaşlama ve faiz oranlarında ciddi bir gerileme gözlenmiştir. Bu çerçevede, 2003-2006 döneminde kamu borç yönetiminde önemli iyileşmenin sağlanması, faiz oranlarının düşmeye devam etmesi ve buna paralel olarak özel yatırımlara dönük finansman imkanlarının genişlemesi beklenmektedir. Ayrıca, AB ile ilişkilerin gelişmesine paralel olarak pazar olanaklarının genişlemesinin yatırımlara ivme kazandıracığı tahmin edilmektedir. 2003 yılında yüzde 13,4 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilen özel sektör yatırımlarının GSYİH içindeki payının, 2006 yılında yüzde 17,8'e çıkacağı öngörülmektedir.

Yürütülmekte olan kamu yatırım programı rasyonalizasyon çalışmaları ve sıkı maliye politikaları sonucu 2003 yılında GSYİH'nın yüzde 4,6'sı düzeyine gerilemesi beklenen kamu yatırımlarının, önümüzdeki dönemde kamu maliyesinde sağlanacak iyileşmelere paralel olarak artması ve 2006 yılında yüzde 5,3 düzeyine ulaşması beklenmektedir.

Böylece, 2003 yılında yüzde 18 olması beklenen sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içindeki payının 2006 yılında yüzde 23,1'e ulaşması beklenmektedir. Stok

değişmeleri de dikkate alındığında, 2003 yılında yüzde 22,2 olması beklenen toplam yatırımların GSYİH içindeki payının 2006 yılında yüzde 23,3'e ulaşacağı tahmin edilmektedir.

2003-2006 döneminde, kamu borç yönetiminin etkinliğinin artırılması ve güven ortamının getireceği faiz düşüşü sonucunda, kamu harcamaları içinde çok yüksek bir paya sahip olan faiz giderlerinin GSYİH'ya oranının azalacağı ve kamu harcanabilir gelirin artacağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede, kamu yatırım-tasarruf açığının, kamu harcanabilir gelirlerindeki artışa ve kamu tüketim artışındaki yavaşlamaya bağlı olarak azalması beklenmektedir.

Kamu harcanabilir gelirin GSYİH içindeki payının artmasına bağlı olarak, özel harcanabilir gelirin ve dolayısıyla özel tasarrufların GSYİH içindeki payının azalması öngörülmektedir.

Yatırım-tasarruf dengesi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, 2003-2006 döneminde, güven ortamının tesis edilmesinin etkisiyle artacak yurtiçi tasarrufların toplam yatırımları da olumlu etkilemesi beklenmektedir. Diğer taraftan, 2002 yılında GSYİH'nın yüzde 1,7'si düzeyinde gerçekleşen dış tasarrufun 2003 yılında artarak yüzde 3,2'e ulaşması beklenmektedir. Ancak, 2004-2006 döneminde dış tasarrufun azalarak 2006 yılında yüzde 1,5'e gerilemesi öngörülmektedir. Uygulanmakta olan sıkı para ve maliye politikalarının, toplam yatırım-tasarruf açığını kontrol altına alarak dış tasarruf ihtiyacını 2003 yılı sonrasında azaltması öngörülmektedir.

Tablo: 2. 1. Toplam Yatırım - Tasarruf Dengesi

(GSYİH'ya Oran, Yüzde)

	Ortalama		Gerçekleşme			Tahmin			
	90-94	95-99	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam Yatırımlar	23,1	23,2	23,9	15,9	21,3	22,2	22,4	22,9	23,3
- Sabit Sermaye Yat.	24,2	22,9	21,7	17,2	16,7	18,0	19,9	21,9	23,1
- Kamu	6,3	5,5	5,8	5,3	5,7	4,6	5,1	5,2	5,3
- Özel	17,9	17,4	15,9	11,9	11,0	13,4	14,8	16,7	17,8
- Stok Değişmesi	-1,2	0,3	2,1	-1,3	4,6	4,2	2,5	0,9	0,2
Toplam Tasarruflar	23,1	23,2	23,9	15,9	21,3	22,2	22,4	22,9	23,3
- Yurtiçi Tasarruf	21,3	19,2	16,6	18,2	19,6	19,0	20,0	21,0	21,8
- Dış Tasarruf (1)	1,8	4,1	7,3	-2,3	1,7	3,2	2,4	1,9	1,5

(1) DİE tarafından açıklanan harcamalar yoluyla GSYİH baz alınmış ve yatırım- tasarruf dengesi bu çerçevede hesaplanmıştır. Tabloda verilen kamu yatırımları genel devletin yanında KİT yatırımlarını da kapsamaktadır.

Büyümenin Kaynakları

2002 yılında yüksek oranlı büyüme gerçekleşmiş olmasına rağmen istihdamda yaşanan gerilemeye bağlı olarak, emek verimliliğinde önemli bir artış ortaya çıkmıştır. 2002 yılında istihdamdaki gerilemeye bağlı olarak istihdam artışının büyümeye katkısı negatif olurken, sermaye stoku ve toplam faktör verimliliği (TFV) artışının büyümeye katkıları önemli ölçüde yükselmiştir.

Tablo: 2. 2. Üretim Faktörleri Artışları

(Yüzde)

Dönem	Hasıla Artışı	Sermaye Stoku Artışı	İstihdam Artışı	TFV Artışı
1990-2000	4,1	7,6	1,1	0,5
2002	7,8	3,8	-0,8	6,5
2003	5,3	4,2	1,9	2,8
2004	5,1	4,7	3,3	1,2
2005	5,1	5,1	2,6	1,5
2006	5,1	5,4	2,7	1,3
2003-2006	5,1	4,8	2,5	1,7

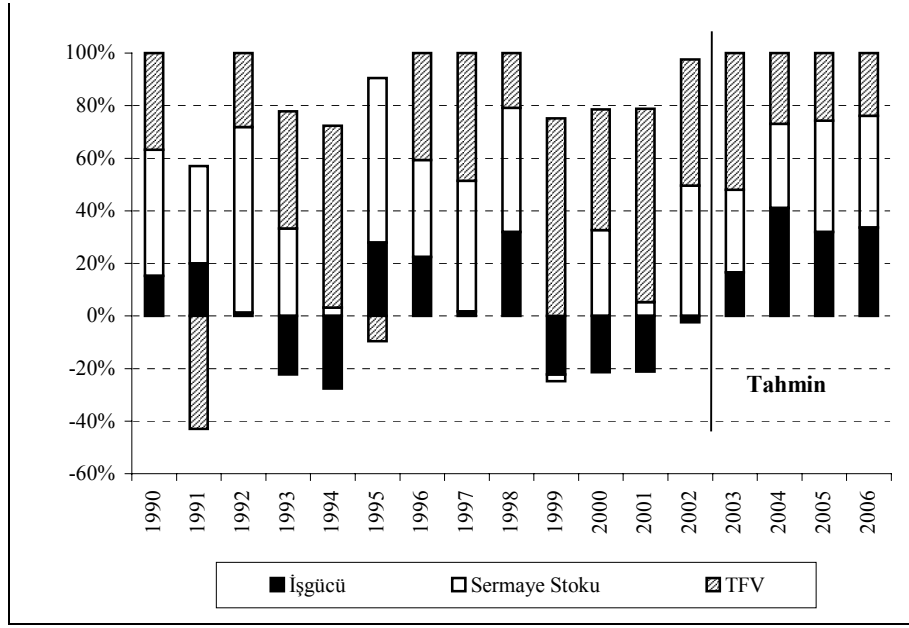
2003-2006 dönemi için, öngörülen büyüme oranları, verimlilik artışlarının yanı sıra üretim faktörlerindeki artışlarla desteklenecektir. Bu dönemde gerçekleşmesi öngörülen yüksek oranlı yatırımlara bağlı olarak yıllık ortalama yüzde 4,8 oranında sermaye birikimi sağlanabileceği tahmin edilmektedir. Bu dönemde öngörülen yatırım artışlarının yeni istihdam olanakları yaratacağı ve böylece sermaye stokundaki artışa paralel işgücü talebinin de artacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede, istihdamın yıllık ortalama yüzde 2,5 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, toplam faktör verimliliğinin de dönem boyunca önemli oranda artması beklenmektedir.

Tablo: 2. 3. Üretim Faktörlerinin Büyümeye Katkıları

Dönem	Sermaye Birikiminin Katkısı (Yüzde)	İstihdam Artışının Katkısı (Yüzde)	TFV Artışının Katkısı (Yüzde)
1990-2000	73,2	17,3	9,5
2002	52,2	-2,6	50,4
2003	31,5	16,5	52,0
2004	32,0	41,1	27,0
2005	42,4	32,0	25,6
2006	42,5	33,6	23,9
2003-2006	37,0	30,7	32,3

Üretim faktörlerinde beklenen bu gelişmeler sonucunda, Katılım Öncesi Ekonomik Program döneminde sermaye stoku, istihdam ve TFV'nin büyümeye katkılarının sırasıyla, yüzde 37, 30,7 ve 32,3 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Bu çerçevede, Katılım Öncesi Ekonomik Program döneminde Türkiye ekonomisi için öngörülen yıllık ortalama yüzde 5 civarındaki büyümenin gerçekleştirilebilmesi mümkün görülmektedir.

Şekil: 2.3. Üretim Faktörlerinin Büyüme Katkıları

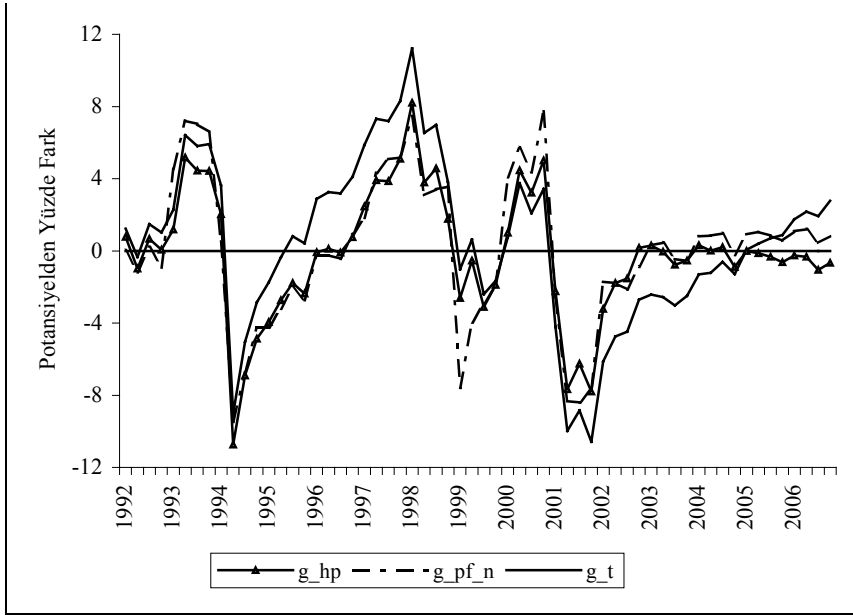
Potansiyel Hasıla

1990 sonrasında GSYİH büyümesinin çeşitli nedenlerle önemli dalgalanmalar gösterdiği ve potansiyel büyümenin altında kaldığı görülmektedir. Bu durum, ekonominin karşı karşıya kaldığı iç ve dış şoklardan kaynaklanmıştır. 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşanan krizlerle birlikte ekonomide rekor düzeyde bir daralma yaşanmış ve hasıla açığı hızla negatif düzeylere gerilemiştir.

Uygulanmakta olan ekonomik politikaların sürdürülmesi ve Katılım Öncesi Ekonomik Program çerçevesinde öngörülen yapısal reformların başarıyla uygulanması GSYİH büyümesinin potansiyel büyüme oranına yaklaşmasında etkili olacaktır. Şekil 2.4'te doğrusal metod, Hodrick-Prescott metodu (HP) ve üretim fonksiyonu metodu olmak üzere üç farklı yöntemle hesaplanan hasıla açığı serileri görülmektedir. Yöntemlere göre küçük farklılıklar olmakla beraber seriler çok benzer hareket etmekte ve hasıla açığı bakımından aynı sonuçları vermektedir. 2003-2006 dönemi değerlendirildiğinde her üç yöntem de negatif hasıla açığının 2002 yılından itibaren kapanmaya başladığını ve 2004 yılından itibaren üretimin potansiyele ulaşacağını göstermektedir.

HP ve üretim fonksiyonu metodları üretimin 2004 yılı sonrasında potansiyel civarında gerçekleşeceğini ortaya koyarken, doğrusal metod ekonomide bir miktar ısınmaya işaret etmektedir. Bu durumun başlıca sebebi, son yıllardaki düşük büyüme performansının trend büyüme değerini aşağıya çekmiş olmasıdır. Bununla birlikte, özellikle üretim fonksiyonu ekonomideki gelişmeleri daha iyi yansıtmakta ve üretim potansiyelindeki yükselişi daha iyi yakalamaktadır. Katılım Öncesi Ekonomik Program döneminde, ekonomide sağlanması beklenen istikrar sonucunda yatırımlarda belirgin bir artışın olması ve daha hızlı bir sermaye birikiminin gerçekleşmesi öngörülmektedir. Ayrıca, bu dönemde nüfusun daha büyük bir bölümünün ekonomik aktiviteye dahil olacağı tahmin edilmekte ve bu durumun üretim potansiyelini artırması beklenmektedir.

Şekil: 2. 4. Hasıla Açığı

g_t : Doğrusal metoduyla elde edilen hasıla açığı
g_hp : Hodrick-Prescott metoduyla elde edilen hasıla açığı
g_pf_n : Üretim fonksiyonu ve değişken nairu varsayımıyla elde edilen hasıla açığı

Diğer taraftan, Katılım Öncesi Ekonomik Program döneminde uygulanması öngörülen sıkı maliye ve para politikalarına bağlı olarak iç talebin kontrollü artması ve büyümenin enflasyonist bir baskı oluşturmaması beklenmektedir.

Kutu: 2. 1. Potansiyel Hasıla ve Hasıla Açığı Projeksiyonları

Gerçekleşen hasılanın potansiyel hasıladan farkı olarak tanımlanan hasıla açığı, ekonominin devresel hareketlerin hangi aşamasında olduğunun önemli göstergelerinden biridir. Potansiyel hasıla ve hasıla açığı, ölçülemeyen değişkenler olmaları nedeniyle, hesaplama yöntemine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Bu çalışmada potansiyel hasıla ve hasıla açığı 3 ayrı yöntemle hesaplanmıştır:

1. Doğrusal Metod
2. Hodrick-Prescott (HP) Metodu
3. Üretim Fonksiyonu Metodu

Doğrusal ve Hodrick-Prescott metodları tamamen istatistiksel yöntemler olup, ekonomi teorisi ile doğrudan bağlantıları bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bu yöntemleri kullanarak hasıla açığının hesaplanmasının kolay olması ve genel bir fikir vermesi nedeniyle sıkça kullanılan yöntemlerdir.

Bu yöntemlerden farklı olarak üretim fonksiyonu yöntemi ekonomi teorisine dayalı varsayımlardan yola çıkmakta ve ekonomi teorisi ile doğrudan bir bağ kurmaktadır. Bu yöntem, ekonominin arz potansiyelini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Üretim fonksiyonuyla hasıla açığının hesaplanmasında Avrupa Komisyonunun benimsediği metodoloji esas alınmıştır⁽¹⁾. Bu metodda, GSYİH işgücü, sermaye stoku ve TFV'nin bir fonksiyonu olarak belirlenmektedir. Üretim fonksiyonu olarak Cobb-Douglas fonksiyonu kullanılmakta ve ölçüğe göre sabit getiri varsayımı yapılmaktadır. Bu varsayımlar altında TFV Solow artığı olarak hesaplanmaktadır.

$$Y_t = L_t^\alpha K_t^{1-\alpha} TFV_t$$

$$TFV_t = \frac{Y_t}{L_t^\alpha K_t^{1-\alpha}}$$

GSYİH'dan potansiyel GSYİH'ya geçilirken TFV'nin trendden ayrıştırılması ve potansiyel işgücü serisinin oluşturulması gerekmektedir. TFV, Hodrick-Prescott filtresi ile trendden ayrıştırılmıştır. Potansiyel işgücü serisi oluşturulurken, işgücüne katılım oranının tarihsel seyri ve ileriye dönük nüfus tahminleri göz önüne alınarak işgücü arzı tahmini yapılmış ve işgücü arzı serisi nairu (enflasyonu artırmayan işsizlik oranı) ile düzeltilerek potansiyel işgücüne ulaşılmıştır. Değişken nairu varsayımı altında işsizlik oranı Hodrick-Prescott filtresinden geçilerek nairu serisi hesaplanmıştır.

$$Y^p_t = L^p_t \alpha K_t^{1-\alpha} TFV^p_t$$

$$L^p_t = LS_t * (1 - nairu_t)$$

$$LS_t = POP15_t * PART_t$$

Y: GSYİH

K: Sermaye stoku

Y^p : Potansiyel GSYİH

LS: İşgücü arzı

POP15: Çalışma çağı nüfusu

L: İşgücü talebi (istihdam)

TFV: Toplam Faktör Verimliliği

L^p : Potansiyel İşgücü

nairu: Enflasyonu artırmayan işsizlik oranı

PART: İşgücüne katılım oranı

(1) Denis C., K.Mc Morrow, W. Röger, "Production Function Approach to Calculating Potential Growth and Output Gaps - Estimates for the EU Member States and the US", European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Economic Papers 176, September 2002.

Sektörel Büyüme

Türkiye ekonomisinde, milli gelirde tarımın payı azalırken, sanayi ve hizmetlerin payı giderek artmaktadır. 1980 yılında tarımın milli gelirdeki payı yaklaşık yüzde 26 iken, bu oran 1990 yılında yüzde 17'ye, 2002 yılında ise yüzde 13,5'e gerilemiştir. Diğer taraftan, sanayinin milli gelir içindeki payı 1980 yılında yüzde 19 iken, bu oran 1990 yılında yüzde 25'e, 2002 yılında ise yüzde 29'a yükselmiştir. Bu dönemde, hizmetler sektörü de sanayiye paralel bir gelişme göstermiştir.

Bu çerçevede, tarımın GSYİH içindeki payının 2003-2006 döneminde azalmaya devam etmesi beklenmektedir. Tarım katma değerinin 2004-2006 döneminde yıllık ortalama yüzde 2,4 civarında büyümesi ve toplam katma değer içindeki payının 2002 yılındaki yüzde 13,5 seviyesinden dönem sonunda yüzde 11,9 seviyesine gerilemesi beklenmektedir. 2003-2006 döneminde, GSYİH'nın artış oranının yılda ortalama yüzde 5,1 olarak gerçekleşeceği, sanayi ve hizmetler sektörlerinin ortalama büyümelerinin ise GSYİH artışının bir miktar üzerinde olacağı tahmin edilmektedir. Böylece, 2002 yılında sırasıyla yüzde 28,8 ve yüzde 57,7 olan sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSYİH içindeki paylarının 2006 yılında sırasıyla yüzde 29,4 ve yüzde 58,7 seviyelerine çıkması beklenmektedir.

Tablo: 2. 4. Sektörler İtibarıyla Katma Değer Gelişmeleri

(Yüzde)

	Gerçekleşme			Tahmin			
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Büyüme Oranları							
Tarım	3,9	-6,5	7,1	0,5	2,5	2,4	2,3
Sanayi	6,0	-7,5	9,4	6,2	5,5	5,5	5,4
Hizmetler	8,9	-7,7	7,2	5,9	5,5	5,5	5,5
GSYİH	7,4	-7,5	7,8	5,3	5,1	5,1	5,1
GSYİH İçindeki Paylar							
Tarım	13,3	13,6	13,5	12,9	12,6	12,2	11,9
Sanayi	28,4	28,4	28,8	29,1	29,2	29,3	29,4
Hizmetler	58,2	58,0	57,7	58,0	58,3	58,5	58,7
GSYİH	100	100	100	100	100	100	100

İşgücü Piyasasında Gelişmeler

2002 yılında yüksek oranlı bir büyümeye rağmen istihdam düzeyindeki gerileme, tarımsal istihdamın 470 bin kişi azalmış olmasından ve bu daralmanın tarım dışı sektörler tarafından bütünüyle telafi edilememesinden kaynaklanmıştır.

Katılım Öncesi Ekonomik Program döneminde ücret artışları enflasyon hedefleriyle uyumlu tutulacak ve öncelik istihdamın artırılmasına verilecektir.

2003-2006 döneminde yatırımlarda öngörülen artışın yeni istihdam olanakları yaratması, ancak yüksek nüfus artışına paralel işgücüne katılım oranının da artmasıyla, işsizlik oranındaki gerilemenin sınırlı kalması beklenmektedir. 2002 yılında, yüzde 49,6 olarak gerçekleşen işgücüne katılım oranının, izleyen yıllarda sınırlı bir artış göstererek, 2006 yılında yüzde 50,8'e yükselmesi beklenmektedir. Program döneminde, sağlanacak istihdam artışına paralel işsizlik oranının 2002 yılındaki yüzde 10,3 seviyesinden 2006 yılında yüzde 9,6 düzeyine gerileyeceği tahmin edilmektedir. İstihdamın yılda ortalama yüzde 2,5 oranında artması beklenmektedir.

Tablo: 2. 5. İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	Gerçekleşme	Tahmin			
	2002	2003	2004	2005	2006
Çalışma Çağı Nüfusu (Bin Kişi)	48.041	48.909	49.793	50.680	51.598
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	49,6	50,2	50,4	50,6	50,8
İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)	21.354	21.760	22.488	23.074	23.703
İstihdam (Yüzde Değişme)	-0,8	1,9	3,3	2,6	2,7
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,3	11,4	10,4	10,0	9,6

2.2. Enflasyon

Enflasyon oranının kalıcı bir şekilde düşürülerek, AB ülkeleri düzeyine yaklaştırılması Katılım Öncesi Ekonomik Programın temel hedeflerinden biridir. Bu çerçevede, 2002 yılında olduğu gibi, önümüzdeki dönemde de para politikası Merkez

Bankası Kanununda belirtilen fiyat istikrarı temel amacı çerçevesinde oluşturulacak, temel para politikası aracı olan kısa vadeli faiz oranları sadece enflasyon hedefine ulaşmak amacıyla etkin bir şekilde kullanılacaktır. Resmi olarak enflasyon hedeflemesine geçilene kadar örtük enflasyon hedeflemesi stratejisine devam edilecek ve para tabanı yine ek bir çapa işlevi görecektir. Ancak, kamu maliyesinde kalıcı disiplin sağlanmadan ve beklentileri doğrudan etkileyen reform süreci kesintisiz uygulanmadan, tek başına para politikası yoluyla enflasyonla mücadelede kalıcı bir başarı sağlanması mümkün görülmemektedir. Bu açıdan, sağlanan mali disiplinin korunması ve reformların aksatılmadan sürdürülmesi, önümüzdeki dönemde enflasyonla mücadelenin önemli unsurlarını oluşturacaktır.

Uygulanan program açısından mali disiplinin temel göstergesi faiz dışı fazla hedefidir. Ekonomik programla tutarlı faiz dışı fazla hedefine ulaşılması, borç stokunun çevrilebilirliğini kolaylaştıracak ve dolayısıyla risk primini düşürecektir. Risk priminin düşmesi, reel faizlerin de düşmesini sağlayarak bu sürece daha da olumlu katkı sağlayacaktır. Bu olumlu süreç, ekonomide beklentilerin ve güvenin iyileşmesini sağlayarak hem ekonomik canlanmayı, hem de enflasyonla mücadeleyi kolaylaştıracaktır. Bu nedenle, uygulanmakta olan para politikasının mali disiplin, enflasyon hedefiyle uyumlu kamu fiyatlandırma, gelirler politikaları ve gerekli yapısal reformlarla desteklenmesi önümüzdeki dönemde enflasyonla mücadelede izlenecek olan temel strateji olarak belirlenmiştir.

Öngörülen politikaların uygulanmasıyla yıllık TÜFE artış oranının, 2003 yılında yüzde 20'ye, 2004 yılında yüzde 12'ye ve 2005 yılı ve sonrasında tek haneli rakamlara indirilmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede, 2003-2006 dönemine ilişkin yıl sonu TÜFE, TEFE ve yıllık ortalama GSYİH deflatörü artış hızı hedef ve öngörülleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo: 2. 6. Fiyat Hedef ve Öngörülleri

	(12 Aylık Yüzde Değişme)			
	2003	2004	2005	2006
TÜFE (1)	20,0	12,0	8,0	5,0
TEFE (2)	21,0	12,0	8,0	5,0
GSYİH Deflatörü (3)	25,1	13,6	9,4	6,0

(1) 2003-2004 dönemi için yıl sonu hedefi, 2005-2006 için tahmin.

(2) Yıl sonu tahmini.

(3) Yıllık ortalama tahmin.

2.3. Para ve Kur Politikası

2002 ve 2003 yıllarında uygulanan para politikası stratejisi bir geçiş dönemini kapsamaktadır. Merkez Bankası, para politikasının nihai çerçevesi olan enflasyon hedeflemesine resmi olarak geçmeden örtük enflasyon hedeflemesi politikası uygulayacağını, sadece gelecekte enflasyonun alabileceği değerleri dikkate alarak kısa vadeli faiz oranlarında değişikliğe gidebileceğini belirtmiştir. Bu stratejiyi desteklemek, makroekonomik hedeflerle uyumlu bir parasal genişlemenin ötesine geçmemek ve geçilmeyeceğine ekonomik birimleri ikna etmek amacıyla parasal hedefleme politikası uygulanmıştır. Bu çerçevede, ileriye yönelik belirsizlikleri azaltmak ve bekleyişleri şekillendirmek amacıyla Merkez Bankası bilanço kalemi olan

para tabanının artışı hedef değişken olarak belirlenmiş ve programın nominal çapası olmuştur. Merkez Bankası, olumlu sonuçlarını aldığı bu para politikası çerçevesini resmi olarak enflasyon hedeflemesine geçilecek tarihe kadar koruyacaktır.

Enflasyon hedeflemesine dayalı para politikasının başarıyla uygulanabilmesi için; (i) dalgalı kur rejiminin sürdürülmesi, (ii) mali disiplinin korunması, (iii) finansal derinleşmenin sağlanması, (iv) fiyatlar ve ücretlerde geriye endeksleme mekanizmalarının azaltılması, (v) siyasi otoriteden bağımsızlığı yasalarca garanti altına alınmış ve şeffaf politikalar izleyen bir merkez bankasının varlığı ve (vi) merkez bankasının değişik vadelerde küçük hata payları ile enflasyon tahminleri yapacak teknik kapasiteye ve güvenilirliğe sahip olması ön koşulları bulunmaktadır. Bu ön koşullar çerçevesinde Merkez Bankası, gerek kurumsal gerekse teknik olarak enflasyon hedeflemesine geçiş için hazırlıklarını tamamlamıştır. Bu kapsamda, kısa ve orta dönem enflasyon tahmin modelleri oluşturulmuş, ekonomik birimlerin enflasyon ve genel ekonomik gelişmelerle ilgili beklentilerinin ölçüldüğü anketler geliştirilmiş, enflasyon gelişmelerinin detaylı bir şekilde incelendiği çalışmalar yapılmış ve bunlar kamuoyuna sunulmuştur. Bunun yanı sıra, Merkez Bankası, Kanununda yapılan değişikliklerle görev ve sorumlulukları bakımından da enflasyon hedeflemesine uygun bir kurumsal yapıya kavuşmuştur.

Önümüzdeki dönemde enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesi planlanmakla birlikte, geçişin kesin tarihi iç ve dış piyasalardaki gelişmeler ve beklentiler göz önünde bulundurularak belirlenecektir. Enflasyon hedeflemesi rejimi tarihinin belirlenmesinde dikkate alınacak etkenler; kamu maliyesindeki iyileşme süreci, geriye dönük endeksleme davranışının kırılması ve döviz kuru-enflasyon ilişkisinin zayıflaması olarak sıralanabilir. Enflasyon hedeflemesi rejimine resmen geçilmesinin ardından, Merkez Bankası söz konusu çerçevenin işlevsel detaylarını basın duyuruları ve para politikası raporlarıyla kamuoyuna duyuracaktır.

Merkez Bankası, kurların iktisadi temellerle uyumlu olduğu dalgalı kur rejimini enflasyonun kalıcı bir şekilde düşürülmesinde temel unsur olarak görmektedir. Bu çerçevede, günümüzde olduğu gibi, sadece kurlardaki aşırı dalgalanmaların önlenmesi amacıyla kurların seviyesine yönelik olmayan sınırlı müdahalelerde bulunulacaktır. Bunun yanı sıra, ters para ikamesi süreci ve güçlü ödemeler dengesi sonucu ekonomide döviz arz fazlasının oluşması halinde, döviz rezervlerini artırmak için şeffaf döviz alım ihaleleri yapılacaktır.

2.4. Ödemeler Dengesi

Cari İşlemler Hesabı

2002 yılı için 33,3 milyar dolar düzeyinde tahmin edilen ihracat, öngörülerin üzerinde bir performans göstererek 35,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, 2002 yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programında 44,8 milyar dolar olarak tahmin edilen ithalat, ekonomik canlanmanın beklenenin önemli ölçüde üzerinde gerçekleşmesi sonucunda 51,3 milyar dolara ulaşmıştır. Buna karşılık, Irak operasyonunun 2003 yılına sarkması sonucu, turizm gelirlerinin de beklenenden yüksek gerçekleşmesiyle, cari işlemler dengesinin GSYİH'ya oranında tahminlerden ciddi oranda sapma görülmemiştir.

2002 yılında kur değerlenmesine rağmen sağlanan ihracat artış trendinin orta vadede de devam etmesi beklenmektedir. 2003 yılının ilk yarısına ait veriler de ihracatta yüksek oranlı artışın devam ettiğini göstermektedir. İhracattaki olumlu gelişmenin program döneminde devam etmesi beklenmektedir (Kutu 2.2). Bu çerçevede, 2003 yılında 43,5 milyar dolar olması beklenen ihracatın, 2006 yılında 60,3 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. İthalatın ise yurtiçi talebin canlanmasına paralel bir artış eğilimine girmesi ve 2006 yılında 79,2 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.

2003 yılında 8,5 milyar dolar olarak öngörülen turizm gelirlerinin, 2006 yılında 10,6 milyar dolar düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu artışın, mevcut kapasite ve potansiyelin etkin kullanımı ve yaygın tanıtım çalışmaları ile mümkün olacağı öngörülmektedir.

İşçi gelirleri, Şubat 2001 krizinden bu yana gerilemektedir. Türk işçilerinin büyük oranının yaşadığı AB ülkelerindeki düşük gelir artış oranları gibi konjonktürel etkenler 2001 yılından itibaren işçi gelirlerini kısıtlayıcı etkide bulunmuştur. Bu nedenle, 2002 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programında yer alan tahminler aşağı doğru revize edilmiştir. İşçi gelirlerinin bu doğrultuda 2006 yılında 2,9 milyar dolar olarak gerçekleşeceği tahmin edilmiştir.

Avrupa Birliğinin 2004-2006 döneminde Türkiye'ye yaklaşık 1,1 milyar euro mali yardım sağlayacağı 2003 yılı başında yayınlanan Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesinde yer almıştır. Söz konusu yardımın 2004 yılında 250 milyon euro, 2005 yılında 300 milyon euro ve 2006 yılında 500 milyon euro olması öngörülmektedir.

Bu çerçevede, 2003 yılında 7,4 milyar dolar olması beklenen cari işlemler açığının 2004, 2005, 2006 yıllarında sırasıyla 6,6, 5, ve 3,2 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Böylece, cari işlemler açığının GSYİH'ya oranının 2003 yılında yüzde 3,2, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında sırasıyla yüzde 2,7, 1,9 ve 1,2 olacağı tahmin edilmektedir.

Kutu: 2.2. Yüksek İhracat Performansının Analizi

2001 yılı Şubat ayında yaşanan ekonomik krizin ardından ihracatta ciddi oranda bir artış görülmüştür. Kriz sonrasında Türk Lirasının önemli ölçüde değer yitirmesi ve krizin etkisiyle birlikte büyük oranda daralan iç talep sonucunda, firmalar, krizden çıkış yolu olarak ihracata yönelmişlerdir. İhracat 2001 yılında bir önceki yıla göre yüzde 12,8 oranında artmış ve 31,3 milyar dolar olmuştur. İhracattaki yüksek oranlı artış 2002 yılında da devam etmiş ve ihracat yüzde 14,1 oranında artarak 35,8 milyar dolara ulaşmıştır. Bu oran son yıllarda yakalanan en yüksek artıştır. Bu gelişmede, iç talepte devam eden durgunluğun yanı sıra, 2001 yılında gerçekleştirilen ihracat bağlantıları, reel işgücü maliyetlerindeki düşüş ve verimlilik artışı belirleyici olmuştur. Nitekim, DİE verilerine göre, imalat sanayiinde çalışan kişi başına kısmi verimlilik endeksi, 2002 yılında yüzde 10,2, 2003 yılının ilk çeyreğinde ise yüzde 4,2 oranında artmıştır. Diğer taraftan, imalat sanayiinde çalışılan saat başına reel ücretler 2002 yılında yüzde 5,5, 2003 yılının ilk çeyreğinde ise yüzde 0,9 oranında gerilemiştir. Bu gelişmeler ihraç ürünlerine dış pazarlarda rekabet gücü kazandırmıştır.

2003 yılının ilk beş ayında ihracat artışı daha da hızlanmıştır. 2001 ve 2002 yıllarında sağlanan ihracat bağlantıları ve bu bağlantılara dayalı olarak yapılan yatırım ve üretim artışları 2003 yılı ihracat performansını olumlu yönde etkilemiştir. Firmaların ihracata yönelmelerinin bir yansıması olarak, ihracatçıların, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından sunulan, Tanıtım ve Fuarlar, Devlet Yardımları, Dahilde İşleme gibi destek mekanizmalarından daha fazla yararlandıkları görülmektedir. Ayrıca, euronun dolar karşısında ciddi oranlarda değer kazanmış olması da dolar cinsinden ihracatın artmasında rol oynamıştır.

İhracatın sektörel yapısında da olumlu ve kalıcı gelişmeler olduğu görülmektedir. Kriz sonrasında, başta otomotiv ana ve yan sanayii ve makina sanayii olmak üzere, dünya ticaretinde önemli paya sahip olan ve ileri teknoloji ihtiva eden sektörlerin ihracatta ön plana çıktığı, buna karşın dünya ticaretinden oldukça düşük paylar alan tekstil ve hazır giyim sektörlerinin ihracat içindeki ağırlıklarının azalmaya başladığı görülmektedir. Nitekim, 2000-2002 yılları arasında genel ihracat yüzde 29 oranında artarken, bu oran

otomotiv ana ve yan sanayii için yüzde 106, büro makinaları ve haberleşme cihazları için yüzde 57, elektrikli makina ve cihazlar için yüzde 46 olmuştur. Tekstil ve hazır giyim sektörleri ise, aynı dönemde sırasıyla yüzde 15 ve yüzde 22 oranlarında artış göstermiş ve bu sektörlerin ihracat içindeki payları gerilemiştir. Otomotiv ana ve yan sanayii başta olmak üzere, makina ve ulaşım araçları sektöründe gözlenen ve ihracata yönelik üretim için yapılan yatırımlar, ihracatta sağlanan artışın kalıcı olacağına işaret etmektedir.

Son iki yıllık dönemde, ihracatın pazar yapısında da bazı olumlu gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Türkiye 2001 yılı sonrasında Avrupa Birliği ve OECD bölgesindeki pazar payını önemli ölçüde artırmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliğine yapmış olduğu ihracatın Avrupa Birliğinin yapmış olduğu toplam ithalat içindeki payı 2000 yılında yüzde 1,6 iken, bu oran 2002 yılında yüzde 2'ye yükselmiştir. Benzer şekilde, OECD bölgesindeki pay 2000 yılında binde 4 iken, bu oran 2002 yılında binde 5'e çıkmıştır.

Aynı dönemde, ihracatçılarımızın yeni pazarlara girme konusunda da önemli başarılar elde ettiği görülmektedir. Bu dönemde, OECD dışı ülkelere yönelik ihracatımızın toplam ihracatımız içindeki payında 3 puanlık bir artış gerçekleşmiştir. Uzakdoğu Ülkeleri, Körfez Ülkeleri, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ülkeleri ve Ortadoğu bölgesine yönelik ihracatın toplam ihracat içindeki paylarında artış olmuştur. Ayrıca, 2003 yılı Ocak-Mayıs döneminde, en yüksek oranlı ihracat artışı sağlanan ülkelerin, genellikle ihracat içindeki payları çok yüksek olmayan yeni ülkeler olduğu görülmektedir.

2001 yılı krizi sonrasında firmaların dış pazarlara yönelmesiyle ivme kazanan ihracatta ortaya çıkan yapısal değişimi desteklemek ve yakalanan olumlu gelişmeyi kalıcı kılmak amacıyla özel sektörün de etkin katılımı ile İhracat Stratejik Planı (2004-2006) hazırlanmıştır. İhracat destek mekanizmalarının bu stratejik plan çerçevesinde kullanılmasıyla, ihracatın yapısal dönüşümünün desteklenmesi ve ihracatın sadece kriz dönemlerinde değil her dönemde büyümeye belirgin katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Sermaye ve Finans Hesabı

Sermaye akımlarının 2003 ve 2004 yıllarında cari işlemler açıklarını finanse edebileceği ve ayrıca 2003 yılında 1,6 milyar dolar, 2004 yılında ise 2 milyar dolar rezerv artışına yol açacağı tahmin edilmektedir. Ancak, 2005 ve 2006 yıllarında yaklaşık 18 milyar dolar IMF'ye geri ödeme yapılacak olmasının ve cari işlem açıklarının neden olacağı sermaye çıkışının 2005 ve 2006 yıllarında resmi rezervlerin sırasıyla 4,1 milyar dolar ve 2,2 milyar dolar düşmesine yol açacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları diğer yükselen piyasalarla karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır. Önümüzdeki dönemde Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırabilmek amacıyla, yatırım ortamının iyileştirilmesi düzenlemeleri kapsamında önemli adımlar atılmaktadır. Bu çerçevede, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasına, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasları düzenleyen 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Haziran 2003 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.

Program döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllık ortalama 1,6 milyar dolar civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Portföy yatırımlarının 2003-2006 döneminde toplam sermaye girişine bir miktar katkı sağlayacağı ve 2006 yılında net 3,9 milyar dolar sermaye girişine yol açacağı tahmin edilmektedir. Portföy yatırımlarının önemli bir kısmını oluşturan Hazinenin yurt dışı tahvil ihraçları kapsamında 2003 yılında yaklaşık 0,8 milyar dolar,

2003 yılı sonrasında ise yıllık ortalama 2 milyar dolar civarı net sermaye girişi olacağı tahmin edilmektedir.

Genel hükümetin sermaye akımlarına net katkısının, 2003 ve 2004 yılları için 2,8 ve 4,4 milyar dolar, 2005 ve 2006 yıllarında ise özellikle IMF geri ödemeleri nedeniyle -1,6 milyar dolar ve -3,9 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.

Bankacılık dışı özel sektörün yurt dışından ticari kredi kullanımının dış ticaret hacmine, uzun vadeli kredi kullanımının ise yurt içi yatırımlara paralel artması beklenmektedir. Bankacılık sektörünün sağlayacağı uzun ve kısa vadeli kredilerin 2006 yılına kadar aşamalı olarak artması öngörülmektedir.

Türkiye'nin Program döneminde ödemeler dengesinden kaynaklanacak bir güçlük karşılığı beklenmemektedir.

Tablo: 2. 7. Ödemeler Dengesi Tahminleri

	(Milyar Dolar)						
	Gerçekleşme			Tahmin			
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Cari İşlemler Hesabı	-9,8	3,4	-1,5	-7,4	-6,6	-5,0	-3,2
Dış Ticaret Dengesi	-22,4	-4,5	-8,4	-12,0	-12,4	-11,8	-10,9
Toplam Mal İhracatı	30,7	34,4	39,8	47,5	52,8	59,0	65,7
İhracat (fob)	27,8	31,3	35,8	43,5	48,4	54,1	60,3
Toplam Mal İthalatı	-53,1	-38,9	-48,2	-59,5	-65,2	-70,8	-76,6
İthalat (cif)*	-54,5	-41,4	-51,3	-61,6	-67,5	-73,2	-79,2
Hizmetler Dengesi	11,4	9,1	7,9	7,2	8,2	8,8	8,9
Gelir	20,4	16,0	14,8	15,5	17,5	18,8	19,6
Turizm	7,6	8,1	8,5	8,5	9,8	10,2	10,6
Gider	-9,0	-6,9	-6,9	-8,3	-9,3	-10,0	-10,7
Yatırım Geliri Dengesi	-4,0	-5,0	-4,5	-6,2	-6,7	-6,9	-6,4
Gelir	2,8	2,8	2,5	2,4	2,7	2,7	3,7
Gider	-6,8	-7,8	-7,0	-8,6	-9,4	-9,6	-10,2
Cari Transferler	5,2	3,8	3,5	3,6	4,3	4,9	5,3
İşçi Gelirleri	4,6	2,8	1,9	2,0	2,4	2,8	2,9
Sermaye ve Finans Hesabı							
Finans Hesabı	12,6	-1,7	1,7	7,8	6,6	5,0	3,2
Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-0,9	-0,5	-0,2	-0,2	-0,3	-0,3	-0,4
Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	1,0	3,3	1,0	1,6	1,3	1,6	2,0
Portföy Hesabı – Varlıklar	-0,6	-0,8	-2,1	-0,6	-0,6	-0,6	-0,6
Portföy Hesabı – Yükümlülükler	1,6	-3,7	1,5	1,7	3,1	4,0	4,5
Hisse Senetleri	0,5	-0,1	-0,0	0,1	0,7	0,7	0,7
Borç Senetleri	1,1	-3,6	1,5	1,6	2,5	3,3	3,8
Diğer Yatırımlar – Varlıklar	-1,9	-0,6	-0,7	1,8	-0,9	-1,0	-1,1
Merkez Bankası	0,0	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Genel Hükümet	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bankalar ve Diğer Sektörler	-1,9	-0,6	0,7	1,8	-0,9	-1,0	-1,1
Diğer Yatırımlar – Yükümlülükler	13,7	-2,1	8,2	5,2	6,0	-2,8	-3,3
Merkez Bankası	4,0	11,0	-4,8	-0,1	-1,1	-3,6	-2,2
Genel Hükümet	0,1	-2,0	11,8	1,3	2,2	-4,9	-7,5
Bankalar ve Diğer Sektörler	9,7	-11,1	1,2	4,1	4,9	5,7	6,4
Resmi Rezervler	-0,4	2,7	-6,2	-1,6	-2,0	4,1	2,2
Net Hata ve Noksan	-2,8	-1,7	-0,1	-0,4	0,0	0,0	0,0
Bilgi için							
Rezerv Hareketleri	3,0	12,9	0,2	-0,6	-1,4	-4,3	-7,7
Resmi Rezervler	-0,4	2,7	-6,2	-1,6	-2,0	4,1	2,2
Uluslararası Para Fonu Kredileri (1)	3,4	10,2	6,4	0,9	0,7	-8,4	-9,8

* Parasal olmayan altın hariç.

(1) 1 Ağustos 2003 tarihinde yapılan IMF İcra Direktörleri Kurulu toplantısında, Türkiye'nin yaptığı kredi kullanımları için yeni bir ödeme planı kabul edilmiştir. Bu plana göre, IMF'ye 2003 yılında 2,6, 2004 yılında 5,2, 2005 yılında 7,8 ve 2006 yılında 10,7 milyar dolar geri ödeme yapılacaktır. Söz konusu ödeme planı son anda ortaya çıkan bir gelişme olması dolayısıyla tahminlere yansıtılmamıştır. Bununla beraber tahminlerde önemli bir değişikliğe neden olmayacağı düşünülmektedir.

2.5. Öngörülerin Gerçekleşmesinde Ortaya Çıkabilecek Temel Riskler

2003-2006 dönemi için öngörülen makroekonomik çerçevenin dayandığı baz senaryonun varsayım setinde ortaya çıkabilecek riskler, makroekonomik çerçevenin farklılaşmasına neden olabilecektir. Bu bölümde iki farklı risk incelenmiştir. Öncelikle, ihracat performansının öngörülenin altında kalmasının etkisi analiz edilmiştir. Böyle bir risk, dış talep yavaşlaması veya ihracatçı firmaların rekabet güçlerinin zayıflaması sonucu ortaya çıkabilir. Bu durumdan doğrudan etkilenebilecek makroekonomik göstergeler aşağıda sunulmuştur. Bu bölümde verilen analizler baz senaryonun oluşturulmasında kullanılan makroekonometrik modele şok verilmek suretiyle incelenmiştir. İkinci olarak, enflasyonun düşürülmesi hedefine ulaşılmasında ortaya çıkabilecek olası riskler tartışılmıştır.

İhracat Performansında Düşüş

Bu senaryoda, Türkiye'nin dış ticaret ortaklarından kaynaklanabilecek bir dış talep azalması veya ihracatçı firmaların rekabet güçlerinde bir zayıflamanın ortaya çıkması sonucunda ihracat performansında olası bir düşüşün makro dengelere etkileri incelenmiştir. Bu çerçevede, 2004 döneminde ihracatın baz senaryoya göre yüzde 5 daha düşük gerçekleşmesi durumunda, GSYİH artışının baz senaryoya göre 2004, 2005 ve 2006 yıllarında sırasıyla 1,6, 0,8 ve 0,6 puan daha düşük gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Cari işlemler dengesine etki ise ithalattaki azalmaya bağlı olarak daha sınırlı kalmaktadır. Cari işlemler dengesinde 2004 yılında 0,1 puan daha kötüleşme olmakta, ancak büyümedeki düşüşle beraber azalan ithalat sonucu 2005 ve 2006 yıllarında sırasıyla 0,2 ve 0,5 puan iyileşme yaşanmaktadır. Bu durum ithalatın büyüme esnekliğinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo: 2. 8. İhracat Performansında Düşüşün Etkileri

	Baz Senaryo			İhracatın Yavaşlaması Baz Senaryodan Farklar		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006
GSYİH Büyümesi (Yüzde)	5,1	5,1	5,1	-1,6	-0,8	-0,6
İhracat (Milyar Dolar)	48,4	54,1	60,3	-2,4	-3,4	-3,9
İthalat (Milyar Dolar)	67,5	73,2	79,2	-2,2	-4,0	-5,4
Cari İşlemler Dengesi / GSYİH (Yüzde)	-2,7	-1,9	-1,2	-0,1	0,2	0,5

Para Politikası ve Enflasyona İlişkin Riskler

2004-2006 döneminde, enflasyonla mücadeledeki kazanımların orta vadede kalıcı olabilmesi ve enflasyonun tek haneli rakamlara indirilerek, sürdürülebilir bir büyüme performansının yakalanabilmesi açısından ekonomik programın kararlılıkla uygulanması büyük önem taşımaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi orta ve uzun dönemde enflasyonla mücadelenin başarılı olabilmesi için, temel hedefi fiyat istikrarı olan Merkez Bankasının para politikası araçlarını etkin olarak kullanabilmesi kritik önem taşımaktadır. Bu nedenle, önümüzdeki yıllarda para politikasının etkinliğini azaltabilecek her türlü gelişme, enflasyon açısından risk olarak algılanabilir.

Bu risklerin başında maliye politikası uygulamaları yer almaktadır. Ekonomik program, orta ve uzun dönemde reel faizleri düşürerek ve kamu tasarruflarını artırmak

yoluyla faiz dışı fazla vererek borç dinamiklerini iyileştirmeyi ve yüksek borç stokunun para politikasının etkin olarak kullanılabilmesi açısından yarattığı zorlukları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, orta ve uzun dönemde programın devamı ve enflasyon açısından en büyük risk maliye politikası hedeflerinde meydana gelecek bir sapma olacaktır. Bir başka deyişle, enflasyonla mücadeledeki başarının devamı için mali disiplinden ödün verilmemesi çok önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buna paralel olarak, enflasyon hedefi ile tutarlı gelirler politikası ve yapısal reformların sürdürülmesi de aynı ölçüde önemli görülmektedir. Ekonomik programın temel ayakları olarak adlandırılabilir olan bu unsurların herhangi birinden ödün verilmesi durumunda, beklenen verimlilik artışının gerçekleşmemesi ve ortaya çıkabilecek arz ve talep gelişmelerinin de her durumda enflasyonu artırma riski bulunmaktadır.

Şüphesiz, kur gelişmeleri de 2004-2006 enflasyonu açısından her zaman önem taşımaktadır. Her ne kadar döviz kurunun enflasyon üzerindeki etkilerinin (pass-through) zaman içinde zayıflaması beklense de, döviz kurundaki gelişmeler enflasyonun ana belirleyicilerinden biri olmaya devam etmektedir. Nitekim, enflasyonda son aylarda meydana gelen yavaşlamada, döviz kurlarındaki yüksek oranlı gerileme oldukça etkili olmuştur. Dolayısıyla, döviz kuru gelişmelerinin önümüzdeki dönemde nasıl bir seyir izleyeceği de enflasyon açısından önem taşımaktadır. 2003-2006 dönemi için yapılan tahminlerde iç talebin canlanması ve milli hasılanın potansiyel değerini yakalaması öngörülmektedir. Bu durumda, döviz kurlarındaki hareketler fiyat artışları bakımından önemli olabilecektir.

Ülke deneyimlerinde de görüldüğü üzere, enflasyonun düzeyi azaldıkça, enflasyonu düşürmenin çıktı maliyeti artmaktadır. Bu durum, enflasyondaki düşüşün sürdürülmesi ve özellikle uzun dönemde kalıcı hale getirilmesi için verimlilik artışının ve ekonomideki yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle kamu kesimi fiyatlama stratejisinin önümüzdeki yıllarda da enflasyon hedefiyle uyumlu bir şekilde yürütülebilmesi için, bu kesimde verimliliğin artırılması önem kazanmaktadır.

Petrol fiyatları ve dünya finansal piyasalarındaki dalgalanmaların da, küçük ve açık ekonomileri derinden etkileyebildiği görülmektedir. Tarihsel anlamda yüksek bir enflasyon geçmişine sahip olan Türkiye’de, söz konusu dışsal şokların stabilizasyon ve dezenflasyon sürecini kesintiye uğratabilmesi her zaman bir risk unsuru olmaya devam etmektedir. Ancak son dönemde gerçekleştirilen yapısal reformların, ekonominin dışsal şoklara karşı kırılganlığını azalttığına inanılmaktadır.

3. KAMU MALİYESİ

3.1. Maliye Politikasının Amaçları

Maliye Politikası

Maliye politikasının temel amaçları, sürdürülebilir bir büyüme ortamının oluşmasına katkıda bulunmak, enflasyonla mücadeleyi desteklemek, borç stokunun sürdürülebilir bir düzeyde olmasını teminen her yıl önemli oranda kamu faiz dışı fazlası vermektir. Bu temel amaçlar çerçevesinde belirlenecek kamu gelir, harcama ve borçlanma politikaları tutarlı ve etkin bir biçimde uygulanacaktır.

Kamu Gelirleri Politikası

2002 yılında vergi idaresinin yeniden yapılandırılması ve vergi politikasının yeniden şekillendirilmesi amacıyla vergi stratejisi hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Vergi stratejisi, 2002-2004 yılları arasında vergi alanında yapılacak düzenlemeleri içermektedir. Bu düzenlemelerin temel hedefleri, vergi mevzuatının sadeleştirilmesi ve AB ile uyumlaştırılmasıdır.

Vergi stratejisi kapsamında dolaysız vergiler alanında yapılması öngörülen düzenlemelerin büyük bir kısmı yasalaşarak 2003 yılı Nisan ayında yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeler ile yatırım indirimi sistemi yeniden düzenlenerek basitleştirilmiş, özel gider indirimi vergi indirimi haline dönüştürülerek ücret giderlerinin vergilendirilmesinde bazı harcamaların vergiden indirimine ilişkin sistem daha basit ve uygulanabilir bir yapıya dönüştürülmüştür. Vergi yapısı üniter bir hale getirilerek, beyanname verme sınırı günün ekonomik koşullarına göre düzenlenmiş ve beyana tabi gelirler yeniden düzenlenerek bazı gelirler beyan kapsamına alınmıştır. Kurum kazançları üzerindeki vergi yükü yüzde 65'den yüzde 45'e indirilmiştir. Temettü gelirlerinin vergilendirilmesinde uygulanan stopaj oranları indirilerek halka açık şirketler ile diğer şirketlerin temettüleri üzerindeki stopaj oranları eşitlenmiştir. Finansal kiralama konusunda uluslararası muhasebe standartlarına uygun düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler sonucunda vergi sistemi daha basit hale getirilmiş, vergi yükü azaltılmış, vergileme ile ilgili yükümlülüklerde mükellef ve vergi idaresinin iş ve işlemleri azaltılmıştır.

Vergilemede adaletsizliğe yol açan hayat standardı uygulamasına 2003 yılı başından itibaren son verilmiştir.

Vergi denetiminin etkinleştirilmesi çalışmaları çerçevesinde vergi denetim politikalarının oluşturulması, denetim ilke ve stratejilerinin belirlenmesi, merkezi ve yerel denetimin etkin ve verimli bir şekilde yapılmasında koordinasyon sağlamak üzere Bakanlık düzeyinde Denetim Koordinasyon Kurulu oluşturulmuş ve Kurul tarafından hazırlanan Maliye Bakanlığı 2003 Yılı Vergi Denetim Genel Planı uygulamaya konulmuştur. Bunun yanı sıra, vergi denetim elemanlarının sayısının artırılması ve niteliğinin yükseltilmesi yönündeki çalışmalar sürmektedir.

Vergi stratejisi kapsamında yapılacak diğer düzenlemeler:

- Mali araçlar üzerindeki efektif vergi yükü uyumlaştırılacaktır. Kurumlar vergisi alanında faiz gelir ve giderlerinin endekslenmesine yönelik düzenlemeler yapılacak, örtülü sermaye sahipliği ve örtülü kazanç dağıtımı konusundaki düzenlemeler günün koşullarına uygun hale getirilecek ve yatırım fonlarının vergilendirilmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır.

- Transfer fiyatlandırmasında OECD uygulamalarına paralel düzenlemeler yapılacak, istisna ve muafliklar yeniden gözden geçirilerek düzenlenecektir.
- Gelirler Genel Müdürlüğünün etkinliğinin artırılması amacıyla fonksiyonel yapıya uygun şekilde yeniden yapılandırılması çalışmaları 2003 yılında tamamlanarak operasyonel etkinlikte bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır. Bu kapsamda, fonksiyonel yapıya uygun şekilde uzmanlık kadroları geliştirilecek ve vergi politikası geliştirme fonksiyonunun güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
- Vergi tabanını genişletmek ve kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasını sağlamak amacıyla yürütülen çalışmalar devam edecektir. Bu kapsamda, vergi dairelerinin hepsinde tam otomasyona geçilecek, vergi kimlik numarası daha da yaygınlaştırılacaktır. Ayrıca, vergi denetiminin etkinleştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülerek, bu çalışmalar kapsamında koordine edilmiş yıllık denetim planı uygulanmasına devam edilecek ve riskli mükellef ve alanları seçerek ön bilgisayar denetiminden geçiren programlar oluşturulacaktır.
- Mükellefe yönelik hizmetler iyileştirilecektir. Elektronik ortamda beyanname kabulü ve vergi ödeme hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.

Vergi stratejisi çerçevesinde yapılacak bu çalışmalar vergi sistemimizin daha etkin işlemesine, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına ve vergilendirmede adaletin sağlanmasına da imkan verecektir.

Kamu Harcamaları Politikası

2000 yılı başından itibaren, büyümenin istikrarlı bir temele oturtulması için gerekli olan yapısal reform ve tedbirlerin hayata geçirilmesine yönelik düzenlemeler uygulamaya konulmuştur.

Kamu hizmetlerinde etkinliği artırarak harcamalarda disiplin sağlamak ve harcamalar yönüyle kamu borçlanma gereği üzerinde baskı oluşturmamak temel harcama politikasıdır.

Harcamalara ilişkin olarak orta dönemde, aşağıdaki politikalar uygulanacaktır:

- Kapsamlı bir personel rejimi reformu yapılması öngörülmektedir. Reform çalışmaları sırasında kamu personel sistemi yeniden düzenlenecektir.
- Kamu kesimindeki aşırı istihdam azaltılacaktır.
- Personel harcamalarının azaltılması amacıyla, konsolide bütçe kapsamındaki kurum ve kuruluşlarda yeni personel istihdamının (eğitim, sağlık ve emniyet hizmetleri hariç) sınırlandırılması politikasına devam edilecektir.
- Kamu sektöründe ücret ve maaşlar, enflasyon hedefiyle uyumlu, kamunun finansman dengesi ve çalışanlar arasında ücret adaletini sağlayacak şekilde belirlenecektir.
- Etkin bir borç yönetimi çerçevesinde bütçe üzerindeki faiz yükünün azaltılması politikasına devam edilecektir.

- Sosyal güvenlik kurumlarının sağlık harcamaları disiplin altına alınacaktır. Bütçeden sosyal güvenlik kurumlarına yapılacak transferlerin azaltılması amacıyla ilaç, tedavi ve ödenecek primlere ilişkin tedbirlerin uygulanmasına devam edilecektir.
- Harcamaların kontrol altına alınması, kaynakların stratejik önceliklere göre dağıtımı ve etkin kullanımı amacıyla kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, merkezi hükümet ve yerel yönetimler arasındaki görev ve yetki dağılımının yeniden belirlenmesini, yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılarak yetki ve sorumluluklarının artırılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır.
- Sektörel öncelikler ve mevcut kaynaklar dikkate alınarak kamu yatırım programının rasyonelleştirilmesi çalışmalarına devam edilecektir.
- Kamu kaynakları kullanımında etkinliği artırmak ve sonuçlara odaklı bir yaklaşım içinde toplumun taleplerini karşılamak için, ulusal politikalar çerçevesinde kuruluş düzeyinde stratejik planlama yapılması için gerekli kapasite oluşturulacaktır. DPT'nin yönlendiriciliğinde pilot kuruluşlar stratejik planlarını 2004 yılında tamamlayarak 2005 yılı bütçe tekliflerini bu stratejik planlarına uygun olarak yapacaklardır.
- Mevzuatın biraraya getirilmesi ve döner sermayeli işletmelerin disipline edilmesi amacıyla döner sermayeli işletmelerin gelir ve harcamalarının yeniden düzenlenmesini sağlayacak kanun tasarısı hazırlıkları tamamlanacaktır.
- Özel gelir ve ödenek uygulaması önemli ölçüde sınırlandırılacaktır. Böylece, harcamaların başlangıç bütçesinde öngörülerek disiplin altına alınması sağlanacaktır.
- Kamu iktisadi teşebbüsleri ve bağlı ortaklıklarında istihdam edilen memur, sözleşmeli, daimi ve geçici işçi dahil toplam personel sayısının program hedefleri doğrultusunda azaltılması politikası sürdürülecektir. Bu politikalar çerçevesinde, bir önceki yılda ayrılan eleman sayısının yüzde 10'una kadar personel alınabilecektir. Ayrıca, KİT'lerdeki atıl istihdamın azaltılması politikası çerçevesinde 2003 yılında 25 bin kişinin emekli olması beklenmektedir.
- Tarım ürünleri fiyatlarının piyasalarda oluşumunu sağlayan ve çiftçinin belirli bir gelir elde etmesini amaçlayan doğrudan gelir desteği sistemine geçilmiş olup, sektörde yer alan tarımsal KİT'lerin küçültülmesi ve/veya özelleştirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir.
- Devletin yerine getirdiği faaliyetler ile bu faaliyetlerin milli ekonomi üzerindeki etkisinin analizine uygun bir bütçe sınıflandırılmasına ihtiyaç duyulması üzerine Kamu Mali Yönetim Projesi kapsamında yeni bütçe kod sistemi (analitik bütçe kod sistemi) çalışmaları başlatılmış ve 2002 yılı Ocak ayından itibaren seçilen altı pilot kuruluşta uygulanmaya başlanmıştır. 2004 yılında Konsolide Bütçe kapsamındaki kuruluşların tamamında, 2005 yılında ise Genel Devlet tanımındaki bütün kurum ve kuruluşlarda yeni bütçe kod yapısının uygulanması hedeflenmektedir.

- Kamu harcamalarını etkin kılma ve hizmeti esas alan, hizmet gelişimini izleyen, performansa ağırlık veren ve buna uygun denetim esası getiren bir sistemi oluşturmak amacıyla Maliye Bakanlığınca Performansa Dayalı Bütçeleme çalışmaları başlatılmıştır. Bu çerçevede, oluşturulan bir proje ile 6 pilot faaliyet/projede çalışmalara başlanmış, verilen eğitimler sonrasında 2003 yılı bütçe teklifleri Performansa Dayalı Bütçeleme esasına göre yapılmıştır. Ayrıca kamu mali yönetiminde performansa dayalı bütçeleme çalışmalarına geçiş amacıyla kamu kuruluşlarının uyması gereken esas, usul ve ilkeleri belirleyen bir kılavuz hazırlama çalışmaları son aşamaya gelmiştir.

Kamu Finansmanı Projeksiyonları (2003-2006)

Genel devlet dengesi; konsolide bütçe, fonlar, sosyal güvenlik kuruluşları, döner sermayeler ve mahalli idarelerin gelir ve giderlerinin konsolidasyonu ile elde edilmektedir. Genel devlet hesaplarının tahmininde, 2003-2006 dönemi için öngörülen büyüme, enflasyon, faiz oranları, ödemeler dengesi, nominal ücret artışları varsayımları dikkate alınmıştır. Bu genel varsayımlar ve Bölüm 3.1’de belirtilen gelir ve harcama politikaları yanında, genel devlet dengesini oluşturan kuruluşların gelir ve giderlerinin hesaplanmasında dikkate alınan varsayımlar aşağıda verilmiştir.

Gelirlere İlişkin Varsayımlar:

- 2003 yılında uygulanan programın hedeflerine ulaşabilmesi amacıyla alınan ek emlak vergisi ve ek motorlu taşıtlar vergisi 2004 yılı başından itibaren yürürlükten kalkacaktır.
- Özel işlem ve özel iletişim vergilerinin devam edeceği varsayılmıştır.
- 2003 yılında uygulanan vergi barışı projesinden 2004 yılında da gelir beklenmektedir. 2005-2006 döneminde böyle bir gelir kalemi söz konusu olmayacaktır.
- 2003 yılında uygulanan programın hedeflerine ulaşabilmesi amacıyla uygulamaya konulan mahalli idarelerin vergi gelirlerinden aldıkları paylardan kesinti yapılması ve döner sermayelerin gelirlerinden bütçeye aktarılan tutarların artırılması uygulamasına 2004 yılı başından itibaren son verilecektir.
- Kurumlar üzerindeki vergi yükünün azaltılması amacıyla yapılan düzenlemelerin ve fon sisteminde yapılan değişikliklerin 2004 yılında yürürlüğe girmesi nedeniyle 2004 yılından itibaren gelir ve kurumlar vergisi tahsilatında azalma meydana gelecektir.
- Gelir idaresinin etkinliğinin artırılması sonucunda 2004 yılından itibaren beyana dayalı vergilerde bir miktar artış olacağı öngörülmektedir.
- 2004 yılında, kurumlar vergisi oranının indirilmesi sonucunda vergi tabanının genişlemesi ve gelir idaresi ile ilgili yapılan düzenlemeler ile vergi tahsilatında sağlanacak artış, enflasyon muhasebesine geçilmesi nedeniyle oluşacak gelir kaybını telafi edecektir.
- Özelleştirme nedeni ile 2004 yılından itibaren KİT’lerin hasılatından ve temettü gelirinden bütçeye aktarılan payların azalacağı varsayılmıştır.

- 2003-2006 döneminde 8,4 milyar dolar özelleştirme fonunda, 4 milyar dolar da bütçede olmak üzere toplam 12,4 milyar dolar özelleştirme geliri hedeflenmektedir.

Bu varsayımlar dikkate alınarak yapılan projeksiyonlar sonucunda, 2003 yılında genel devlet gelirlerinin yaklaşık yüzde 61,4'ünü oluşturan vergi gelirlerinin GSYİH'nın yüzde 26,7'si civarında olması beklenmektedir. Özelleştirme gelirleri hariç tutulduğunda, 2003 yılında GSYİH'nın yüzde 42,6'sı kadar olması beklenen genel devlet toplam gelirleri, özelleştirme gelirleri dahil edildiğinde 0,9 puanlık artışla GSYİH'nın yüzde 43,6'sına yükselmektedir. 2003 yılında bir defalık alınan tedbirlerin 2004 yılında olmaması sonucu gerileyen vasıtasız vergiler ve vergi dışı normal gelirler nedeniyle 2004 yılı toplam gelirlerinin bir miktar düşeceği ve daha sonraki yıllarda yaklaşık aynı seviyeyi koruyacağı varsayılmıştır. Böylece, 2006 yılında, GSYİH'nın yüzde 41,3'ü kadar olması beklenen genel devlet toplam gelirleri, özelleştirme gelirleri dahil edildiğinde 1 puanlık artışla GSYİH'nın yüzde 42,3'üne yükselmektedir.

Harcamalara İlişkin Varsayımlar:

- Kamu personel sayısının sınırlandırılması politikasının devam edeceği varsayılmıştır.
- Kamu projelerinin yeterli ödenek sağlanarak kısa sürede tamamlanması, projelerin gerçekleşme sürelerinin uzamasından doğan maliyet artışlarının önüne geçilmesi, bu suretle mevcut kısıtlı kaynakların etkin kullanımı ile projelerin bir an önce ekonomiye kazandırılması hedeflerine yönelik olarak başlatılan kamu yatırım programında rasyonelleştirme çalışmalarının sürdürüleceği varsayılmaktadır.
- Genel devlet harcamalarının büyük bir bölümünü oluşturan transfer harcamaları 2003 yılından itibaren önemli oranda düşme eğilimine girmiştir. 2003-2006 döneminde, transfer harcamalarının, özellikle, alınan tasarruf tedbirlerinin etkisiyle harcamaları disiplin altına alınan sosyal güvenlik kuruluşlarının ve Hazinenin uzun vadeli ve düşük maliyetli borçlanma imkanına kavuşacağı varsayımı altında gittikçe azalan bütçe faiz ödemelerinin etkisiyle düşmesi öngörülmüştür.
- 2003-2006 döneminde Sosyal Destek Ödemesinin emekli aylıklarındaki artışlara paralel olarak azalarak sınırlanmaya kadar devam edeceği varsayılmıştır.
- 2003 yılı sonunda yürürlüğe girmesi beklenen Genel Sağlık Sigortası kapsamında meydana gelecek mali etki dengelere yansıtılmamıştır.
- İstihdamı teşvik etmek, işçi ve işveren üstündeki prim yükünü hafifletmek için 2003-2006 döneminde işsizlik sigortası fonuna işçi, işveren ve devlet katkı oranlarının 2003 yılında olduğu gibi Kanunda belirtilen oranlardan birer puan düşük uygulanacağı varsayılmıştır.
- 2005 yılı sonuna kadar, Tarım Reformu Uygulama Projesi çerçevesinde, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonunun faaliyetlerine devam edeceği varsayılmıştır.
- Doğrudan gelir desteğinin her yıl enflasyona paralel olarak artırılacağı ve her yıla ait yükümlülüklerin yılı içerisinde ödeneceği varsayılmıştır.

- Tertipler arasında ödenek aktarmalarının sınırlandırılmasına yönelik uygulamaların devam edeceği varsayılmıştır.

Bu varsayımlar dikkate alınarak yapılan projeksiyonlar sonucunda, 2003 yılında GSYİH'nın yüzde 54,1'i olan genel devlet harcamalarının payının sürekli azalarak 2006 yılında yüzde 44,8 olacağı tahmin edilmektedir. Faiz dışı harcamaların ise 2003 yılındaki GSYİH'nın yüzde 36,3'ü seviyesinden 2006 yılındaki yüzde 35,1 seviyesine tedrici bir düşüş göstermesi beklenmektedir. Dolayısıyla, genel devlet harcamalarındaki düşüşte en büyük etken, konsolide bütçe faiz ödemelerinde beklenen önemli gerilemelerdir. Bu gelişmede, ekonomik göstergelerde öngörülen iyileşmelerin yanı sıra kamu maliyesinin yeniden yapılandırılması kapsamında yapılan reformların da katkısı olacaktır.

2003 yılında GSYİH'nın yüzde 3,4'ü kadar olması öngörülen genel devlet sabit sermaye yatırımlarının, 2004-2006 döneminde tedrici bir artışla yüzde 4,1 seviyesine yükselmesi öngörülmüştür.

Tablo: 3. 1. Genel Devlet Gelir ve Harcamaları

	(GSYİH'ya Oran, Yüzde)			
	2003	2004	2005	2006
Vergiler	26,7	25,2	24,8	25,2
Vasıtasız	8,2	7,2	6,8	6,9
Vasıtalı	17,5	17,4	17,5	17,7
Servet	1,1	0,6	0,6	0,7
Vergi Dışı Normal Gelirler	4,4	3,8	3,6	3,6
Faktör Gelirleri	4,2	4,2	4,1	4,1
Sosyal Fonlar	7,3	7,9	8,1	8,4
Toplam	42,6	41,1	40,7	41,3
Özelleştirme Gelirleri	0,9	1,6	1,1	1,0
Toplam Gelir	43,6	42,7	41,8	42,3
Cari Harcamalar	18,0	18,1	18,1	18,1
Yatırım Harcamaları	3,5	3,9	3,9	4,1
Sabit Sermaye	3,4	3,8	3,9	4,1
Stok Değişmesi	0,0	0,0	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	32,6	30,3	25,5	22,6
Cari Transferler (Net)	31,7	29,4	24,6	21,8
Sermaye Transferleri	0,9	0,8	0,8	0,8
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0
Faiz Dışı Harcama	36,3	35,6	35,4	35,1
Toplam Harcama	54,1	52,2	47,5	44,8
Borçlanma Gereği*	10,5	9,5	5,8	2,5
Faiz Dışı Borçlanma Gereği*	-7,2	-7,1	-6,4	-7,2
Faiz ve Özelleştirme Hariç Borçlanma Gereği*	-6,3	-5,5	-5,3	-6,1

* (+) açığı, (-) fazlayı ifade eder.

Genel Devlet Borçlanma Gereği

2002 yılında GSYİH'nın yüzde 13,1'i olan genel devlet borçlanma gereğinin 2003 yılında yüzde 10,5'e, 2004 yılından itibaren ise hızlı bir şekilde düşerek 2006 yılında yüzde 2,5'e gerilemesi beklenmektedir. Bu gelişmede en büyük etken, konsolide bütçe faiz ödemelerinde beklenen önemli gerilemelerdir. Ayrıca, özelleştirme gelirlerinde öngörülen artışlar, sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklarında beklenen düşüşler ve işsizlik sigortası fonunun sisteme dahil edilmesi de borçlanma gereğinin azalmasında önemli bir payı olacaktır.

2003 yılında GSYİH'ya oran olarak yüzde 7,2 olması beklenen genel devlet faiz dışı fazlasının, dönem içinde önemli bir değişme göstermeyeceği tahmin edilmektedir.

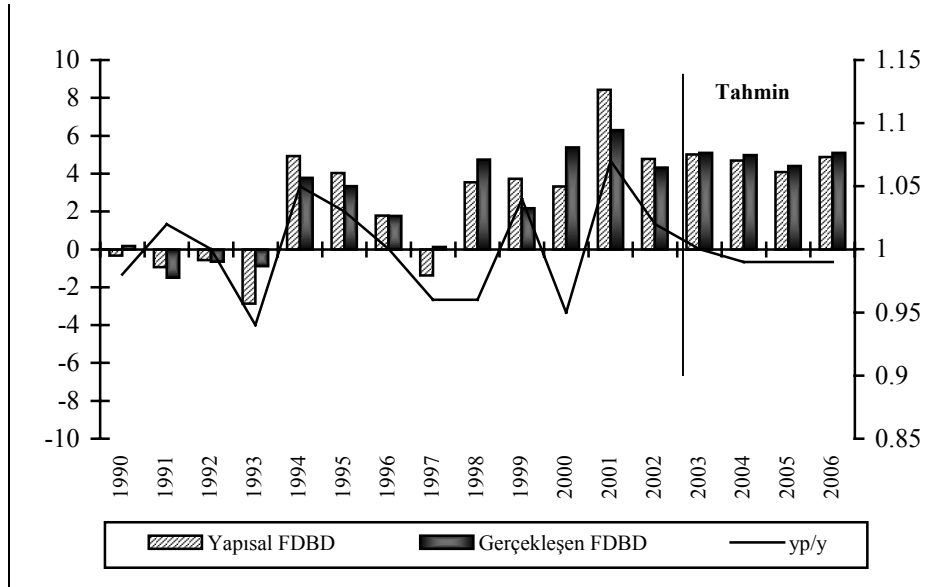
2002 yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programda, borçlanma gereğinin önemli oranlarda düşerek dönem sonunda GSYİH'nın yüzde 0,5'ine kadar gerileyeceği tahmin edilmişken, 2003 Programında borçlanma gereğinin yıllar itibarıyla düşüşünün daha yavaş olacağı ve dönem sonunda GSYİH'nın yüzde 2,5'ine gerileyeceği tahmin edilmektedir. İki tahmin arasındaki temel farklılaşma faiz giderlerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim, faiz hariç borçlanma gereği, iki Program arasında yaklaşık 1 puanlık bir farklılık göstermektedir.

Yapısal ve Devresel Konsolide Bütçe Dengesi

Avrupa Komisyonu ve OECD tarafından kullanılan metod yardımıyla Türkiye ekonomisi için bütçenin devresel etkileri incelenmiştir. Kullanılan metodoloji Kutu 3.1'de özetlenmektedir.

Hesaplanan faiz dışı yapısal denge Şekil 3.1'den izlenebilir. Buna göre, 1988-1994 döneminde sıfır etrafında dalgalanan faiz dışı bütçe dengesinin GSYİH'ya oranı, 1994 yılı sonrasında yüksek oranda pozitif değerlere ulaşmıştır. Bu durum 2000 yılında uygulamaya konulan Stand-by programı ile birlikte daha belirgin bir hal almıştır. 2003-2006 dönemi için yapılan tahminlerde de devresel etkilerden arındırılmış faiz dışı fazla oranının yüksek seviyelerini koruduğu görülmektedir.

Şekil: 3. 1. Gerçekleşen ve Yapısal Faiz Dışı Bütçe Dengesi

FDBD: Faiz dışı bütçe dengesi y/y: Potansiyel hasıla / gerçekleşen hasıla

Kutu: 3. 1. Yapısal ve Devresel Bütçe Dengesi Hesaplama Metodolojisi

Bütçe dengesine ilişkin bir çok değişken makroekonomik dengelerden etkilenmektedir. Örneğin, ekonominin daraldığı bir ortamda vergi gelirlerinde azalış, işsizlik yardımı ve sosyal güvenlik harcamalarında ise artış olacak ve bu durum özel harcanabilir geliri desteklemek suretiyle büyümeyi artırıcı etki yapacaktır. Ekonominin genişlediği dönemlerde ise vergi gelirlerinde artış, işsizlik yardımı ve sosyal güvenlik harcamalarında ise azalış olacak ve bu durum özel harcanabilir geliri azaltmak suretiyle büyümeyi yavaşlatıcı etki yapacaktır. Bütçe dengesinin makroekonomik dengelerden bu şekilde etkilenmesi aynı zamanda ekonomideki dalgalanmaları da azaltan bir etki doğuracaktır. Artan oranlı vergi yapısının olduğu bir ortamda bu etkiler daha güçlü olarak ortaya çıkacaktır.

Bütçe dengesindeki konjonktürel etkilerin tespit edilmesi maliye politikasının yürütülmesi açısından da önem arz etmektedir. Örneğin, ekonominin genişlediği dönemlerde bütçe dengesinde gözlenebilecek konjonktürel bir iyileşmeyi kalıcı olarak yorumlayarak maliye politikasını gevşetmek orta vadede sürdürülemez boyutlara ulaşan bir bütçe açığına ve borç stokuna yol açabilir. Benzer şekilde, ekonominin daraldığı bir dönemde bütçe açığında gözlenebilecek konjonktürel bir artışı kalıcı olarak yorumlamak ve açığı daraltıcı tedbirlere başvurmak daha şiddetli bir durgunluğa neden olabilecektir.

Esas itibarıyla, devresel hareketlerin bütçe üzerindeki etkilerinin ortadan kaldırılması suretiyle ekonomik dalgalanmalardan arındırılmış maliye politikasını ifade eden yapısal bütçe dengesi aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır;

$$b^* = \frac{\sum_i T_i^* - G_i^* + X}{Y^P}$$

- b^* : yapısal bütçe dengesi (milli gelire oran olarak),
 T_i^* : i kategorisindeki vergi gelirlerinin yapısal değeri,
 G_i^* : i kategorisindeki cari bütçe harcamalarının yapısal değeri,
 X : devresel hareketlerden etkilenmediği düşünülen diğer bütçe kalemleri,
 Y^P : Potansiyel hasıla.

Yapısal vergi gelirleri ve cari harcamalar ile bunların gerçekleşen değerleri arasında ise aşağıdaki gibi bir ilişki varsayılmaktadır;

$$\frac{T_i^*}{T_i} = \left[\frac{Y^P}{Y} \right]^{\alpha_i}; \frac{G_i^*}{G_i} = \left[\frac{Y^P}{Y} \right]^{\beta_i};$$

- T_i : i kategorisinde gerçekleşen vergi gelirleri,
 G_i : i kategorisinde gerçekleşen cari bütçe harcamaları,
 Y : gerçekleşen milli gelir,
 α_i : i kategorisindeki vergilerin milli gelire esnekliği,
 β_i : bütçe cari harcamalarının milli gelire esnekliği.

Potansiyel Hasıla Hesaplanması: Bu çalışmada, Üretim Fonksiyonu Metodu ile hesaplanan potansiyel hasıla kullanılmıştır (Kutu 2.1).

Vergi Esneklikleri: Vergi gelirleri devresel hareket gösteren 3 kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler; gelirden alınan vergiler, kurumlar vergisi ve dolaylı vergilerdir. Dolaylı vergilerin esnekliği birim esneklik olarak kabul edilmiştir. Öte yandan, diğer iki verginin esneklikleri Kalman filtresi yardımıyla zamana göre değişen katsayılar olarak hesaplanmıştır.

Gider Esneklikleri: Harcamalar ise devresel hareket gösteren 2 bileşene ayrılmıştır: sosyal güvenlik kurumlarına transferler ile yatırım ve faiz ödemeleri hariç diğer harcamalar. Bu değişkenlerin milli gelir esneklikleri ise en küçük kareler yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

Gerçekleşen bütçe dengesinin yapısal bütçe dengesinden farkı devresel bütçe dengesi olarak tanımlanmaktadır:

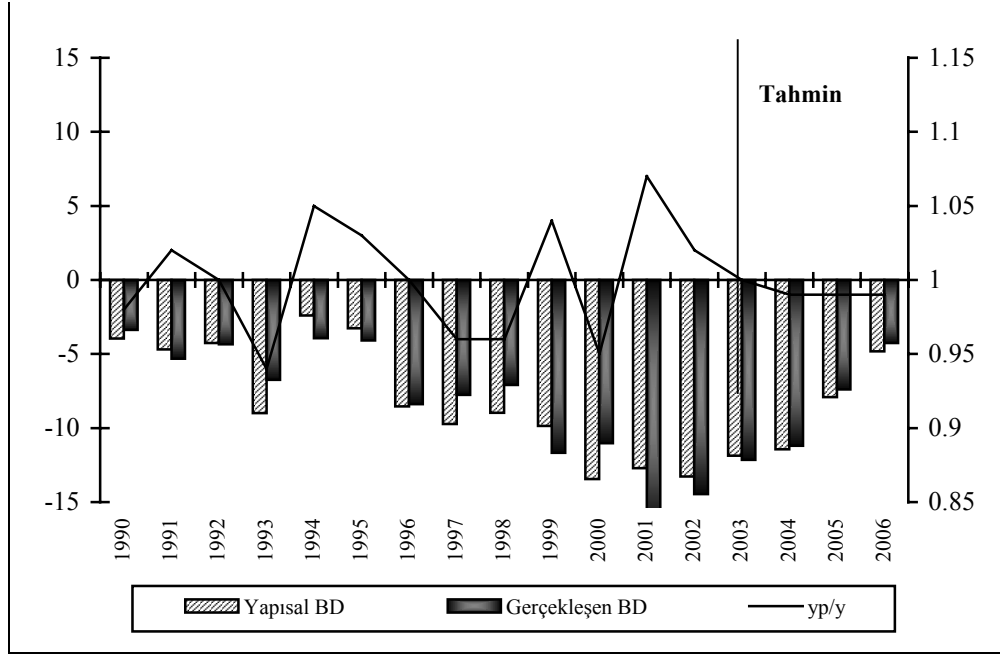
$$b^{**} = b - b^*$$

- b** :devresel bütçe dengesi (milli gelire oran olarak),
 b :gerçekleşen bütçe dengesi (milli gelire oran olarak),
 b* :yapısal bütçe dengesi (milli gelire oran olarak).

Devresel bütçe dengesinin ekonominin devresel hareketiyle uyumlu olması durumunda ekonomideki aşırı dalgalanmaları azaltıcı, aksi durumda ise artırıcı etki yapmaktadır.

Faiz ödemeleri dikkate alındığında yapısal bütçe dengesi 2003-2006 döneminde olumlu yönde hareket etmekte ve açık giderek azalmaktadır. Bu gelişmede, faiz dışı dengedeki düzelmeye ek olarak faiz oranlarının da düşmesi etkili olmaktadır.

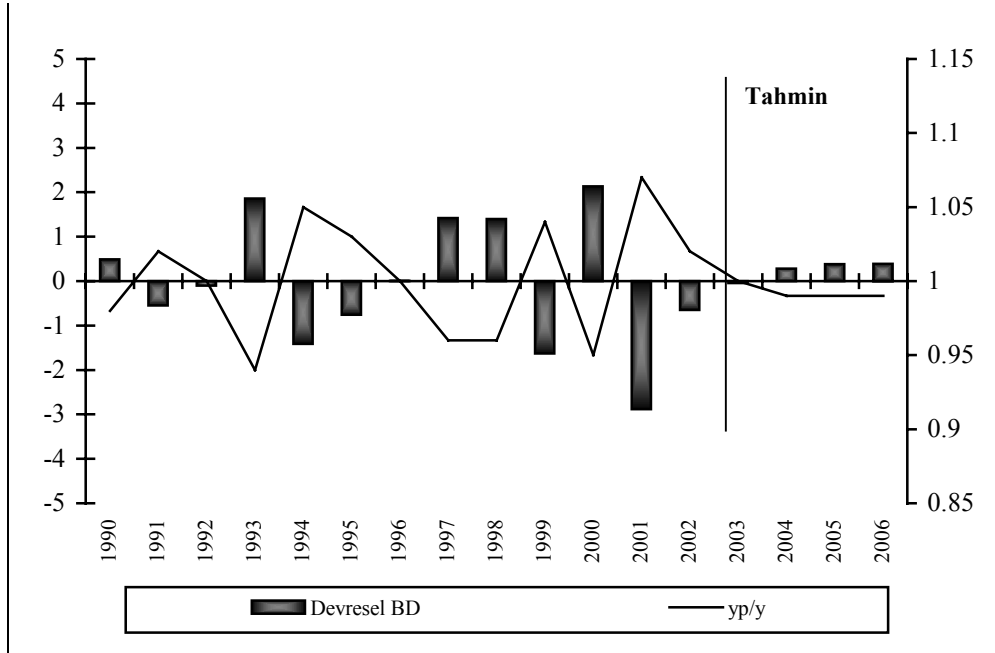
Şekil: 3. 2. Gerçekleşen ve Yapısal Bütçe Dengesi

BD: Bütçe dengesi yp/y: Potansiyel hasıla / gerçekleşen hasıla

Gerçekleşen bütçe dengesinin yapısal bütçe dengesinden farkı olarak tanımlanan devresel bütçe dengesi maliye politikalarının ekonominin devresel hareketiyle uyumlu olduğunu göstermektedir.

Şekil: 3. 3. Devresel Bütçe Dengesi

BD: Bütçe dengesi yp/y: Potansiyel hasıla / gerçekleşen hasıla

3.2. Kamu Borç Yönetimi

Kamu Borcu ve Borç Yönetimi Stratejisi

Yaşanan ekonomik krizler ve dış konjonktürdeki gelişmeler 2001 yılında dış piyasalardan borçlanma imkanlarını kısıtlamış ve bu durum artan borçlanma ihtiyacının iç piyasadaki karşılanma eğilimini artırmıştır. Ayrıca, artan belirsizlik ortamının da etkisiyle vade yapısının kısalması ve faiz oranlarının yükselmesi borçlanma maliyetinin artmasına ve ilave borçlanma ihtiyacının doğmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan, daha önce para piyasalarından büyük miktarlarda gecelik olarak borçlanan kamu bankaları ve Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) kapsamına alınan sağlıklı yapıdaki özel bankaların para piyasaları üzerinde yarattığı faiz baskısı Hazine borçlanma maliyetini de artırdığından; gerçekleştirilen özel tertip DİBS ihraçları yolu ile, yüksek miktardaki kamu ve TMSF bankaları gecelik borçlanmaları önemli ölçüde azaltılarak faiz oranları üzerindeki baskı ortadan kaldırılmış ve kamu borcunun Hazine ve Merkez Bankası tarafından daha etkin yönetimine imkan verilerek nihai olarak uzun vadede maliyetlerin düşürülmesi sağlanmıştır.

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde, 2001 yılı sonunda 122,2 katrilyon lira olan iç borç stoku, 2002 yılı sonunda 149,9 katrilyon liraya, 2003 yılı Haziran ayı sonunda ise 175,3 katrilyon liraya yükselmiştir. Böylece, iç borç stokunun GSYİH'ya oranı, 2001 yılı sonunda yüzde 68,5 düzeyinde iken, 2002 yılı sonunda yüzde 54,3 düzeyine gerilemiştir. 2002 yılı Aralık sonunda, yüzde 40,4'ü nakit dışı ve yüzde 59,6'sı nakit olan iç borç stokunun yüzde 32,1'i döviz cinsinden ve dövize endeksli, yüzde 42,8'i değişken faizli ve yüzde 25,1'i sabit faizli senetlerden oluşmuştur.

Tablo: 3. 2. İç Borç Stokunun Yapısı

	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
	Aralık	Aralık	Aralık	Haziran	Aralık	Aralık	Aralık	Haziran
	Cari Fiyatlarla, Katrilyon TL				Yüzde Dağılım			
Nakit	29,6	58,4	89,3	116,7	81,3	47,8	59,6	66,6
Sabit Getirili	19,4	17,7	37,6	57,3	53,3	14,5	25,1	32,7
Değişken Faizli	9,0	11,4	17,4	24,4	24,7	9,4	11,6	13,9
Döviz Cinsinden	1,2	7,1	16,5	17,6	3,3	5,8	11,0	10,0
Döviz Endeksli		22,1	17,8	17,4		18,1	11,9	10,0
IMF Kredisi		13,8	9,7	9,3		11,3	6,5	5,3
Takas		7,7	7,6	7,6		6,3	5,1	4,4
Diğer		0,5	0,5	0,5		0,4	0,3	0,3
Nakit Dışı	6,8	63,8	60,6	58,6	18,7	52,2	40,4	33,4
Sabit Getirili	1,0	0,0	0,0	0,0	2,7	0,0	0,0	0,0
Değişken Faizli	4,0	49,5	46,7	46,8	11,0	40,5	31,2	26,7
Döviz Cinsinden	1,8	12,4	11,9	9,8	4,9	10,2	7,9	5,6
Döviz Endeksli		1,9	2,0	2,0		1,6	1,3	1,1
Toplam Stok	36,4	122,2	149,9	175,3	100	100	100	100

Not: 2000 yılında kağıda bağlanmamış görev zararları dahil edilmemiş, diğer yıllarda ise dahil edilmiştir.

İç borç stokunun alacaklılara göre dağılımı da büyük değişikliğe uğramış ve 2001 yılı sonunda kamu kurumlarına olan iç borçlar toplam stokun yüzde 66'sına yükselmiştir. Bununla birlikte, yıl içinde kamu kurumlarına verilen nakit dışı senetlerin yeniden yapılandırılmasıyla iç borç itfalarının azaltılması ve IMF'den sağlanan kredilerle finansman ihtiyacının düşürülmesi iç borç çevrilebilirlik oranının kontrol edilebilir düzeyde kalmasını sağlamıştır. 2002 yılı sonunda ise kamu kurumlarına olan iç borçların toplam stok içindeki payı yüzde 52,8'e gerilemiş, piyasaya olan borçların payı ise artmıştır. Bu eğilim 2003 yılının ilk altı ayında da devam etmiştir.

Tablo: 3. 3. Alacaklılara Göre İç Borç Stoku

	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
	Aralık	Aralık	Aralık	Haziran	Aralık	Aralık	Aralık	Haziran
	Cari Fiyatlarla, Katrilyon TL				Yüzde Dağılım (%)			
Toplam	36,4	122,2	149,9	175,3	100	100	100	100
Kamu	12,2	80,6	79,1	86,2	33,5	66,0	52,8	49,2
TCMB	1,5	18,8	18,4	18,4	4,1	15,4	12,3	10,5
Kamu Bankaları	2,9	22,7	24,3	27,0	7,8	18,6	16,2	15,4
TMSF	3,9	15,1	11,0	9,4	10,6	12,3	7,4	5,4
IMF Kredisi İçin	0,0	13,8	9,7	9,3	0,0	11,3	6,5	5,3
Diğer	4,0	10,2	15,7	22,1	11,0	8,4	10,5	12,6
Piyasa *	24,2	41,6	70,8	89,0	66,5	34,0	47,2	50,8

* Aralık 2001'de TMSF Mevduat Devirleri (4,4 katrilyon lira) piyasa içinde yer almaktadır.

Devlet iç borçlanma senetlerinin 2001 yılı Temmuz ayında yüzde 95,3 olan ağırlıklı ortalama yıllık bileşik faiz oranı, 2002 yılı Temmuz ayında yüzde 72,5 seviyelerine düşmüştür. 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan erken seçim sonrasında piyasalarda gözlenen iyimser hava sonucu gerileyen faiz oranları Irak ile ilgili belirsizlik ortamının etkisiyle tekrar yükselmiştir. Savaş sonrasında ise faiz oranları düşme eğilimine girmiş ve 2003 yılı Temmuz ayında yüzde 46,2'ye gerilemiştir.

2003 Haziran ayı itibarıyla, nakit ve nakit dışı iç borç stokunu oluşturan senetler için ayrı ayrı hesaplanan reel getirilerin stok miktarlarıyla (kur farkı değişimleri dahil) ağırlıklı ortalamasını yansıtan iç borç stokunun reel faizi yüzde 13,1 olarak hesaplanmıştır.

2001 yılında 4,8 ay olan TL cinsi borçlanmanın ortalama vadesi, 2002 yılında 8,5 aya çıkmıştır. 2003 yılı Ocak-Temmuz döneminde ise kümülatif olarak 9,5 ay seviyesine yükselmiştir.

Stokun vadeye kalan günü 2001 yılı sonunda 38,9 ay iken, 2002 yılı sonunda 32,1 ay, 2003 Haziran sonunda ise 27,9 ay olarak gerçekleşmiştir.

Özel kesim dahil toplam dış borç stoku, 2000 yılında 118,7 milyar dolar iken, 2001 yılında 113,8 milyar dolara gerilemiş, 2002 yılında ise 131,4 milyar dolara yükselmiştir.

2001 yılında orta-uzun vadeli borçların toplam dış borç stoku içindeki payı artarak yüzde 85,7'ye yükselmiş, kısa vadeli borçların payı ise azalarak yüzde 14,3'e gerilemiştir. 2002 yılında da bu eğilim devam etmiş ve orta-uzun vadeli borçların toplam dış borç stoku içindeki payı yüzde 88,4'e çıkarken, kısa vadeli borçların payı yüzde 11,6'ya gerilemiştir.

Tablo: 3. 4. Toplam Dış Borç Stokunun Yapısı

	Milyon Dolar				Yüzde Dağılım			
	2000	2001	2002	2003Q1	2000	2001	2002	2003Q1
Vade Yapısı	118.685	113.806	131.407	133.196	100	100	100	100
Kısa Vade	28.301	16.241	15.192	16.708	23,8	14,3	11,6	12,5
Orta-Uzun Vade	90.384	97.565	116.215	116.488	76,2	85,7	88,4	87,5
Alacaklıya Göre	118.685	113.806	131.407	133.196	100	100	100	100
Uluslararası Kuruluşlar	11.385	22.064	30.899	30.877	9,6	19,4	23,5	23,2
Hükümet Kuruluşları	8.669	8.552	9.193	9.084	7,3	7,5	7,0	6,8
Ticari Bankalar	44.589	35.206	34.844	35.547	37,6	30,9	26,5	26,7
Diğer Özel Kreditörler	54.043	47.984	56.471	57.688	45,5	42,2	43,0	43,3
Döviz Kompozisyonu	118.685	113.806	131.407	133.196	100	100	100	100
Usd	64.456	57.413	61.861	62.765	54,3	50,4	47,1	47,1
Dem	23.147	826	0	0	19,5	0,7	0,0	0,0
Jpy	7.447	5.176	5.285	4.932	6,3	4,5	4,0	3,7
Eur	14.842	34.215	40.123	41.421	12,5	30,1	30,5	31,1
Diğer	8.794	16.176	24.139	24.079	7,4	14,2	18,4	18,1

2001 yılında uluslararası kuruluşların dış borç stoku içindeki payı bir önceki yıla göre 10 puan dolayında artarken, diğer kuruluş ve bankaların payı ise azalmıştır. Benzer gelişme etkisi azalarak da olsa 2002 yılında da devam etmiştir. 2003 yılının ilk üç ayında ise uluslararası kuruluşlar ile hükümet kuruluşlarının payı düşme eğilimine girerken, ticari bankalarla diğer özel kreditorlerin payı artma eğilimi göstermiştir.

Tablo: 3. 5. Toplam Brüt Borç Stoku

	(GSYİH'ya Oran , Yüzde)		
	2000	2001	2002
Genel Devlet			
İç Borç	29,2	68,5	54,3
Dış Borç	31,0	53,1	48,2
Toplam *	60,2	121,6	102,5
Kamu			
Diğer Kamu Dış Borç Stoku	2,9	4,2	2,8
Toplam Kamu *	63,1	125,8	105,3
Özel			
Özel Dış Borç	30,1	35,0	27,1
Toplam			
Toplam Borç Stoku	93,2	160,7	132,4

* TCMB dahil

Not : Dış borç stoku / GSYİH oranları TL cinsinden hesaplanmıştır.

Bu gelişmeler çerçevesinde, toplam kamu borç stokunun GSYİH'ya oranı, 2000 yılında yüzde 63,1 iken, 2001 yılı sonunda yüzde 125,8 düzeyine ulaşmış, 2002 yılında ise yüzde 105,3'e gerilemiştir. Böylece, özel dış borç stoku dahil toplam borç stokunun oranı 2000 yılındaki yüzde 93,2 seviyesinden 2001 yılında yüzde 160,7'ye çıkmış, 2002 yılında ise yüzde 132,4'e gerilemiştir.

Borç Yönetimi ve Borçlanma Limitine İlişkin Kurumsal Sorumluluklar

Genel makroekonomik hedefleri ve finansal sistemi göz önünde bulundurarak, DİBS ihraç miktarlarını, vadelerini, türlerini ve satış tekniklerini belirleyerek, kamunun finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla borçlanma stratejilerini belirlemek ve uygulamak Hazine Müsteşarlığının görev ve yetkileri arasındadır.

Kamu borçlanma mevzuatını tek bir çatı altında toplayan, mali disiplini ve şeffaflığı sağlamayı, etkin bir borç ve alacak yönetimini gerçekleştirmeyi hedefleyen 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun 9 Nisan 2002 tarihinde yayımlanmıştır.

Söz konusu Kanunda, borçlanma limiti, Mali Yılı Bütçe Kanununda belirtilen başlangıç ödenekleri toplamı ile tahmin edilen gelirler arasındaki fark kadar net borçlanma kullanımı olarak belirlenmiştir. Ayrıca, yine 4749 sayılı Kanun gereğince ilgili yıl için sağlanabilecek garanti miktarı üzerindeki limit, ilgili yıl bütçe kanunlarında yer almaktadır.

Kamunun Borç Stokunun Azaltılması

2003-2006 döneminde, kamu borç stokunun azaltılması amacıyla aşağıda belirtilen tedbirlerin alınması ve politikaların uygulanması öngörülmektedir.

Öncelikle, büyüme potansiyelini olumlu yönde etkileyen yapısal reformlara devam edilmesiyle korunacak olan iç ve dış piyasalardaki güven ortamı ve olumlu beklentilerin borçlanma maliyetini azaltarak kamu borç stokunu azaltıcı etkisinin 2003-2006 döneminde de devam edeceği beklenmektedir.

Diğer taraftan, uygulanan ekonomik program çerçevesinde verilmesi öngörülen yüksek miktardaki faiz dışı fazla, piyasalarda oluşan güven ortamının korunması ve kamu borç stokunun azaltılmasını sağlayacaktır.

Finansman ihtiyaçlarının orta ve uzun vadede mümkün olan en düşük maliyet ve makul bir risk oranı çerçevesinde karşılanması, uygulanmakta olan borçlanma stratejisinin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Bu çerçevede 2003-2006 döneminde uygulanacak temel politikalar aşağıda yer almaktadır:

- Nakit iç borçlanmada yıllık ağırlıklı ortalamanın 12 ayın üzerine çıkarılması,
- Yatırımcı tabanının genişletilmesi ve ikincil piyasaların derinleştirilmesi,
- Etkin nakit yönetimi kapsamında para piyasalarında kısa vadeli borçlanma enstrümanlarının Merkez Bankası ile koordineli bir şekilde kullanılması,
- Nakit ve borç yönetiminde oluşabilecek likidite riskinin azaltılması amacıyla, borç dinamiklerini bozmayacak şekilde ve piyasa koşullarının elverdiği ölçüde TCMB'de belli bir miktarda nakit rezerv tutulması.

İkinci sırada sözü edilen politika kapsamında DİBS'lerin ihracında ve ikincil piyasa işlemlerinde etkinliğin ve likiditenin artırılması amacıyla 2002 yılı Eylül ayında Piyasa Yapıcılığı Sistemi tekrar uygulamaya konulmuş ve 2003 yılı Şubat ayı itibarıyla Merkez Bankası bünyesinde DİBS ödünç piyasası kurulmuştur. Bu yeni piyasada, piyasa yapımcılar kotasyon verdikleri kağıtları ödünç alma imkanı bulmaktadırlar. Böylece, piyasa yapıcılığı sisteminin etkinliğini artırmak suretiyle ikincil piyasa fonksiyonlarının gelişmesi sağlanmaktadır.

Koşullu Yükümlülükler

Borç yönetiminin piyasa ve mali risklerden etkilenme ölçüsünün kontrol altına alınabilmesi için bu risklerin tespit edilmesi ve borçlanma politikalarının bu riskler göz önüne alınarak oluşturulması gerekmektedir. Hazine garantileri, yap-işlet-devret anlaşmaları gibi koşullu yükümlülüklerden doğan ödemelerin Hazine tarafından üstlenilmesi nakit yönetimi ve borçlanma ihtiyacının belirlenmesinde belirsizlik yaratmakta, artan risk primi ile borçlanma maliyetini yükseltmekte ve borç stokunu artırıcı yönde etki yaratmaktadır. Bu kapsamda 4749 sayılı Kanun ile Hazine tarafından aktif bir risk yönetimi stratejisinin uygulanması ve kamunun karşı karşıya kaldığı koşullu yükümlülüklerden doğabilecek etkilerin sınırlandırılmasına yönelik önlemlerin alınması ilkesi benimsenmiştir.

Borç Yönetiminde Mali Disiplin ve Şeffaflık

2002 Nisan ayında yayımlanan 4749 sayılı Kanun, kamu mali yönetiminde mali disiplin ve şeffaflığın artırılması amacıyla uygulamaya yönelik olarak önemli düzenlemeler içermektedir. Bu kapsamda mali disiplinin artırılmasına yönelik olarak;

- Tek bir borçlanma otoritesi belirlenmiş,
- Borçlanma, garanti ve ikraz limitleri belirlenmiş,
- Bütçe dışında izlenen dış proje kredilerinin kullanımları bütçe içine alınmış,
- Garantisiz kamu dış borçlarının sağlanmasında izin müessesesi getirilmiş, Hazine alacaklarının tahsilinde 6183 sayılı Kanun hükümlerinin geçerli olacağı hüküm altına alınmış,
- Risk hesabı oluşturularak bütçe odaklı mali risk yönetimi yaklaşımını esas alan faaliyetler kapsamında koşullu yükümlülüklerden doğabilecek yükümlülüklerin ölçülmesi ve bu kapsamda oluşan risklerin yönetilmesine yönelik olarak çalışmalar başlatılmıştır.

Şeffaflığın artırılması kapsamında ise, üçer aylık dönemlerde Kamu Borç Yönetimi Raporunun hazırlanarak TBMM'ye, Bakanlar Kuruluna ve ilgili kamu kuruluşlarına sunulması ve Hazinesinin bağlı olduğu bakanın özel gündemle yapılacak toplantıda yılda bir defadan az olmamak üzere TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunu borç yönetimine ilişkin olarak bilgilendirmesi hüküm altına alınmıştır.

2003-2006 Dönemi Kamu Borç Stoku Tahmini

Katılım Öncesi Ekonomik Program döneminde uygulanacak sıkı maliye politikası ve etkin bir kamu borç yönetimi ile gerçekleştirilecek istikrarlı büyüme ortamı sonucunda, toplam kamu brüt borç stokunun GSYİH'ya oranında önemli bir düzelmeye öngörülmektedir. 2002 yılında yüzde 102,5 olan bu oranın 2006 yılında yüzde 83,2 seviyesine gerileyeceği tahmin edilmektedir.

2003 yılı KEP'inde borç stokunun GSYİH'ya oranına ilişkin tahminler 2002 yılı KEP tahminlerinden farklılaşmaktadır. Bu farkın önemli bir kısmı, iç borç stokunun GSYİH'ya oranındaki yavaş düşüşten kaynaklanmaktadır.

2002 KEP'inde iç borç stokunun GSYİH'ya oranının 2002 yılında yüzde 49,3 olarak gerçekleşeceği ve bu oranın 2005 yılı sonunda yüzde 39,5'e gerileyeceği tahmin edilmiştir. Ancak, 2002 yılında erken seçim ortamında oluşan siyasi belirsizlikler nedeniyle borçlanma vadeleri kısılırken, devlet iç borçlanma faiz oranı tahmin edilenin yaklaşık 15 puan üstünde gerçekleşmiş ve bu nedenle iç borç stokunun GSYİH'ya oranı yüzde 54,3 düzeyinde kalmıştır. Baz yılındaki değer beklenenden yüksek gerçekleşmesi, genel devlet bütçe açığının 2002 yılı KEP tahminlerine göre daha fazla olması ve devlet iç borçlanma faiz oranlarının 2002 KEP'inde tahmin edilene göre birkaç puan yukarıda gerçekleşeceği beklentisinden dolayı, 2003 yılı KEP'inde iç borç stokunun GSYİH'ya oranının 2006 yılında yüzde 56,2 olacağı tahmin edilmiştir.

Tablo 3. 6. 2002-2006 Döneminde Genel Devlet Brüt Borç Stoku Tahmini

	Gerçekleşme	(GSYİH'ya Oran, Yüzde)			
		Tahmin			
	2002	2003	2004	2005	2006
İç Borç Stoku	54,3	53,6	54,6	55,9	56,2
Dış Borç Stoku*	48,2	38,7	36,5	31,8	27,0
Toplam Borç Stoku*	102,5	92,3	91,1	87,6	83,2
Toplam Borç Stoku (IMF kredileri hariç)	90,4	82,9	82,1	82,3	81,7
IMF Borcundaki Azalma		2,7	0,4	3,7	3,8
Toplam Dış Borçtaki Azalma		10,2	1,2	3,5	4,4
Faiz Dışı Borçlanma Gereği		-7,2	-7,1	-6,4	-7,2
Faiz Dışı Fazla (Özelleştirme hariç)		-6,3	-5,5	-5,3	-6,1

* TCMB dahil

2001 ve 2002 yıllarında uluslararası kuruluşlardan sağlanan yüksek miktarlardaki dış finansman nedeniyle kamu dış borç stokunun GSYİH'ya oranı hızla artmıştır. Program döneminde ise Türk lirasının reel olarak değer kazanacağı tahmin edilmesi ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan borçların geri ödenecek olmasının etkisiyle dış borç stokunun GSYİH'ya oranının tedricen düşmesi ve 2006 yılında yüzde 27 seviyesine gerilemesi beklenmektedir. Dış borçlanma yapısında ve miktarında 2002 KEP'ine göre önemli farklılaşma söz konusu değildir.

3.3. Kamu Maliyesi Riskleri

2003-2006 döneminde, borç stokunun sürdürülebilirliğinin bir göstergesi olan borç stoku / GSYİH oranının düşürülebilmesi için yüksek oranlı bir faiz dışı fazlayı hedefleyen sıkı maliye politikasına devam edilmesi gerekmektedir. Bu hedefe ulaşılmasında karşılaşılabilecek olası riskler aşağıda verilmektedir:

- Mevcut iç borç stoku önemli ölçüde döviz cinsinden/endeksli ve değişken faizli senetlerden oluşmaktadır.
- Kapsamlı bir kamu personel rejimi düzenlemesinin planlandığı gibi yapılamaması ve memur ve işçi ücretleri arasındaki farklılığın artması cari harcamaları artırabilecektir.
- Sosyal güvenlik kuruluşlarında prim tahsilatını olumsuz yönde etkileyecek gelişmeler ve sağlık harcamalarının disipline edilememesi, bütçeden sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin artmasına neden olabilecektir.
- Hazine garantili krediler ve yap-işlet-devret projelerine verilen ürün alım ve girdi garantileri bütçe üzerinde risk oluşturmaktadır.
- Öngörülen özelleştirme geliri hedeflerine ulaşamaması gerek bütçe gerekse ekonomik etkinliğin artırılması bakımından olumsuz etkiler yaratabilecektir.

3.4. Duyarlılık Analizi

Duyarlılık analizleri kapsamında, çeşitli risklerin kamu maliyesi üzerindeki etkilerini incelemek ve 2003-2006 döneminde kamu maliyesi için öngörülen dengelerin kullanılan varsayımlara duyarlılığını tespit etmek amacıyla iki farklı analiz yapılmıştır. İlk analizde ekonominin tüm kesimlerini dikkate alan bir yaklaşım kabul edilmiş ve analizler için Katılım Öncesi Ekonomik Program tahminlerinde kullanılan makroekonometrik modelden yararlanılmıştır. Bu çerçevede, büyümede ortaya çıkabilecek bir yavaşlama ve reel iç borçlanma faizlerinde ortaya çıkabilecek bir artışın kamu maliyesi dengelerine etkileri incelenmiştir. İkinci analizde ise daha kısmi bir yaklaşım benimsenmiş ve Kutu 3.2’de özetlenen muhasebe yaklaşımı kullanılarak genel devlet brüt borç stokunun kendi dinamiklerine olan duyarlılığı incelenmiştir. İki farklı yöntem kullanılmasındaki amaç ekonomik politikalar açısından oldukça önemli olan kamu maliyesi ve kamu borç stoku için yapılan öngörülerin varsayımlara ve risklere duyarlılığının daha detaylı analiz edilmesidir.

Makroekonometrik Analiz

İlk olarak, düşük büyüme performansının kamu maliyesi üzerindeki etkisi iki farklı senaryo kapsamında incelenmiştir. Senaryolarda GSYİH büyümesinin 2004 yılından itibaren baz senaryoya göre 1 puan aşağıda gerçekleşeceği varsayılmıştır.

Birinci senaryoda, düşük büyümeye bağlı olarak kamu gelirlerinin ve kamu yatırım ve tüketim harcamalarının azalması öngörülmüştür. Artan bütçe borçlanma gereğinin finansmanının iç mali piyasalardan karşılanacağı varsayılmıştır. Bu çerçevede, iç borç faiz ödemelerinin GSYİH içindeki payının baz senaryoya göre 2004 yılında 0,1, 2005 yılında 0,2 puan ve 2006 yılında 0,3 puan artacağı tahmin edilmektedir. Genel devlet borçlanma gereği ve iç borç stokunun GSYİH'ya oranlarının ise aynı yıllarda sırasıyla, 0,2, 0,4 ve 0,5 puan ile 0,7, 1,7 ve 3,1 puan artması öngörülmektedir.

İkinci senaryoda, düşük büyümeye bağlı olarak kamu gelirlerinde meydana gelebilecek bir azalmaya karşılık, kamu harcamalarının baz senaryodaki nominal seviyelerini koruyacağı varsayılmıştır. İlk senaryoda olduğu gibi artan bütçe borçlanma gereğinin finansmanının iç mali piyasalardan karşılanacağı öngörülmüştür. Bu kapsamda iç borç faiz ödemelerinin GSYİH'ya oranlarında 2004 yılında 0,1, 2005 yılında 0,3 ve 2006 yılında ise 0,4 puan artış olacağı tahmin edilmektedir. Genel devlet borçlanma gereği ve iç borç stokunun GSYİH'ya oranında aynı yıllarda sırasıyla, 0,4, 0,8 ve 1,3 ile 0,9, 2,1 ve 4,2 puan artış olmaktadır. Her iki senaryonun sonuçları Tablo 3.7’den izlenebilir.

Tablo: 3. 7. Büyüme Oranındaki Düşüşün Etkileri

	(Yüzde)								
	Baz Senaryo			Senaryo 1 Baz Senaryodan Farklar			Senaryo 2 Baz Senaryodan Farklar		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006	2004	2005	2006
GSYİH Büyümesi	5,1	5,1	5,1	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0
İç Borç Faiz Ödemeleri / GSYİH	16,6	12,2	9,7	0,1	0,2	0,3	0,1	0,3	0,4
Genel Devlet Borçlanma Gereği/GSYİH	9,5	5,8	2,5	0,2	0,4	0,5	0,4	0,8	1,3
İç Borç Stoku / GSYİH	54,6	55,9	56,2	0,7	1,7	3,1	0,9	2,1	4,2

İkinci olarak, reel iç borçlanma faiz oranlarında baz senaryoya göre ortaya çıkabilecek bir artışın etkileri incelenmiştir. Bu kapsamda, reel iç borçlanma faiz oranlarının baz senaryoya göre 2004, 2005 ve 2006 yıllarında 5 puan daha yukarıda olacağı varsayılmıştır. Buna göre, iç borç faiz ödemelerinin GSYİH'ya oranının aynı yıllar itibarıyla sırasıyla 0,6, 1,9 ve 2,4 puan artacağı tahmin edilmektedir. Benzer şekilde genel devlet borçlanma gereği ve iç borç stokunun GSYİH'ya oranlarında aynı yıllarda sırasıyla, 0,7, 1,9 ve 2,4 ile 0,7, 2,1 ve 4,0 puanlık artışlar ortaya çıkmaktadır.

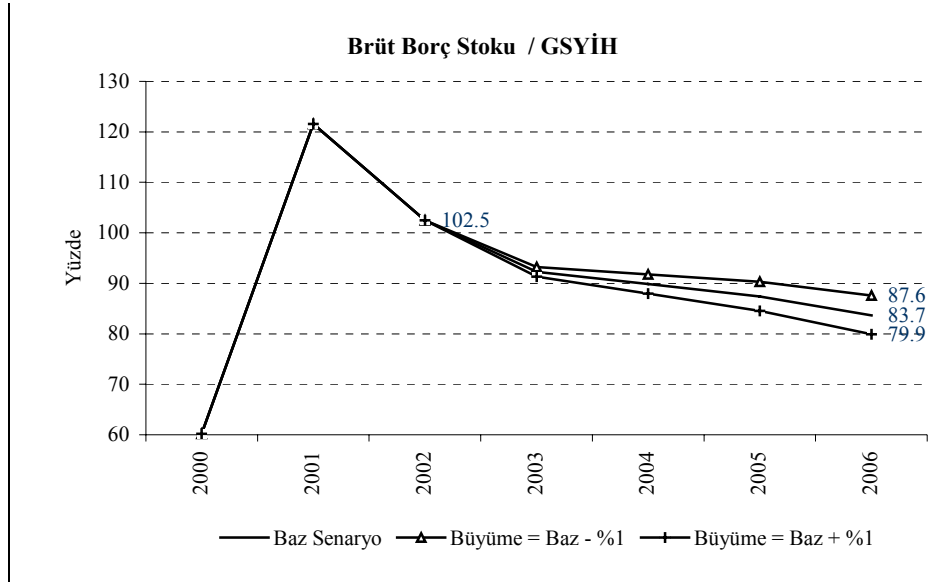
Tablo: 3. 8. İç Borçlanma Faiz Oranındaki Artışın Etkileri

	Baz Senaryo			Baz Senaryodan Farklar		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006
İç Borç Faiz Ödemeleri/GSYİH	16,6	12,2	9,7	0,6	1,9	2,4
Genel Devlet Borçlanma Gereği/GSYİH	9,5	5,8	2,5	0,7	1,9	2,4
Genel Devlet Toplam Borç Stoku/GSYİH	91,1	87,6	83,2	0,7	2,1	4,0
Ortalama Devlet Reel İç Borçlanma Faiz Oranı	16,0	11,4	10,1	5,0	5,0	5,0

Muhasebe Yaklaşımı Analizleri

Genel devlet brüt borç stokunun kendi dinamiklerine olan duyarlılığını analiz etmek amacıyla muhasebe yaklaşımı kullanılarak farklı senaryolar oluşturulmuştur. Bu çerçevede, Bölüm 3, Tablo 3.2 ve 3.3'te verilen borç stokunun yapısı ve alacaklılarına ilişkin veriler kullanılarak toplam genel devlet brüt borç stoku öncelikle iç ve dış borç stoku olarak gruplanmıştır. Ayrıca, iç borç stoku alacaklılarına göre kamu ve piyasa olarak, borçlanma türüne göre ise Türk lirası ve döviz cinsinden gruplandırılmıştır.

Şekil: 3. 4. Büyüme Oranına Duyarlılık Analizi

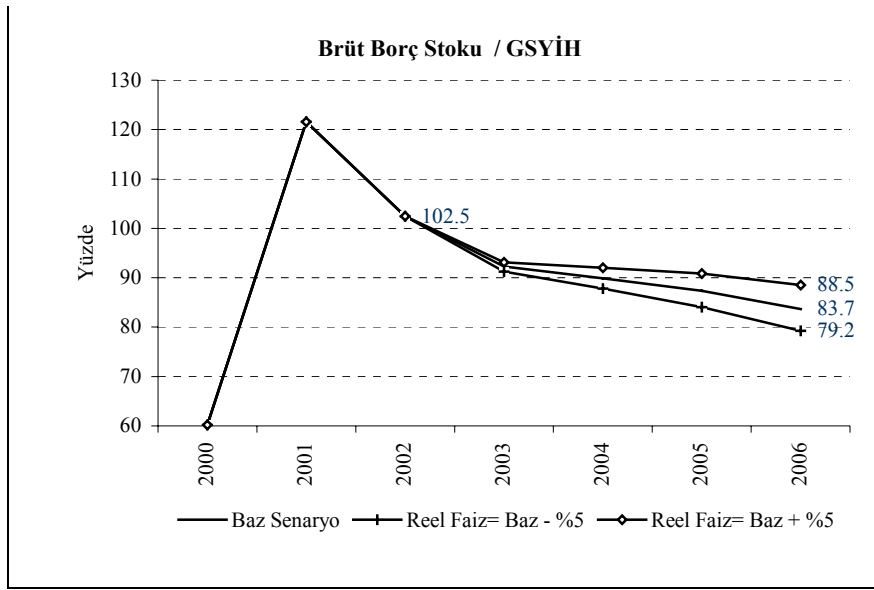

Bu çerçevede, büyümeye duyarlılık analizi için GSYİH büyümesinin 2003 yılından itibaren her yıl baz senaryo olan yüzde 5 büyüme oranına göre 1 puan aşağıda ve yukarıda gerçekleşeceği varsayılarak iki farklı senaryo oluşturulmuştur. Her iki senaryo için brüt borç stokunun GSYİH'ya oranı Şekil. 3.4'de gösterilmiştir. Buna

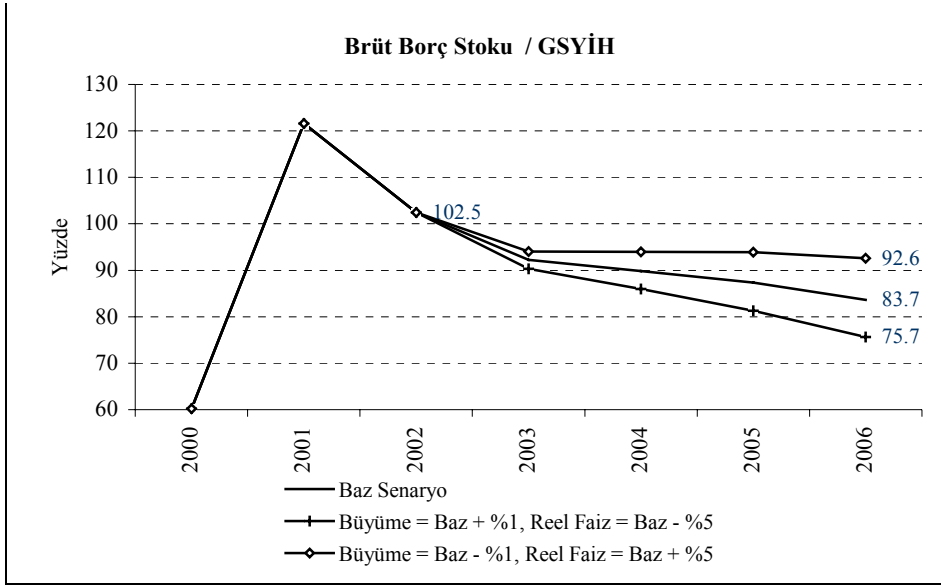
göre, düşük büyüme senaryosunda brüt borç stokunun GSYİH'ya oranı 2006 yılında baz senaryonun 3,9 puan üzerine çıkmakta, yüksek büyüme senaryosunda ise baz senaryonun 3,8 puan altında kalmaktadır.

Reel iç borçlanma faiz oranına duyarlılık analizi kapsamında, reel iç borçlanma faiz oranlarının 2003 yılından itibaren her yıl baz senaryoya göre 5 puan aşağıda ve yukarıda gerçekleşeceği varsayılarak iki farklı senaryo oluşturulmuştur. Her iki senaryo için brüt borç stokunun GSYİH'ya oranı Şekil. 3.5'de gösterilmiştir. Buna göre, düşük reel faiz senaryosunda brüt borç stokunun GSYİH'ya oranı 2006 yılında baz senaryonun 4,5 puan altında kalmakta, yüksek reel faiz senaryosunda ise baz senaryonun 4,8 puan üstüne çıkmaktadır.

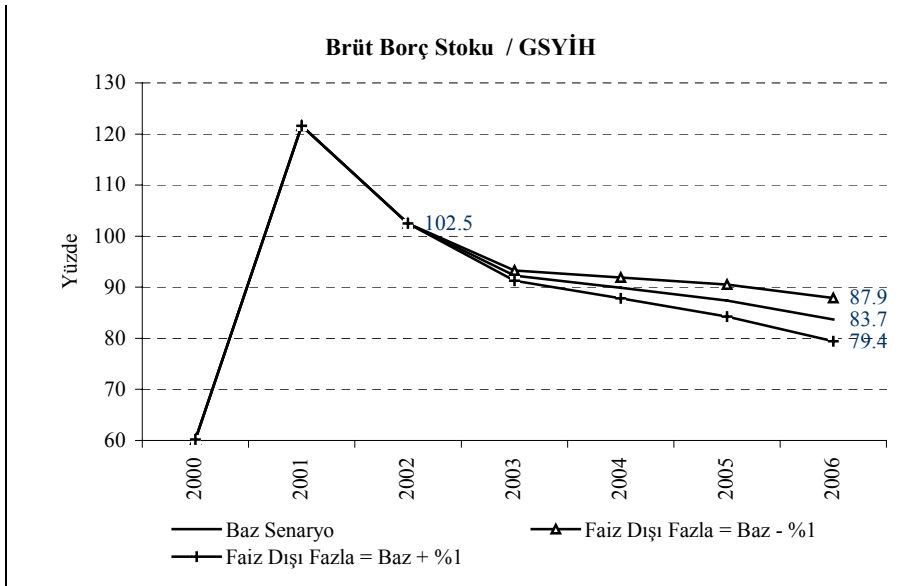
Şekil: 3. 5. Reel İç Borçlanma Faiz Oranına Duyarlılık Analizi

Büyüme ve reel iç borçlanma faiz oranında eşanlı olarak meydana gelebilecek değişikliklerin etkisini incelemek için iyimser ve kötümser iki senaryo oluşturulmuştur. İyimser senaryoda, büyümenin 2003 yılından itibaren her yıl baz senaryoya göre 1 puan yukarıda olacağı ve reel iç borçlanma faiz oranlarının 2003 yılından itibaren her yıl baz senaryoya göre 5 puan aşağıda gerçekleşeceği varsayılmıştır. Buna göre, brüt borç stokunun GSYİH'ya oranı 2006 yılında baz senaryonun 8 puan altında kalmaktadır. Kötümser senaryoda ise, büyümenin 2003 yılından itibaren her yıl baz senaryoya göre 1 puan aşağıda olacağı ve reel iç borçlanma faiz oranlarının 2003 yılından itibaren her yıl baz senaryoya göre 5 puan yukarıda gerçekleşeceği varsayılmıştır. Buna göre, brüt borç stokunun GSYİH'ya oranı 2006 yılında baz senaryonun 8,9 puan üstünde kalmaktadır. Bu sonuçlara göre genel devlet brüt borç stokunun GSYİH'ya oranı Şekil. 3.6'da gösterilmiştir.

Şekil: 3. 6. Büyüme ve Reel Faiz Oranlarına Duyarlılık Analizi

Faiz dışı fazlaya duyarlılık analizi kapsamında, Faiz dışı fazlanın 2003 yılından itibaren her yıl baz senaryoya göre 1 puan aşağıda ve yukarıda gerçekleşeceği varsayılarak iki farklı senaryo oluşturulmuştur. Her iki senaryo için brüt borç stokunun GSYİH'ya oranı Şekil. 3.7'de gösterilmiştir. Buna göre, düşük faiz dışı fazla senaryosunda brüt borç stokunun GSYİH'ya oranı 2006 yılında baz senaryonun 4,2 puan üstüne çıkmakta, yüksek faiz dışı fazla senaryosunda ise baz senaryonun 4,3 puan altında kalmaktadır.

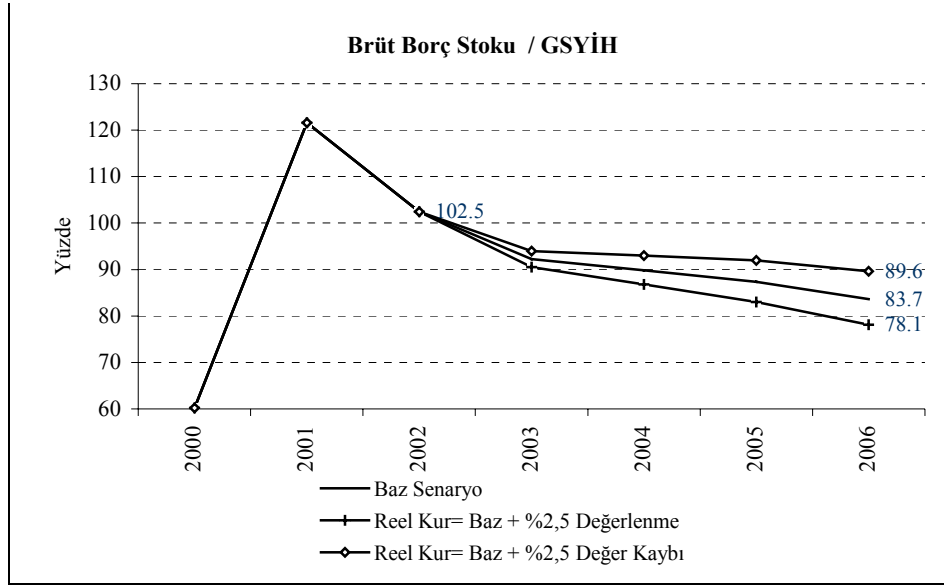
Şekil: 3. 7. Faiz Dışı Fazlaya Duyarlılık Analizi

Son olarak, reel döviz kuruna duyarlılık analizi kapsamında, reel döviz kurunun 2003 yılından itibaren her yıl baz senaryoya göre yüzde 2,5 değer kaybedeceği ve değer kazanacağı varsayılarak iki farklı senaryo oluşturulmuştur. Her iki senaryo için

brüt borç stokunun GSYİH'ya oranı Şekil. 3.8'de gösterilmiştir. Buna göre, reel değer kaybı senaryosunda brüt borç stokunun GSYİH'ya oranı 2006 yılında baz senaryonun 5,9 puan üzerine çıkmakta, değer kazanma senaryosunda ise baz senaryonun 5,6 puan altına inmektedir.

Şekil: 3. 8. Reel Kura Duyarlılık Analizi

Kutu: 3.2. Muhasebe Yaklaşımına Göre Borç Sürdürülebilirliği

Herhangi bir t yılında toplam reel kamu borç stokunun reel GSYİH oranı aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\frac{B_t / P_t}{Y_t / P_t} = \frac{\frac{(1+i_t)BD_{t-1}}{P_t} + \frac{(1+i_t^*)(1+\varepsilon_t)E_{t-1}BF_{t-1}}{P_t}}{Y_t / P_t} - \frac{PS_t}{Y_t / P_t} - \frac{PRI_t}{Y_t / P_t} - \frac{M_t}{Y_t / P_t} \quad \dots (1)$$

B_t : Toplam borç stoku

BD_{t-1} : Bir önceki dönemin TL cinsinden borç stoku

BF_{t-1} : Bir önceki dönemin döviz cinsinden borç stoku

i_t^* : Döviz cinsinden nominal faiz oranı

$(1+\varepsilon_t)$: E_t/E_{t-1}

PRI_t : Özelleştirme gelirleri

P_t : Fiyat seviyesi

Y_t : Nominal GSYİH

i_t : TL cinsinden nominal faiz oranı

E_t : Nominal döviz kuru

PS_t : Faiz dışı fazla

M_t : Senyoraaj gelirleri

Özelleştirme ve senyoraaj gelirlerinin sıfır olduğu varsayılırsa ve denkleme yurtdışı enflasyon çarpım ve bölüm olarak eklenirse, Denklem (1) aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$b_t = \frac{\frac{(1+i_t) BD_{t-1}}{P_{t-1}} + \frac{(1+i_t^*)(1+\varepsilon_t)E_{t-1}BF_{t-1}}{(1+\pi_t)P_{t-1}}}{(1+g)y_{t-1}} - ps_t \quad \dots (2)$$

P_t : $(1+\pi_t)P_{t-1}$

P_t^* : $(1+\pi_t^*)P_{t-1}^*$

ps_t : Reel faiz dışı fazlanın reel GSYİH'ya oranı

π_t : Yurtiçi enflasyon oranı

π_t^* : Yurtdışı enflasyon oranı

g_t : Reel GSYİH büyümesi

Denklem (2) bir kaç işlemden sonra aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$b_t = \frac{(1+r_t)}{(1+g)} bd_{t-1} + \frac{(1+r_t^*) \frac{E_t P_t^*}{P_t} \frac{P_{t-1}}{E_{t-1} P_{t-1}^*} \frac{E_{t-1} BF_{t-1}}{P_{t-1}}}{(1+g)y_{t-1}} - ps_t \quad \dots\dots\dots (3)$$

$(1+r_t)=(1+i_t)/(1+\pi_t)$: TL cinsinden reel faiz oranı

$(1+r_t^*)=(1+i_t^*)/(1+\pi_t^*)$: Döviz cinsinden reel faiz oranı

bd_{t-1} : Bir önceki dönem TL cinsinden reel kamu borcunun reel GSYİH'ya oranı

$(E_t P_t^*)/P_t$: Reel Kur (rer_t)

Denklem (3) ise aşağıdaki gibi yeniden düzenlenebilir:

$$b_t = \frac{(1+r_t)}{(1+g)} bd_{t-1} + \frac{(1+r_t^*)(1+e_t)}{(1+g)} bf_{t-1} - ps_t \quad \dots\dots\dots (4)$$

$(1+e_t)$: Reel kur değişimi, rer_t/rer_{t-1}

bf_{t-1} : Bir önceki dönem döviz cinsinden reel kamu borcunun reel GSYİH'ya oranı

4. YAPISAL REFORMLAR

Yapısal reformlar kapsamında, özelleştirme yoluyla kamunun ekonomi içerisindeki rolünün azaltılması, daha etkin ve şeffaf bir kamu yönetiminin oluşturulması ve tarım sektöründe daha etkili bir destekleme politikasının izlenmesi, reel sektöre kaynak aktarma fonksiyonunu ifa edecek güçlü bir bankacılık sisteminin oluşturulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, söz konusu yapısal reformlar ile, sürdürülebilir bir büyüme ortamının tesis edilmesi ve piyasa kurallarına dayalı ve rekabete açık bir üretim sürecinin geliştirilerek Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum sağlanması hedeflenmiştir.

4.1. Piyasa Ekonomisinin ve Girişimciliğin Güçlendirilmesi

4.1.1. Özelleştirme

Ekonomik reform paketinin ana unsurlarından biri olan özelleştirme programının temel amacı, dünya piyasalarına entegrasyon ve Avrupa Birliğine üyelik hedefleri doğrultusunda, ekonomide verimliliğin ve maliyet yapısının rekabet edebilir seviyelere getirilmesi ve serbest piyasa koşullarının sağlanmasıdır. Ayrıca, ekonomide uluslararası normların yerleştirilmesi, devletin mal ve hizmet üreticisi konumundan uzaklaşarak asli görevlerinde yoğunlaşması ve devletin ekonomideki faaliyetlerinin gözetim ve düzenleme ile sınırlı tutulması amaçlanmaktadır.

Halihazırda, 19 tanesi özelleştirme kapsamında olmak üzere toplam 39 adet KİT bulunmaktadır. KİT'lerin süratle özelleştirilmesi ile, bir yandan sermayenin tabana yayılması ve teknolojik yenileşme sağlanırken, diğer yandan da kamu açıklarının ve kamu borç stokunun azaltılmasına katkı sağlanacaktır.

Devlet, 2002 yılı sonu itibarıyla hayvan yemi, süt ürünleri, havaalanı yer hizmetleri, petrol dağıtımı ve çimento sanayii gibi alanlardan tamamen çekilmiş; tekstil, turizm, et ve balık ürünleri ile deniz taşımacılığı alanlarında ise piyasadaki belirleyici konumunu özel sektöre devretmiştir. Diğer taraftan, kamu bankalarının özelleştirilmesi çalışmaları başlatılmış ve mali sektörde kamunun etkisinin azaltılması yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Yapılan Özelleştirme Uygulamaları ve Sağlanan Gelirler

Tablo:4. 1. 1985-2003 Dönemi Özelleştirme İşlemleri

Özelleştirme Kapsamına Alınan*	Özelleştirilen	Mevcut Durum	
		Özelleştirme Kapsamında	Özelleştirme Programında
221 kuruluşteki kamu payı	169 kuruluşta hisse	1 kuruluş	30 kuruluş
22 yarım kalmış tesis	senedi veya varlık	6 otoyol	bulunmaktadır.
5 taşınmaz	satış/devir işlemi	2 boğaz köprüsü	
4 elektrik santrali	gerçekleştirildi.	bulunmaktadır.	

Halen 17 kuruluşta yüzde 50'nin altında kamu payı bulunmaktadır.

* Daha sonra, 22 kuruluşteki kamu payı ile 4 elektrik santrali ve 4 taşınmaz özelleştirme işlemlerine tabi tutulmaksızın kapsamdan çıkarılmıştır.

Tablo:4. 2. 1985-2003 Dönemi Özelleştirme Gelirleri ve Kullanımları

Gelir			Kullanım
Özelleştirme Geliri	Temettü ve Diğer Gelir	Toplam	
8 milyar dolar	3,9 milyar dolar	11,9 milyar dolar	11 milyar dolar

2002 yılında yoğun bir özelleştirme uygulaması öngörülmüş ve yaklaşık 1,5 milyar dolarlık bir özelleştirme geliri hedeflenmiştir. Bu çerçevede, 2002 yılı içerisinde en büyük özelleştirme işlemi, POAŞ'ta bulunan yüzde 42,3'lük kamu hissesinin satışıyla gerçekleştirilmiştir. Yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda halka ve uluslararası piyasalara arz yöntemiyle ve İMKB'de satış yöntemiyle 426 milyon dolarlık özelleştirme geliri elde edilmiştir. Ayrıca, 2002 yılı içerisinde birçok kuruluşa ait tesis ve varlık satışı ile bedelli devir işlemi gerçekleştirilmiştir. Ancak, erken seçim nedeniyle piyasa şartlarındaki belirsizlik ve yabancı sermayenin yeterince çekilememesi sonucu daha büyük miktarda özelleştirme geliri elde edilememiş ve 2002 yılında gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları 539,7 milyon dolar düzeyinde kalmıştır.

13 Ocak 2003 tarihinde Hükümet tarafından açıklanan ve 4 milyar dolarlık özelleştirme uygulaması sonucunda 2,1 milyar dolar nakit girişi sağlanması hedeflenen özelleştirme programında devletin, dokuma, kağıt, gübre, petro-kimya, tütün, alkol, ham petrol işlenmesi gibi alanlardan tamamen; madencilik, liman işletmeciliği, doğal gaz dağıtımı ve bankacılık gibi alanlardan kısmen çekilmesi öngörülmektedir.

2003 yılının ilk 7 ayında satış/devir işlemi tamamlanarak 65,6 milyon dolarlık özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde, satış/devir onayı alınan ve sözleşme imza aşamasında olan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 179,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Yıl sonuna kadar, TEKEL, THY ve yüzde 65,76 kamu hissesi bulunan TÜPRAŞ gibi sektöründe tekel niteliğini haiz kuruluşların özelleştirilmesi ile, bu kuruluşların faaliyet gösterdiği piyasaların serbest bir biçimde işlemesi sağlanarak, yerli ve yabancı yeni üreticilerin de piyasalara girişinin temin edilmesi ve böylece rekabetçi bir piyasa yapısının oluşması beklenmektedir. İGSAŞ, PETKİM, GERKONSAN, ETİ GÜMÜŞ, ETİ ELEKTROMETALURJİ, TÜGSAŞ, ATAKÖY OTEL-MARİNA, KBİ-ETİ BAKIR, DİV-HAN ile SEKA, TDİ ve SÜMERHOLDİNG'e ait bazı işletme, fabrika ve limanların özelleştirilmesi, programın ana hedefleri arasında yer almaktadır.

Program kapsamında TAKSAN ile TZDAŞ'ye ait varlıkların, SEKA'ya ait 4 işletmenin ve TDİ'ye ait 2 adet limanın satışı sonucu, 189 milyon dolarlık özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir. TURBAN, TUMOSAN ve TZDAŞ, SÜMERHOLDİNG çatısı altına alınarak tasfiye edilmiştir.

30 Nisan 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından alınan Prensip Kararında Türk Telekomun özelleştirmesinde halka arz ve minimum %51'lik blok satış

hazırlıklarının eşanlı yürütülmesi ve uygulanacak yöntemin oluşacak piyasa koşulları çerçevesinde kararlaştırılması hükme bağlanmıştır. Özelleştirme stratejisinin 31 Ekim 2003 tarihine kadar onaylanması öngörülmektedir.

Özelleştirme kapsamına alınan elektrik üretim ve dağıtım tesislerinin 2003 yılı sonuna kadar özelleştirme programına alınması öngörülmektedir. Aynı şekilde 2003 yılı sonuna kadar Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin de özelleştirme programına alınması öngörülmektedir. 2003 yılı programı çerçevesinde özelleştirme kapsamına alınan diğer kuruluşlar; otoyollar, boğaz köprüleri, araç muayene istasyonları, Başak Hayat A.Ş. ile Başak Sigorta A.Ş.'dir.

4.1.2. Rekabet Hukuku ve Politikaları

Rekabet Kurumu, ikincil mevzuat olarak adlandırılan tebliğ hazırlıklarının önemli bir kısmını tamamlamış olup, ilgili diğer alanlarda AB mevzuatına uyum çalışmalarını sürdürmektedir.

4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanunda düzenlenen para cezalarının etkin olarak uygulanması ve 2003 yılı sonuna kadar söz konusu Kanunda, özellikle bilgi toplama ve yerinde inceleme konularında karşılaşılan sorunların giderilmesine yönelik değişikliklerin yapılması hedeflenmektedir.

Avrupa Komisyonu tarafından çıkartılan Dikey Sınırlamalar Hakkındaki Kılavuza paralel olarak, Rekabet Kurulu tarafından 30 Haziran 2003 tarihinde 2002/2 sayılı Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tebliği Uygulama Kılavuzu çıkartılmıştır. Bu Kılavuz ile, Dikey Anlaşmalara İlişkin Grup Muafiyeti Tebliğinin uygulanmasında Rekabet Kurulu tarafından dikkate alınacak hususların olabildiğince açıklığa kavuşturulması ve böylece bu Tebliğin teşebbüslerce yorumlanmasında doğabilecek belirsizliklerin en aza indirilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma ve geliştirme anlaşmalarına grup muafiyeti tanınmasının koşullarının belirlenmesi amacıyla bir taslak tebliğ hazırlanmış ve ilgili tarafların görüşlerine açılmıştır. Söz konusu tebliğin 2003 yılı sonuna kadar çıkartılması öngörülmektedir.

1998/3 sayılı Motorlu Taşıtlar Dağıtım ve Servis Anlaşmalarına İlişkin Grup Muafiyeti Tebliğinin, 1400/2002 sayılı Motorlu Araç Sektöründeki Dikey Anlaşma ve Uyumlu Eylem Kategorilerine ilişkin Avrupa Komisyonu Tüzüğüne uyumlaştırılmasına yönelik çalışmaların 2003 yılı sonuna kadar tamamlanması öngörülmektedir.

DPT bünyesinde, işlevsel bağımsızlığı haiz bir devlet yardımları izleme ve denetleme birimi oluşturulmasına yönelik çalışmaların 2003 yılı sonuna kadar tamamlanması öngörülmektedir. Bu birim, AB kuralları ve politikaları çerçevesinde, devlet yardımları uygulamalarının izlenmesi, koordine edilmesi ve denetlenmesine ilişkin düzenlemeler yapacak ve bildirimler, yıllık raporlar gibi diğer faaliyetleri yerine getirecektir.

Ayrıca, kamu teşebbüsleri ve özel veya inhisari haklardan yararlanan teşebbüslere uygulanacak rekabet politikalarının AB mevzuatı ile uyumlaştırılması çalışmalarını sonuçlandırmak üzere, ilgili kurum ve kuruluşların katılımıyla başlatılan çalışmalar sürdürülmektedir.

1997-2002 yılları arasında Rekabet Kurumuna rekabet ihlali, birleşme/devralma ve muafiyet/menfi tespit alanlarında toplam 2.006 başvuru yapılmış, bunların 1.655'i sonuçlandırılmıştır (Tablo:4.3).

Tablo:4. 3. Rekabet Kurumuna Başvurular ve Sonuçlandırılan Dosyalar

		1997	1998	1999	2000	2001	2002	TOPLAM
Rekabet İhlali	Başvuru	22	177	220	255	213	265	1.152
	Sonuçlanan	9	44	306	262	211	217	1.049
Birleşme/ Devralma	Başvuru	8	59	80	103	82	115	447
	Sonuçlanan	5	52	76	101	88	102	424
Muafiyet/ Menfi Tespit	Başvuru	–	245	44	41	42	35	407
	Sonuçlanan	–	12	64	23	52	31	182
TOPLAM	Başvuru	30	481	344	399	337	415	2.006
	Sonuçlanan	14	108	446	386	351	350	1.655

Not: 05 Ekim 1997- 31 Aralık 2002 Dönemi

4.1.3. Yatırım Ortamının İyileştirilmesi

Makroekonomik istikrarı sağlamak için uygulanan politikaların yanı sıra, yerli ve yabancı yatırımların artırılması amacıyla yönelik olarak 2001 yılında Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek uygulamaya konulan Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı çerçevesinde kurulan dokuz teknik komite çalışmalarını sürdürmektedir.

Reform Programı çerçevesinde, 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun 27 Şubat 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Kanun ile, çalışma izinlerinin tek bir otorite tarafından verilmesi sağlanarak bu alandaki dağınıklık giderilmiş ve 2007 sayılı Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Bu çerçevede, tercümanlık, rehberlik, fotoğrafçılık, şoförlük, garsonluk gibi mesleklerin ifası için gereken Türk vatandaşlığı şartı kaldırılmıştır.

Yatırımları teşvik araçlarının en önemlilerinden biri olan yatırım indiriminin, yatırım teşvik belgesi olmaksızın, yatırımcıya otomatik olarak sağlanmasına ilişkin 4842 sayılı Kanun, 24 Nisan 2003 tarih ve 25088 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ayrıca, daha önce toplam 19 aşamalı olan ve iki aydan fazla süre gerektiren şirket kuruluşu sürecinin, standart şirket kuruluşu formu doldurularak 3 aşamaya ve bir güne indirmek suretiyle sadeleştirilmesini sağlayan 4884 sayılı Kanun, 17 Haziran 2003 tarih ve 25141 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanununda 1999 yılında yapılan değişiklik ile, Türk Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) kurulmuş ve Şubat 2003 tarihinde faaliyete geçmiştir. Halihazırda taslak halinde olan Uluslararası Muhasebe Standartları (IAS) ile uyumlu 20 adet Türkiye Muhasebe Standardının (TMS), yakında çıkacak olan TMSK Çalışma Yönetmeliği çerçevesinde yıl sonuna kadar yayımlanarak,

uyulması zorunlu standart niteliğinde yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Daha sonraki 6 ay içerisinde ise ilave olarak 10 adet TMS'nin yayımlanması planlanmaktadır.

Ayrıca, Türk Patent Enstitüsünün kapasitesini ve altyapısını güçlendirmeyi amaçlayan kanun tasarısı hazırlık çalışmaları tamamlanmış olup, söz konusu tasarı TBMM'ye sunulmuştur.

Türkiye'de kurulacak yabancı sermayeli şirketler için izin prosedürünü ve asgari sermaye şartını kaldıran 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu 5 Haziran 2003 tarihinde yasalaşmıştır. Söz konusu Kanun ile, daha geniş bir yatırımcı ve uluslararası standartta doğrudan yabancı yatırım tanımı getirilmektedir. Bunun yanı sıra, Kanun, yürürlükten kaldırılmış olan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununda yer alan milli muamele, kâr ve temettü transferi ile şirketin tasfiyesi veya satılması hallerinde sermaye payının yurtdışına transferi serbestisi ve yabancı teknik personel çalıştırılması serbestisi gibi ilkeleri korumakta; gayrimenkul edinimi, uluslararası tahkim ve kamulaştırmaya karşı koruma gibi konularda ise Anayasa ve diğer kanunlarda var olan hükümleri teyit etmektedir.

Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı çerçevesinde, Türkiye'nin yatırım ortamı olarak imajını düzeltmeye, yabancı yatırımları artırmaya ve mevcut yatırımları genişletmeye yönelik faaliyetleri yürütmek üzere bir Yatırım Promosyon Ajansı kurulması çalışmaları da son aşamaya gelmiştir.

Sektörel lisanslar alanındaki mevzuatın ve bürokratik işlemlerin basitleştirilmesi amacıyla madencilik, gıda, ilaç, kimya ve turizm sektörlerinde çalışmalar yürütülmüş ve madencilik sektöründeki bazı işlemlerin basitleştirilmesi amacıyla 3213 sayılı Maden Kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin bir kanun tasarısı hazırlanarak TBMM'ye sevk edilmiştir.

Reform Programı çerçevesinde oluşturulan dokuz teknik komiteye ek olarak, ekonomik ve sosyal gelişme bakımından büyük önem taşıyan küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) gelişmesinin önündeki engellerin giderilerek, KOBİ'lere daha elverişli bir ortamın sağlanması ve KOBİ tanımının AB'deki KOBİ tanımıyla uyumlu hale getirilmesi amaçlarıyla kurulan KOBİ Teknik Komitesi çalışmalarına başlamıştır.

Ayrıca, AB KOBİ politikalarıyla uyumlu strateji ve eylemler gerçekleştirilmesini ve ülkemiz KOBİ'lerinin AB içindeki rekabet baskısı ile başa çıkabilmelerini sağlayacak tedbirlere yer veren KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmıştır.

Türkiye'nin bir yatırım bölgesi haline getirilmesi amacıyla, başlıca uluslararası şirketlerin üst düzey yetkililerinden oluşan Yatırımcı Konseyinin 2003 sonbaharında toplanması öngörülmektedir.

4.2. Mali Sektör

4.2.1. Bankacılık Sektörü

2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında yaşanan krizlerden olumsuz etkilenen bankacılık sektörünü daha sağlıklı bir yapıya kavuşturarak, sürdürülebilir büyümenin ana unsurlarından biri haline getirmeyi amaçlayan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Mayıs 2001'de uygulamaya konulmuştur. Program;

- Kamu bankalarının, nihai hedef özelleştirme olmak üzere, finansal ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırılması,

Yapısal Reformlar

- TMSF bünyesindeki bankaların yeniden yapılandırılarak birleştirilmesi, satılması ya da tasfiyesi yoluyla çözümlenmesi,
- Yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- Bankacılık sektöründe gözetim ve denetimin etkinliğini artıracak, sektörü daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak yasal ve kurumsal çerçevenin tamamlanması

ana unsurlarından oluşmaktadır.

Uygulanan Program sonucunda bankacılık sektörünün daha sağlıklı ve rekabetçi bir yapıya kavuşması yolunda önemli kazanımlar elde edilmiştir. Nitekim, bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü, 2001 yılındaki 117,7 milyar dolar seviyesinden 2002 yılı sonunda 130,1 milyar dolara yükselmiştir. Kârlılık performansı da iyileşen bankacılık sektörü 2001 yılında 8,2 milyar dolar zarar ederken, 2002 yıl sonu itibarıyla 1,1 milyar dolar kâr elde etmiştir. Yeniden yapılandırma programının uygulanması neticesinde sektörde konsolidasyon eğilimi artmış ve 2001 yılında 61 olan banka sayısı, 2002 yılı sonunda 54'e gerilemiştir.

Yeniden Yapılandırma Programı çerçevesinde bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, diğer bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de kamu maliyesi üzerinde ağır bir yük yaratmıştır. Nitekim, görev zararları hariç olmak üzere, kamu bankaları için 2,9 milyar dolar, TMSF'ye devredilen bankalar için ise 21,7 milyar dolar olmak üzere, toplam 24,6 milyar dolarlık (GSYİH'ya oranı yüzde 16,9) bir yeniden yapılandırma maliyeti ortaya çıkmıştır. TMSF'ye devredilen bankalara aktarılan 21,7 milyar dolarlık kaynağın, 17 milyar dolarlık bölümü Hazine tarafından, 4,7 milyar dolarlık kısmı ise özel sektör tarafından üstlenilmiştir.

Ayrıca, kriz döneminde aşırı yükselen faizlerin ve devalüasyonun da etkisiyle özel bankaların sermayesi 6 milyar dolar civarında erimiş, bankalar kendi kaynaklarından 2,4 milyar dolarlık sermaye artışı yapmak suretiyle mali bünyelerini güçlendirmişlerdir. Bu güçlendirme de dikkate alındığında, yeniden yapılandırma maliyetinin özel sektör için de önemli bir tutara ulaştığı görülmektedir.

Tablo:4. 4. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programının Toplam Maliyeti

	Milyar dolar	GSYİH'ya oranı (%)
-Kamu Bankalarının Görev Zararları	19,0	12,8
-Kamu Bankalarına Yapılan Sermaye Aktarımı	2,9	2,0
-TMSF Bankaları Çözümleme Maliyeti	21,7	14,9
-Kamu sektörü tarafından sağlanan kaynaklar	17,0	11,7
-Özel sektör tarafından sağlanan kaynaklar	4,7	3,2

Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması

Kamu bankalarının finansal açıdan yeniden yapılandırılması çerçevesinde, görev zararı alacakları tasfiye edilmiş, görev zararı yaratan yasal düzenlemeler kaldırılmış, bütçeye ödenek konulmaksızın, bu bankalara görev zararı yaratacak herhangi bir görev verilemeyeceği hükmü getirilmiştir. Görev zararı alacaklarının tasfiyesi, Hazine tarafından 2001 yılı içinde kamu bankalarına 23 katrilyon TL tutarında özel tertip devlet tahvili verilmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, söz konusu bankaların likidite ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, kısa vadeli

Yapısal Reformlar

yükümlülükleri azaltılmış, Merkez Bankası dışındaki kaynaklardan gecelik borçlanmaları sıfırlanmış, nakit ve menkul kıymet verilerek sermayeleri güçlendirilmiştir.

Tablo:4. 5. Kamu Bankalarına Aktarılan Kaynaklar

	(Trilyon TL)		
	Aralık 2000 İtibarıyla Stok (1)	2001 Yılı İçinde Oluşan Artış (net) (2)	Toplam (1)+(2)
Görev Zararları Sonucu Oluşan Borç	18.040	7.758	25.798
-Menkul Kıymete Bağlanmış	2.907	22.954	25.861
-Menkul Kıymete Bağlanmamış	15.133	-15.196	-63
Sermaye Desteği (Nakit Dışı Kağıt Yoluyla)	-	3.245	3.245
Sermaye Desteği (Nakit Yoluyla)	-	326	326
Toplam	18.040	11.329	29.369

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, BDDK, Kamu Bankaları Ortak Yönetim Kurulu.

Operasyonel yeniden yapılandırma çerçevesinde ise, kamu bankaları için detaylı bir stratejik ve organizasyonel uygulama planı yürürlüğe konulmuş ve bu bankaların şube ve personel sayılarının rasyonel seviyelere getirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Nitekim, Aralık 2000 itibarıyla 2.494 olan şube sayısı Aralık 2002 itibarıyla yüzde 32,4 oranında azaltılarak 1.685'e, 61.601 olan personel sayısı ise yüzde 50,7 oranında indirilerek 30.399'a düşürülmüştür.

Kamu bankalarının finansal ve operasyonel yönden yeniden yapılandırılmasının olumlu sonuçları karlılık performansına yansımıştır. Nitekim, 2001 yılı Nisan ayı itibarıyla 1.338 trilyon TL zarar eden kamu bankaları, 2002 Aralık sonu itibarıyla Ziraat Bankasının 953 trilyon, Halk Bankasının 814 trilyon TL kâr elde etmesiyle toplam 1.767 trilyon TL kâr etmiştir.

Kamu bankalarını yeniden yapılandırma çabaları, söz konusu bankaların sistem üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirirken, kamu maliyesi üzerinde ek bir yük yaratmıştır. Bu kapsamda, mevcut görev zararı alacaklarının Hazine tarafından menkul kıymete bağlanması ve sermaye desteği sağlanması amacıyla aktarılan kaynak, 2001 yıl sonu itibarıyla GSYİH'nin yüzde 14,8'ine ulaşmıştır. Ancak, kamu bankalarına aktarılan Devlet İç Borçlanma Senetlerinin çok büyük bir kısmının, bu bankaların bilançolarında gizlenen bütçe açıklarının kamu maliyesinin şeffaflaşması doğrultusunda menkul kıymetleştirilerek bir ödeme planına bağlanması işlemi olduğu dikkate alındığında, yeniden yapılandırmanın kamu maliyesi üzerinde yarattığı ek yükün çok daha düşük olduğu görülmektedir. Nitekim, görev zararları hariç yapılan sermaye desteği göz önüne alındığında, yaratılan ek yükün GSYİH'ya oranı yüzde 2'ye gerilemektedir.

Yeniden yapılandırma çalışmalarıyla mali yapılarında önemli gelişmeler kaydedilen kamu bankalarının özelleştirilmesi çalışmaları da sürdürülmektedir. Vakıfbank'ın ilk özelleştirilmesi denemesinden bir sonuç alınamamışken, Dünya Bankası ile yürütülen ortak çalışmalar kapsamında bu bankanın satışının 2003 yılı Ekim ayı sonuna kadar gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Halk Bankasının özelleştirilmesi çalışmaları kapsamında, 2003 yılı Eylül ayı sonunda sonuçlandırılmak üzere bu bankanın özelleştirme çerçevesini oluşturacak bir çalışma yürütülmektedir. Ziraat Bankasının tarım sektörüne finansman sağlanmasında oynadığı rol de dikkate alınarak, uygun şirket yapısı tanımlama süreci devam etmektedir. Halk Bankasının 2004 yılında, Ziraat Bankasının ise takip eden dönemde özelleştirilmesi beklenmektedir.

TMSF Kapsamındaki Bankalar

TMSF bünyesine alınan bankalar yoğun bir finansal ve operasyonel yeniden yapılandırma sürecine tabi tutulmuştur. Bu çerçevede, TMSF bankalarının kısa vadeli yükümlülükleri azaltılmış, yabancı para açık pozisyonları önemli ölçüde kapatılmış, mevduat faizleri piyasa koşullarına uygun hale getirilmiş, bilançolarının küçültülmesi amacıyla bu bankaların mevduat ve yabancı para yükümlülükleri diğer bankalara devredilmiş ve şube ve personel sayıları azaltılmıştır. Yeniden yapılandırma kapsamında;

- TMSF bünyesine alınan bankaların mali bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması ve yükümlülüklerinin devri için ihtiyaç duyulan 21,7 milyar dolarlık kaynağın 17 milyar dolarlık kısmı kamu kesimi, 4,7 milyar dolarlık kısmı ise özel sektör kaynağından (TMSF gelirlerinden) karşılanmıştır.
- TMSF bankalarında bulunan mevduatın önemli bir bölümü, ihale yoluyla ve karşılığında DİBS verilmek suretiyle diğer bankalara devredilmiştir. Ayrıca, TMSF bankalarının 2,4 milyar dolarlık mevduat dışı yabancı para yükümlülükleri kamu bankalarına devredilmiştir.
- Mayıs 2001 dönemine kadar 4,5 milyar dolar seviyesinde olan TMSF bünyesindeki bankaların bilanço içi yabancı para açık pozisyonları, Mayıs ayının ikinci yarısında yapılan dövize endeksli kamu kağıdı desteğine bağlı olarak gerilemiş ve 2001 yılı Haziran ayı sonunda 561 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yabancı para açık pozisyon tutarı Pamukbank'ın TMSF kapsamına alınmasıyla yükselmiş, ancak yapılan dövize endeksli kağıt desteği ile tekrar azalmış ve Haziran 2003 itibarıyla 182 milyon dolar fazlaya dönüşmüştür.
- TMSF bünyesine alınan bankaların mevduat faiz oranları Mart 2001'den itibaren piyasa ortalamalarına yaklaştırılmıştır.

Tablo:4. 6. TMSF Bankaları Çözümleme Maliyeti

	(Milyon dolar)
Kamu sektörü tarafından sağlanan kaynaklar (a-b)	17.082
a. Hazine tarafından TMSF için ihraç edilen DİBS tutarı	18.547
b. TMSF tarafından iade edilen DİBS tutarı	1.465
Özel sektör tarafından sağlanan kaynaklar (c+d)	4.653
c. TMSF gelirleriyle yapılan mevduat (*)	2.457
d. TMSF gelirleriyle yapılan sermaye desteği (*)	2.196
Genel Toplam	21.735

(*)TMSF gelirlerinin büyük bir kısmı, bankalardan toplanan mevduat sigorta primlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, para cezaları, tahsilatlar, banka satışından elde edilen gelirler ve zaman aşımına uğrayan mevduatlardan da gelir sağlanmaktadır.

Devir tarihleri itibarıyla TMSF'ye alınan bankalarla, toplam 1.815 şube ve 37.789 personel devralınmıştır. Banka ve şube satışlarıyla, toplam 648 şubenin faaliyetini sürdürmesi ve 10.337 personelin istihdamının korunması sağlanmıştır. Satışa sunulan Pamukbank ve tasfiye sürecinde bulunan Türk Ticaret Bankası hariç tutulduğunda, halihazırda TMSF bünyesinde Bayındırbank'tan devralınan 6 şube ve 583 personel bulunmaktadır. Bayındırbank, varlık yönetim fonksiyonunu yerine getiren geçiş bankası olarak muhafaza edilmektedir. 3 Temmuz 2003 tarihi itibarıyla

Türkiye İmar Bankası T.A.Ş.'nin bankacılık işlemleri yapma ve mevduat kabul etme izni kaldırılmış ve Bankanın yönetim ve denetimi TMSF'ye intikal etmiştir. Ayrıca, 25 Temmuz 2003 tarihi itibarıyla Adabank A.Ş.'nin yönetim kurulu üyeleri görevlerinden alınmış ve Bankalar Kanunu çerçevesinde gerekli atamalar yapılmıştır.

Devir tarihleri ile 2003 yılı Mart ayı sonu arasındaki dönemde, takipteki alacaklardan yapılan tahsilatlar, geri ödeme planına bağlanan alacaklardan yapılan tahsilatlar, banka, iştirak ve gayrimenkul satışlarından elde edilen gelirler toplamı 1,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Özel Bankalar

Özel bankalara yönelik olarak alınan önlemler neticesinde olumlu sonuçlar elde edilmiştir:

- Özel Bankaların Sermayelerinin Güçlendirilmesi Programı sonucunda sermaye yetersizliği tespit edilen bankalarla ilgili gerekli önlemler alınmış ve özel bankaların bilançoları enflasyon muhasebesi de uygulanmak suretiyle daha şeffaf hale getirilmiştir. Ayrıca, özel bankaların kendi kaynakları ile sermaye yapılarını güçlendirmeleri ve piyasa risklerini sınırlandırmalarına ağırlık verilmiştir. Bu çerçevede 2001-2002 yıllarında 3 katrilyon TL'lik (2,4 milyar dolar) sermaye artışı yapılmıştır.
- Haziran 2001'de gerçekleştirilen iç borç takası sonucunda özel sermayeli bankaların yabancı para açık pozisyonları önemli ölçüde kapanmış ve değişken faizli, dövizde endeksli ve döviz cinsinden iç borçlanmaya ağırlık verilmesiyle birlikte, kur riskinin yanı sıra bankaların faiz riski de azalmıştır.
- Sorunlu aktiflerin çözümünü hızlandırıcı mekanizmaların hayata geçirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda, 2003 yılı Haziran ayı sonu itibarıyla, İstanbul Yaklaşımı çerçevesinde 4.874,7 milyon dolar tutarındaki borç yeniden yapılandırılmıştır.
- Bankaların tahsili gecikmiş alacaklarını çözüme kavuşturmak ve aktiflerine seyyaliyet kazandırmak amacıyla, çeşitli vergi kolaylıkları da getirilerek varlık yönetim şirketlerinin kurulması teşvik edilmiştir. Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması çerçevesinde, TMSF'nin, varlık yönetim şirketi/şirketlerine yüzde 20 oranında ortak olabilmesine olanak sağlanmış ve kurulacak olan varlık yönetim şirketlerinin yasal altyapısı çıkarılan yönetmelikle tamamlanmıştır. Yasal altyapısının tamamlanmış olmasına karşın, Irak Savaşı, makroekonomik durum ve hukuki süreçlerde yaşanan sorunlar nedeniyle varlık yönetim şirketlerine yatırımcılar ilgi göstermemişlerdir. Ancak, İcra ve İflas Kanununda yapılan değişiklikler sonrasında varlık yönetim şirketlerinin kurulmasına ilişkin taleplerin gelmesi beklenmektedir.
- 2001 yılı Haziran ayında, kredilerde risk yoğunlaşmasını önlemek amacıyla, bankalarca bir gruba kullanılacak doğrudan ve dolaylı kredilerin birlikte dikkate alındığı yeni kredi limitleri ve risk grubu tanımı getirilmiştir. Ayrıca, bankaların kredi sınırlamalarını aşan tutarlarını 2006 yılı sonuna kadar kademeli olarak gidermeleri öngörülmüştür. BDDK, söz konusu limitlere uyum konusunda bankaları yakından takip etmekte ve bu çerçevede gerekli önlemleri almaktadır. Öte yandan, gerçekleştirilen diğer düzenlemelerle, 2009'a kadar geçiş süreci tanınarak, bankaların mali

kurumlar dışındaki bir ortaklığa iştirakleri, öz kaynaklarının yüzde 15'i ile, bu iştiraklerin toplam tutarı ise, özkaynaklarının yüzde 60'ı ile sınırlandırılmıştır.

- 8 Şubat 2001 tarihinde yürürlüğe giren Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik ile, özel bankacılık sisteminde kurumsal yönetim ile risk kültürünün oluşturulması ve geliştirilmesi açısından önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Bankacılık Sektöründe Gözetim ve Denetim Çerçevesinin Güçlendirilmesi ve Sektörde Etkinliğin Artırılması

Bankacılık kesiminin mali ve operasyonel anlamda yeniden yapılandırılması çalışmaları ile eş anlı olarak, sektöre yönelik düzenleme, gözetim ve denetim çerçevesini güçlendirecek, bankacılık sistemini daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak, sektörün dayanıklılığını geliştirecek ve sektörde güveni kalıcı kılacak yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Yasal çerçeve uluslararası standartlara büyük ölçüde uyumlaştırılmıştır.

Gözetim ve denetim çerçevesine ilişkin düzenlemeler; sermaye yeterliliği, risk yönetimi, kredi ve iştirak sınırlamaları, kredi karşılıkları, uluslararası muhasebe standartlarına uyum, bağımsız denetim ve yabancı ülke denetim organları ile işbirliği alanlarında yoğunlaşmıştır.

Alacakların sulh yoluyla tahsil edilememesi durumunda yasal takip yollarını düzenleyen 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununundaki eksiklikleri gidermek amacıyla, 4949 sayılı İcra ve İflas Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 30 Temmuz 2003 tarih ve 25184 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi sürecinde karşılaşılan yüksek aracılık maliyetlerinin makul seviyelerde tutulması amacıyla, 2003 yılı Mart ayı içerisinde BDDK liderliğinde bir proje başlatılmıştır. Başta Türkiye Bankalar Birliği olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde yürütülen proje ile, kamusal düzenlemelerden kaynaklanan ve aracılık maliyetlerini artırıcı nitelikteki her türlü mali ve yarı-mali yükümlülüğün eksiksiz şekilde belirlenmesi ve bunları azaltıcı politikaların geliştirilmesi amaçlanmıştır. BDDK tarafından 2003 yılı Mayıs ayı sonu itibarıyla konuya ilişkin bir eylem planı hazırlanmıştır. Bu çerçevede, ilk olarak TMSF tarafından tahsil olunacak primlere ilişkin oranlar ve prim tahsil esas ve usulleri yeniden belirlenmiştir. Bu yeni düzenlemede, prim oranlarının belirlenmesinde riske dayalı yeni bir sistem oluşturulması amaçlanmıştır.

Finansal hizmetlerde çeşitliliğin artırılması kapsamında, mikro girişimcilere finansman sağlamak amacıyla kurulacak finansman kuruluşlarına ilişkin hukuki ve kurumsal altyapının oluşturulması için, BDDK tarafından Mikro Finansman Kuruluşları Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmıştır.

BDDK, 3 Temmuz tarihinde tüm mudileri ve bankaların diğer kreditorlerini kapsayan genel garanti uygulamasında yapılacak değişiklikleri ilan etmiştir. Garanti uygulaması 5 Temmuz 2004 tarihine kadar yürürlükte kalacak olup, bu tarihten itibaren 50 milyar TL tutarında bir limit dahilinde mevduat garantisi uygulamasına geçilecektir. Söz konusu tarihe kadar, devralınan bankalardaki tüm mudi ve kreditorleri koruyan genel uygulama ve devralınmaksızın doğrudan tasfiye edilen bankalarda gerçek kişiler tarafından açılmış olan tasarruf mevduatını tam olarak güvence altına alan, ancak ticari mevduatı kapsamayan uygulama yürürlükte olacaktır.

Bu gelişmelere ilave olarak, mali sistemin etkinliğinin artırılması ve daha rekabetçi bir ortamın sağlanması amacıyla;

- finansal hizmetlerde çeşitliliğin artırılması,
- özel finans kurumlarının denetiminin ve mali sistem içindeki rolünün artırılması,
- bankacılık sektöründeki sorunlu alacakların çözümünün hızlandırılması,
- finans sektörünün düzenleme yapısının güçlendirilmesi, sistemik riskin önlenmesi ve gözetim yapısının güçlendirilmesi

konularında BDDK tarafından çalışmalar yapılmaktadır.

4.2.2. Sermaye Piyasası

Yüksek kamu açıklarından dolayı sermaye piyasası araçlarından ağırlıklı olarak kamunun faydalanması, özel sektör sermaye piyasalarının yeterince gelişmemesine neden olmuştur. Kamunun devlet iç borçlanma senedi ihracına başladığı 1986 yılından itibaren, kamu kesimi menkul kıymet stokunun ekonominin toplam menkul kıymet stoku içindeki ağırlığı sürekli artarak yüzde 90'ların üzerine çıkmıştır. Aralık 2002 tarihi itibarıyla, kamu kesimi menkul kıymet stoklarının GSYİH'ya oranı yüzde 54,7, çoğunluğu hisse senetleri ve yatırım fonu katılma belgelerinden oluşan özel sektör menkul kıymet stoklarının GSYİH'ya oranı yüzde 4,8'dir.

2002 yıl sonu itibarıyla Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kaydı altında, 301'i borsaya kote olmuş, toplam 875 halka açık anonim ortaklık, 282 yatırım fonu, 32 yatırım ortaklığı ve 169 aracı kuruluş bulunmaktadır.

2002-2003 yıllarında sermaye piyasasında yatırımcının korunmasını ve istikrarlı ve etkin çalışan bir piyasa oluşturulmasını sağlamak üzere, AB direktifleri de dikkate alınarak yapılan düzenlemeler aşağıda yer almaktadır:

- Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununun 2001 yılında kabulünden sonra, sistemin uygulamaya geçirilebilmesi amacıyla emeklilik yatırım fonlarına ilişkin düzenlemeler Şubat 2002 ve Şubat 2003'de yapılmıştır.
- Yatırım fonlarına ilişkin Ocak 2002 ve Nisan 2002'de yapılan düzenlemeler ile fonlara yönelik ilkeler, fon çeşitleri, kurucuya ilişkin yükümlülükler ve İstanbul Altın Borsası'nın bir saklamacı olarak fonksiyonu konusunda daha açık hükümlere yer verilmiştir.
- Nisan 2002'de yayımlanan Tebliğ ile, yatırım danışmanlığı faaliyeti ve bu faaliyeti yapacak olan kişi ve kurumlar, medya ve elektronik ortamda yapılan yorum ve tavsiyeleri yapacak kişi ve kurumların uygulayacakları esasları da içerecek şekilde düzenlenmiştir.
- Gayrimenkul değerlendirme şirketlerine ilişkin Haziran 2002'de yapılan düzenlemede European Groups of Valuers'ın standartları dikkate alınmıştır.
- Kasım 2002'de yapılan Tebliğ değişikliği ile, bağımsız denetim faaliyetleri ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek çıkar çatışmalarının engellenmesi amacıyla, bağımsız denetim ve danışmanlık faaliyetleri ayrılmış, bağımsız

denetim kuruluşlarına rotasyon zorunluluğu getirilmiş ve borsa şirketlerinde denetimden sorumlu komiteler oluşturulmuştur.

- Aralık 2002’de yayımlanan Tebliğ ile, sermaye piyasası araçları ve bunlara ilişkin hakların Merkezi Kayıt Kuruluşu tarafından kayden izlenmesine ilişkin esaslar, uluslararası uygulamalar da gözetilerek belirlenmiştir. Böylece, kaydi sistemin hukuki alt yapısı tamamlanmış olup, fiilen işlemesi için gerekli teknik çalışmalar yürütülmektedir.
- Ocak 2003’te yayımlanan Tebliğ ile, kurumsal ve bireysel portföy performanslarının kamuya ilan edilmesine ilişkin esaslar global performans standartlarına uygun olarak belirlenmiştir.
- Ocak 2003’te internet üzerinden şikayetlerin alınması ve değerlendirilmesi amacıyla SPK’nın internet sitesinde değişiklikler yapılmış ve Yatırımcı Dilekçe Grubu oluşturulmuştur.
- Ocak 2003’te yayımlanan Tebliğ değişikliği ile, mali kuruluşların yanı sıra yerli ve yabancı profesyonel gerçek kişi ve kuruluşlara da portföy yönetim şirketlerine ortak olma imkanı getirilmiş ve söz konusu şirketlerin de sermaye yeterliliği düzenlemelerine tabi olmaları sağlanmıştır.
- Şubat 2003’de yayımlanan Tebliğ değişiklikleri ile, hisse senetlerinin kurul kaydına alınması ve satışı anında uyulması gereken esaslar AB mevzuatı da dikkate alınarak revize edilmiştir. Ayrıca, hisse senetlerine ilişkin izahnameler AB mevzuatı dikkate alınarak değiştirilmiştir.
- Azınlık ortakların, ortaklığın yönetim ve denetim kurullarına temsilci seçtirebilmelerine olanak verecek birikimli oy kullanımına ilişkin esaslar Şubat 2003’de yayımlanan Tebliğ ile düzenlenmiştir.
- Küçük ve orta ölçekli işletmelerin sermaye piyasalarından fon temin edebilmeleri amacıyla borsa dışı teşkilatlanmış piyasaların kuruluş ve çalışma esasları Mart 2003 tarihinde yayımlanan Yönetmelik ile belirlenmiştir.
- Oydan yoksun hisse senetleri ve kâr-zarar ortaklığı belgesinin ihracını kolaylaştırmaya yönelik düzenlemeler Mart 2003’de yapılmıştır.
- Girişim sermayesi yatırım ortaklıklarına ilişkin esaslar, uygulamada karşılaşılan sorunların giderilmesi ve bu şirketlerin kurulmasının kolaylaştırılması amacıyla Mart 2003’te revize edilmiştir.
- Temmuz 2003’te piyasanın talep yönünün canlandırılması, işlemlerin güvenli ve hızlı biçimde yürütülmesinin sağlanması, kurumsal yapının güçlendirilmesi amaçlarıyla, aracı kurumlarca uygulanacak iç denetim sistemleri, aracılık faaliyetlerinde belge ve kayıt düzeni, sermaye piyasası araçlarının kredili alım, açığa satış ve ödünç alma ve verme işlemlerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.
- Sermaye piyasalarında mali açıdan daha güçlü kurumların çalışmasını teminen birden fazla aracı kurumun birleşmesine ilişkin esaslar Temmuz 2003’te belirlenmiştir.
- Halka açık anonim şirketlerin birleşme işlemlerine ilişkin esasları, sermaye piyasası aracı ihraççılarının kamuya açıklamak zorunda oldukları bilgilere

yönelik esaslar, AB mevzuatı da dikkate alınarak Temmuz 2003'de revize edilmiştir.

- Halka açık anonim şirketler tarafından isteğe bağlı olarak uygulanabilecek Kurumsal Yönetim Rehberi Temmuz 2003'te kabul edilmiştir.

2003-2006 döneminde, sermaye piyasalarında arz ve talebin artırılması, bu piyasalara olan güvenin kalıcı hale getirilmesi, piyasaların daha modern bir yapıya kavuşturulması ve bu piyasalarda gözetim etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalara hız verilecektir. Bu çerçevede;

- Bireysel emeklilik fonlarına ilişkin başvurulara ve gözetim sistemlerine ilişkin süreçlerin 2003 yılında bitirilmesi planlanmaktadır.
- Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (VOBAŞ) ile küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik piyasanın faaliyete geçirilmesi için gerekli hazırlıkların 2003-2004 döneminde tamamlanması hedeflenmektedir.
- Yatırımcıların ve şirketlerin sermaye piyasası ile ilgili olarak doğru bilgilendirilmesi amacı ile gerçekleştirilen toplantılara 2003-2006 döneminde devam edilecektir.
- SPK'nın muhasebe standartlarının, AB mevzuatı ve Uluslararası Muhasebe Standartları ile tam uyumunun sağlanması amacıyla bir tebliğ taslağı hazırlanmıştır. Söz konusu Tebliğin 2003 yılında yayımlanması hedeflenmektedir. 2003-2004 döneminde muhasebe standartlarında yapılan değişiklikleri tanıyacak çeşitli programlar düzenlenecektir.
- İMKB'ye kote anonim ortaklıklara ve aracı kuruluşlara ait bilgilerin elektronik imza kullanılarak internet üzerinden iletilmesi amacıyla İMKB ile ortak bir proje yürütülmekte olup, 2003 yılında yazılım geliştirme ve e-kimlik/akıllı kart yönetimi ve eğitimin, 2004 yılında ise kurulum ve test sürecinin tamamlanması amaçlanmaktadır. Projenin toplam maliyeti yaklaşık 1.3 milyon euro'dur.
- Kurumsal yatırımcılarla ilgili tüm güncel bilgilere kolayca ulaşılabilmesi amacıyla; 2002 yılında kurumsal yatırımcılara kendi internet sitelerinde Kamuyu Sürekli Bilgilendirme Formları hazırlanmış olup, sistem 2004 yılında değerlendirilecek ve ihtiyaçlara göre geliştirilecektir.
- Takas ve saklama sisteminin yeniden yapılandırılması amacıyla 2003 ve 2004 yıllarında çalışmalar yapılacaktır.
- Kurulacak Acil Durum Merkezinde; SPK, İMKB, Takasbank, Merkezi Kayıt Kuruluşu, İstanbul Altın Borsası (İAB) ve Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği (TSPAKB) bilgi sistemlerine ait gerçek zamanlı verilerin ve yedeklerinin tutulması planlanmaktadır. 2003 yılında konuyla ilgili planlama çalışmaları, 2004 yılında ise Acil Durum Merkezinin kuruluşu tamamlanacaktır.
- Finansal hizmetlerin uzaktan erişim yoluyla sunulmasına ilişkin hususların AB mevzuatı çerçevesinde düzenlenmesi amacıyla, 2003-2004 yıllarında hazırlanacak tebliğin 2005 yılında yürürlüğe girmesi sağlanacaktır.
- Sermaye piyasalarına ilişkin mevzuatın AB mevzuatına uyumlaştırılması çalışmalarının Ulusal Programa uygun olarak 2003-2005 döneminde tamamlanması hedeflenmektedir. Bu çerçevede; Sermaye Piyasası Kanunu

değiştirilecek, yatırım hizmetleri, kollektif yatırım kuruluşları ve halka açık şirketler ile ilgili düzenlemelerin AB mevzuatına uyumu sağlanacaktır.

- Halka açılma sonrasında fiyat istikrarının sağlanması hakkındaki tebliğ taslağının AB mevzuatı da dikkate alınarak 2003 yılında tamamlanması planlanmaktadır.
- Manipülatif işlemlerle ilgili olarak bir rehber hazırlanması amacıyla AB düzenlemelerini de dikkate alan çalışmalar yapılmaktadır.
- İMKB, Takasbank, Merkezi Kayıt Kuruluşu, İAB, VOBAŞ ve TSPAKB ile SPK arasında kurulan/kurulacak veri hatları üzerinden istenen verilere elektronik ortamda ulaşılması amacıyla hazırlanan Projede, 2003 yılında İMKB ve Takasbank bağlantılarının tamamlanması, 2004 yılında veri paylaşımı analiz ve tasarımı ile diğer kurum bağlantılarının tamamlanması planlanmaktadır.

4.2.3. Sigortacılık

1999 Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesinin ardından, sigortacılık alanında AB müktesebatına uyum sağlamasına ve sigorta şirketlerinin düzenleme ve denetiminin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar hız kazanarak devam etmektedir.

2002 yılı sonu itibarıyla, Türk sigortacılık sektöründe toplam 57 sigorta ve reasürans şirketi faaliyet göstermektedir. Sigortacılık sektörüne ilişkin temel göstergeler AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Türk sigortacılık sektörünün henüz gelişme aşamasında olduğu görülmektedir. Ancak, ülkemizde sigortacılık açısından halihazırda tam olarak kullanılmayan büyük bir potansiyel mevcuttur. Bu potansiyelin kullanılabilmesi için, gerekli yasal ve idari reformların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede, AB'nin sigortacılığa ilişkin direktifleriyle büyük ölçüde uyumlu olarak hazırlanan ve 2 Mayıs 2003 tarihinde Başbakanlığa sevk edilen Sigortacılık Faaliyetlerinin Düzenlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun Tasarısının, 2003 yılı içinde yasalaşması beklenmektedir. Buna bağlı olarak AB direktifleriyle uyumlu ikincil mevzuatın hazırlık çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda, sigorta şirketlerinin muhasebe sistemi hakkında bir yönetmelik taslağı hazırlanmakta olup, bu yönetmeliğin Aralık 2004 tarihine kadar çıkartılması hedeflenmektedir.

Katılım öncesi mali işbirliği 2003 yılı programlaması çerçevesinde, sigortacılıkla ilgili AB müktesebatına uyum sağlanması ve bu müktesebatı uygulamak üzere, Sigortacılık Genel Müdürlüğü ile Sigorta Denetleme Kurulunun idari yapısının güçlendirilmesine ilişkin AB kaynaklarından karşılanan ve Nisan 2004 tarihinde başlatılması öngörülen kapsamlı bir proje çalışması söz konusudur.

Ayrıca, sigortacılık sektöründe düzenleme ve denetleme işlevinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin olarak, ülkemiz şartlarında etkin şekilde çalışacak bir sistemin oluşturulmasına katkıda bulunmak amacıyla AB ülke modelleri de etüt edilmektedir.

Diğer yandan, kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak bireylere emeklilik döneminde ek bir gelir sağlamak amacıyla oluşturulan bireysel emeklilik sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesine ilişkin 4632 sayılı Bireysel Emeklilik

Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu 7 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Konuya ilişkin yönetmelikler 28 Şubat 2002 tarihinde yayımlanmıştır. Uygulamaya ilişkin tebliğler ise 2002 ve 2003 yıllarında çıkartılmıştır.

4.3. İşgücü Piyasası

İstikrarlı ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, üretken yatırımların artırılması ve aktif işgücü politikalarının uygulanması suretiyle istihdam artışının sağlanması ve işsizliğin azaltılması temel amaçtır.

İstihdam yapısının tarım dışı sektörler lehine değiştirilmesi, ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücünün yetiştirilmesi, işgücü niteliğinin bilgi çağının gerekleri doğrultusunda yükseltilmesi ve işgücü piyasasında etkinliğin ve işgücü verimliliğinin artırılması önem arz etmektedir.

İmalat sanayiindeki işyerlerinin yaklaşık yüzde 99,5'ini ve katma değer yaklaşık yüzde 35'ini oluşturan KOBİ'lerin toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 65 civarındadır. Bu çerçevede, KOBİ'lere ve bireysel girişimlere yönelik eğitim, proje, finansman, organizasyon, pazarlama ve teknoloji alanında sağlanan desteklerin daha da artırılması hedeflenmektedir.

İşgücü arzı 2002 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 1,3 artarak 23,8 milyona ulaşırken, sivil istihdam ise yaklaşık yüzde 0,8 azalarak 21,3 milyona düşmüştür. İşsizlik oranı 2001 yılındaki yüzde 8,4 düzeyinden 2002 yılında yüzde 10,3'e çıkarken, eksik istihdam aynı dönemde yüzde 6'dan yüzde 5,4'e gerilemiştir. Böylece, işsizlik ve eksik istihdam nedeniyle oluşan atıl işgücü oranı yüzde 15,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, kentlerde atıl işgücü oranı yüzde 18'den yüzde 20,2'ye yükselmiştir. Kırsal kesimde ise bu oran yüzde 10,6 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik daralma, istihdamı daha çok tarım dışı sektörlerde etkilemiş ve kentsel alanlarda ağırlığını hissettiren işten çıkarmalar kentsel işsizlik oranının artmasına neden olmuştur.

2002 yılında işgücüne katılma oranı bir önceki yılki 49,9 düzeyinden yüzde 48,6'ya gerilemiştir. Bu oran erkeklerde yüzde 70,5, kadınlarda yüzde 26,9 olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılında tarımsal istihdamın toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 35,9 olarak gerçekleşmiştir. Verimliliğin çok düşük olduğu tarım sektöründe geniş bir işgücünün varlığı, işgücü piyasasının etkinliğinin sınırlanmasına yol açmaktadır. Toplam istihdam içerisinde sanayinin payı yüzde 17,6, inşaat sektörünün payı yüzde 4,5, hizmetler sektörünün payı ise yüzde 46,3 düzeyinde kalmıştır.

4447 sayılı Kanunla oluşturulan İşsizlik Sigortası Fonundan işsiz kalanlara ödeme yapılmasına 2003 yılında da devam edilmiştir. 31 Mart 2002-31 Temmuz 2003 tarihleri arasında İşsizlik Sigortası Fonundan toplam 118,2 trilyon lira ödeme yapılmıştır.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından Dünya Bankası kredisi de sağlanarak yürütülen Özelleştirme Sosyal Destek Projesi (ÖSDP) kapsamında bugüne kadar 6,5 milyon dolar kullanılmıştır. Projenin başlangıcından bugüne kadar 10.500 kişi proje hizmetlerinden faydalanmış olup, 2003 yılı sonuna kadar bu sayının 16.000 kişiye ulaşması beklenmektedir. Özelleştirme programı çerçevesinde satışı veya kapatılması uygun görülen işletmelerde, 4.714 personele 64,1 milyon dolar tazminat ödenmiştir. Son dönemde gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarına ilişkin olarak

2.552 personele yaklaşık 39 milyon dolar tazminat ödenmesi çalışmaları sürdürülmektedir.

ÖSDP'nin yeniden işe yerleştirme hizmetleri bileşeni, öncü kurumlar olan İŞKUR ve KOSGEB tarafından yürütülmektedir. Bu çerçevede, İŞKUR tarafından verilmekte olan danışmanlık, eğitim ve toplum yararına çalışma programı hizmetlerine, 29 Temmuz 2003 tarihi itibarıyla toplam 7.871 katılımcıyı kapsayan 201 proje için 8.767 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. Projenin 2004 yılında tamamlanması öngörülmektedir.

4747 sayılı Kanun ile öngörülen aktif işgücü piyasası politikaları çerçevesinde, işgücüne meslek kazandırılması ve iş ve meslek danışmanlığı programları sürdürülmektedir.

İstihdamın korunmasını, geliştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını ve işsizliğin önlenmesi faaliyetlerine yardımcı olmayı ve işsizlik sigortası hizmetlerini yürütmeyi amaçlayan 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu 25 Haziran 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Söz konusu Kanun ile, özel istihdam bürolarının faaliyetine de izin verilmiş, böylelikle Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüğü yerine getirilmiştir.

İŞKUR'un kurumsal kapasitesini geliştirmek ve aktif istihdam tedbirleri kapsamındaki yaklaşık 350 projeyi desteklemek amacıyla, Türkiye-AB Mali İşbirliği kapsamında Aktif İstihdam Programları Projesinin ihale süreci tamamlanmış olup, akreditasyon işlemleri devam etmektedir. Toplam maliyeti 50 milyon euro olan projeye 2003 yılı Eylül ayında başlanacaktır.

Avrupa İstihdam Stratejisine dahil olma sürecinde ilk adım olarak kabul edilen ülkemiz İstihdam Durum Raporu tamamlanarak Avrupa Komisyonuna gönderilmiştir.

Meslek standartları sınav ve belgelendirme sistemini devlet, işçi ve işveren kesimiyle işbirliği içinde kurmak, yaygınlaştırmak, geliştirmek ve idame ettirmek amacıyla Ulusal Meslek Standartları Kurumu Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmıştır.

Özellikle gençlere, kadınlara ve özörlülere yönelik istihdamı artırıcı tedbirlerin alınmasının yanı sıra, işsizlik riskiyle karşılaşabilecek beceri düzeyi düşük kişilerin işsiz kalmalarını önleyici ve niteliklerini artırıcı politikaların uygulanmasına devam edilecektir.

Geri kalmış bölgelerde yerel potansiyellerin harekete geçirilerek istihdamın artırılması için projeler geliştirilecektir.

Tablo:4. 7. İşgücü Piyasası Politika Taahhütleri Matrisi

(1000 euro)

	2003	2004	2005	2006
Özelleştirme Sosyal Destek Projesi				
A. Uygulama Profili	X	X	X	
B. Net Bütçe Etkisi		111.215	77.570	
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi		111.215	77.570	

Çalışma Hayatı

Çalışma mevzuatının gelişen şartlara, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve AB ölçütlerinde bir düzenlemeye kavuşturulması doğrultusunda yürütülen çalışmalarda önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Bu çerçevede, 4857 sayılı İş Kanunu, 22 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmiştir. 4857 sayılı Kanun ile esnek çalışma biçimleri, çalışma sürelerinde esneklik, geçici iş ilişkisi, işverenin ödeme gücüne düşmesi halinde işçilerin mağduriyetini giderici Garanti Fonunun kurulması, işyerinin devri, işçilerin işveren tarafından bilgilendirilmesi, üçlü Danışma Kurulu kurulması, iş güvencesi, iş sağlığı ve güvenliğinin etkin uygulanması ve iş bulma hizmetlerinin özel kişiler eliyle de yapılmasına imkan veren özel istihdam bürolarının kurulması gibi hususlar, AB müktesebatı da dikkate alınarak düzenlenmiştir.

4857 sayılı Kanun ile, işgücü piyasasında kayıtdışılığın azaltılması ve istihdamın artırılması gibi olumlu yönde gelişmeler beklenmektedir.

Ülkemizdeki yabancıların çalışma izinlerine ilişkin yasal düzenlemelerdeki dağınıklığın giderilmesi, bürokratik işlemlerin azaltılması, görev ve yetkilerin tek elde toplanması, sağlıklı istatistiki bilgi ve verilerin derlenmesi amacıyla 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun 27 Şubat 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Kanun ile, Türkiye'ye çalışma ya da başka amaçlarla ikamet etmek için gelen yabancıların biçimlerine ilişkin kuralların uluslararası hukuka ve AB uygulamalarına uyumunun sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca, Kanun ile getirilen düzenlemeler, kaçak çalışmayı önlemek açısından da önem taşımaktadır.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği alanında AB müktesebatıyla uyumlu yönetmelik tasarıları hazırlanmaktadır.

Türkiye-AB Mali İşbirliği çerçevesinde, İşçi Sağlığı ve Güvenliği Merkezi (İSGÜM)'ün kurumsal kapasitesinin geliştirilmesini amaçlayan ve Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilen Proje, 2003 yılında başlatılmış olup, 2005 yılında tamamlanacaktır.

Ülkemizde katılımcı sosyal diyalogun önemli mekanizmalarından olan Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK) düzenli bir şekilde toplanmaktadır. Konseyin daha işlevsel bir yapıya kavuşturulması çalışmaları sürdürülmektedir.

4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanununun AB ölçütlerinde bir yapıya kavuşturulması ve eksikliklerinin giderilmesi yönündeki çalışmalar, ilgili sosyal tarafların katılımı ile yürütülmektedir.

182 sayılı ILO sözleşmesi kapsamında, çocuk işçiliğinin belirlenen en kötü biçimlerinin önlenmesi amacıyla, "Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi" Taslağı hazırlanmıştır. Ayrıca, 18 yaşından küçük çocukların çalışmasına ilişkin hukuki düzenleme çalışmaları sürdürülmektedir.

Ebeveyn izni müessesesinin oluşturulmasına ve farklı istihdam konumlarında çalışan kadınların ücretli doğum izinlerinin eşitlenmesine ilişkin kanun tasarısı taslağı Başbakanlığa sunulmuştur.

Tablo:4. 8. Çalışma Hayatı Politika Taahhütleri Matrisi**(1000 euro)**

	2003	2004	2005	2006
İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği (*)				
A. Uygulama Profili	X	X	X	
B. Net Bütçe Etkisi	535,9	7.324,4		
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	535,9	7.324,4		

(*) AB kaynaklarından sağlanan hibe miktarı dahil değildir.

4.4. İdari Reform

Dünyada ve ülkemizde yaşanan hızlı ve çok yönlü değişim süreçleriyle halkımızın artan ve çeşitlenen talepleri, özellikle bürokratik yapılar ve yönetim anlayışımızda köklü bir yeniden yapılanmayı gündeme getirmiştir. 58. ve 59. Hükümetlerin benimsediği Acil Eylem Planında ayrıntılı bir şekilde ortaya konan, takvime bağlanan ve sorumlulukları netleştirilen kamu yönetim reformu, etkinliğin artırılması ve demokratikleşme eksenine oturmaktadır.

Kamu Yönetimi Temel Kanunu

Kamu hizmetlerinin etkin, şeffaf ve katılımcı bir şekilde sunulması için gerekli yasal ve kurumsal ortamın oluşturulmasına yönelik kapsamlı bir kamu yönetimi reformu gerçekleştirilecektir. İlk aşamada, kamu yönetiminde uyulacak temel ilkeleri ortaya koyan ve özellikle merkezi idare ile yerel yönetimler arasındaki görev, yetki ve kaynak dağılımını netleştiren bir çerçeve kanun çıkartılacaktır. İkinci aşamada, Devlette Genel Kurumsal Gözden Geçirme çalışmalarının sağlayacağı veriler de değerlendirilerek ilgili bütün kamu kurum ve kuruluşlarının kuruluş kanunları gözden geçirilecektir.

Kurumsal Gözden Geçirme

Devlette Genel Kurumsal Gözden Geçirme çalışmasının temel amacı, kamu yönetimini vatandaş ve sektör odaklı olarak yeniden yapılandırmak ve kamudaki teşkilat yapısını sadeleştirerek karar alma sürecini hızlandırmak ve kamu harcamalarını azaltmaktır. Devletin değişen rolüne uygun olarak tüm kamu kurum ve kuruluşlarının görev, yetki ve işlevlerinin gözden geçirilerek, kurumların asli görevlerini yerine getirmelerinin sağlanacağı bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

Devlette Genel Kurumsal Gözden Geçirme çalışması Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda kamu kurum ve kuruluşlarına kapsamlı bir anket çalışması uygulanmış, belirlenen öncelikler ışığında çeşitli kuruluşlarla yüzyüze görüşmeler yapılmış ve taslak bir rapor hazırlanmasında nihai aşamaya gelinmiştir. Bu çalışmanın tamamlanması sonrasında, Devlette Genel Kurumsal Gözden Geçirme raporunun sonuçları çeşitli yasal ve kurumsal değişim ve düzenlemelere analitik girdi sağlayacaktır.

Devlet Personel Rejimi Reformu

Bu çalışma, Devlette Genel Kurumsal Yapının Gözden Geçirilmesi ile Merkezi İdare ve Yerel Yönetim Reformu çalışmaları ile uyumlu olarak, aşağıdaki temel ilkeler doğrultusunda hazırlanacaktır:

- Bütün kamu kurum ve kuruluşlarında norm kadro uygulamasına geçilmesi,

- Göreve alma ve yükselmeye objektif kriterler getirilmesi, statülerin azaltılması ve benzer statüler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkların giderilmesi,
- Maaş ve ücret sisteminin sadeleştirilmesi ve dengesizliklerin giderilmesi, esnek çalışma usullerinin getirilmesi,
- Uzun vadede performansa dayalı ücret sistemine geçilmesi,
- Devlette asli ve sürekli görevler belirlenmesi ve bu görevi yürütenlerin dışındakilerin İş Kanununa göre çalıştırılması, asli ve sürekli görevlerde çalışanların tüm kamu çalışanlarının belli bir oranını geçmemesi.

Yerel Yönetimler Reformu

Ağır bir merkezi vesayet ve yetersiz yerel kaynaklar ile çalışan yerel yönetimlerin, ülkemizin de imzalayarak taraf olduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına uygun olarak yeniden yapılandırılması öngörülmektedir. Bu kapsamda yerel yönetimlerin yetki ve görevleri tadadi olarak sayılmak yerine, merkezi idarenin görev ve fonksiyonları belirlenecek, geriye kalan her türlü mahalli ve müşterek nitelikli görev ve hizmetler yerel yönetimlerin uhdesine verilecektir.

Yapılacak reformlar sonrasında yerel yönetimler; merkezi idarenin belirleyeceği ilke ve standartlara, ulusal ve bölgesel planlara uygun olarak, mahalli ve müşterek nitelikli ihtiyaçların karşılanması konularında kendi kararlarını alan, kaynaklarını oluşturan, projelerini uygulayan ve vatandaşların denetimine açık çağdaş idari birimler olarak yeniden yapılandırılacaktır.

Bölgesel Kalkınma Ajansları

Kaynakların merkezden dağılımı, bugüne kadar bir yandan gereksiz ve verimsiz yatırımların yapılması nedeniyle kaynak kullanımında israfa neden olurken, aynı zamanda bölgeler arasında ve iller arasında gelişmişlik farklılıklarının artmasına da yol açmıştır. Kaynakların yerinde ve daha etkin kullanılmasını, aynı bölge içindeki iller arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasını ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesini sağlamak amacıyla AB normlarına uygun olarak ülkemiz için tanımlanmış olan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) dikkate alınarak alt bölge düzeyinde birimler oluşturulacaktır.

Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltıcı politikalar merkezi yönetim tarafından, bölgesel potansiyellerin harekete geçirilmesi ve iller arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine yönelik çalışmalar ise Bölgesel Kalkınma Ajansları tarafından yürütülecektir.

Bölgesel Kalkınma Ajansları katılımcı yöntemler kullanarak ve bölgedeki bütün ilgili kesimleri biraraya getirerek “bölge gelişim stratejisi” oluşturacak, ulusal ve uluslararası fonların bölgesel stratejiye uygun olarak kullanımına aracılık edecektir.

Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı

Vatandaşın kamu tarafından üretilen bilgilere erişimini kolaylaştırmak ve gerektiğinde kamunun yaptığı işlemlerin gerekçelerini öğrenmelerini sağlamak amacıyla bilgi edinme hakkının düzenlenmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Adalet Bakanlığı tarafından kamu hizmetinden yararlananların bilgi edinme hakkını kullanmasına ilişkin esas ve usulleri belirlemek amacıyla hazırlanan Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Tasarısı yasalaşma aşamasındadır.

E-Dönüşüm Türkiye Projesi

Vatandaşın iş ve işlemlerini hızlandırmak, bilgi teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak kamu hizmetlerini vatandaşın ayağına götürmek ve bu hizmetlerde kırtasiyeciliği önlemek, şeffaflığı ve hızlılığı sağlamak üzere, kamu ve özel kesimi kapsayan E-Dönüşüm Türkiye Projesi ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır.

E-Dönüşüm Türkiye projesinin amaçları, aşamaları ve kurumsal yapılanmasına ilişkin bir Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır. Proje kapsamındaki faaliyetleri yürütmek üzere Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı bünyesinde Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı oluşturulmuştur. Ayrıca, projenin üst seviyede yönlendirilmesi ve izlenmesi amacıyla Danışma Kurulu oluşturulması çalışmaları tamamlanmıştır. Çeşitli çalışma gruplarının katkıları ile hazırlanan E-Dönüşüm Türkiye Kısa Dönem Eylem Planı nihai aşamaya gelmiştir.

Kamuda Etik Kuralların Tanımlanması

Kamu yönetiminde saydamlığın artırılması ve yolsuzlukla mücadele kapsamında yapılan çalışmalardan birisi de kamu görevlilerinin uyacakları mesleki ve etik ilke ve kuralları belirleyen bir düzenleme yapılmasıdır. Bu amaçla Başbakanlık tarafından bir Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmıştır. Taslağın 2003 yılı içinde yasalaşması beklenmektedir. Taslak ile kamu görevlilerinin görevlerini yerine getirirken, ayrımcılık yapılmaması, vatandaşların memnuniyetinin gözetilmesi, saydamlığın artırılması, dürüstlük ve güvenilirlik gibi ilkelere uyulması amaçlanmaktadır.

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yönetişiminin Güçlendirilmesi

KİT'lerin yeniden yapılandırılması ve yönetim çerçevelerinin güçlendirilmesi kapsamında KİT'lerin hedeflerinin açıklığa kavuşturulması, yeni hesap verebilirlik standartları oluşturulması ve yönetimin özerkliğinin ve şirket iç yönetişiminin geliştirilmesi öngörülmektedir. Söz konusu hedefleri içeren yasal düzenlemenin 2003 yılı içerisinde TBMM tarafından kabul edilmesi beklenmektedir.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanun Tasarısı Taslağı

Türkiye, kamu iç mali kontrol sisteminin Avrupa Birliği ve uluslararası standartlara uyumunu gerçekleştirmek amacıyla çabalarını hızlandırmış bulunmaktadır. Bu çerçevede, Avrupa Komisyonunun görüşleri de alınmak suretiyle hazırlanan Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanun Tasarısı, kamu mali yönetiminde saydamlık ve hesap verme sorumluluğunu artırmayı, harcama öncesi kontrol fonksiyonunun etkinliğini yükseltmeyi, harcama sonrası iç denetim ve dış denetim sistemlerini AB standartlarına uygun hale getirmeyi, harcamacı kuruluşların harcama öncesi kontrol ve harcama sonrası iç denetim konusundaki inisiyatiflerini genişletmeyi hedeflemektedir. Söz konusu Tasarının 2003 yılı içerisinde yasalaşması beklenmektedir.

Kamu Kuruluşlarında Stratejik Planlamaya Geçiş

Kamunun içinde bulunduğu mali ve idari sorunlar dikkate alındığında, planlı hizmet üretilmesi, kalkınma planları ve programlar ile belirlenen politikaların kuruluş düzeyinde somut iş programlarına ve bütçelere dayandırılması ve uygulamayı etkin bir şekilde izleme, değerlendirme ve denetleme sürecine kamu kuruluşlarının aktif katılımının sağlanması giderek daha önemli hale gelmektedir. Stratejik planlama, bu faaliyetlerin kamu kuruluşları tarafından yürütülmesinde temel bir araç olarak gündeme gelmektedir. Stratejik planlama veya geniş anlamıyla stratejik yönetim;

kuruluşların mevcut durum, misyon ve temel ilkelerinden hareketle geleceğe dair bir vizyon oluşturmaları, bu vizyona uygun amaçlar ile bunlara ulaşmayı mümkün kılacak hedef ve stratejiler belirlemeleri; ayrıca ölçülebilir kriterler geliştirerek performanslarını izleme ve değerlendirmeleri sürecini ifade eden katılımcı, esnek bir yönetim yaklaşımıdır.

Bu çerçevede DPT Müsteşarlığı bünyesinde oluşturulan çalışma komisyonunca, kuruluşlara stratejik planlama sürecinde yardımcı olmak ve yol göstermek üzere bir Stratejik Planlama Kılavuzu hazırlanmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarından elde edilen görüşler doğrultusunda Kılavuz yeniden gözden geçirilmiş ve nihai hale getirilmiştir. Kamu kuruluşları için stratejik planlama uygulaması kapsamında seçilen bazı kuruluşlarda örnek uygulamaların gerçekleştirilmesi, bu çalışmalardan alınacak derslerden de yararlanılmak suretiyle kılavuzun daha da geliştirilmesi ve uygulamanın önümüzdeki dönemde bütün kamu kuruluşlarına yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

Kamu Mali Yönetiminde Performans Esaslı Bütçeleme

Performans esaslı bütçeleme ile, kamu idareleri tarafından hazırlanan stratejik planlarda yer alan misyon, vizyon, stratejik amaç ve hedeflerle uyumlu harcama planlarının (bütçelerin) oluşturulması ve yine stratejik planlarda belirlenen performans kriterlerinin bu bütçe yapısıyla sağlanıp sağlanmadığının kontrol edilmesi amaçlanmaktadır.

Performans esaslı bütçeleme çalışmaları kapsamında yürütülen eğitim programları sonrasında, 2002 yılında altı kurumda pilot uygulama başlatılmış ve sözkonusu pilot kurumlar açısından 2003 yılı bütçe teklifleri performans esaslı bütçeleme esaslarına göre yapılmıştır.

Kamu mali yönetiminde performans esaslı bütçelemeye geçiş amacıyla kamu kuruluşlarının uymaları gereken esas, usul ve ilkelerin düzenlendiği Performans Esaslı Bütçeleme Kılavuzu çalışmaları tamamlanma aşamasına gelmiştir.

Bütçe Kapsamının Genişletilmesi ve Mali Saydamlık

Bütçe kapsamının genişletilmesi ve mali saydamlığın artırılması amacıyla, 5 fon hariç olmak üzere 2000 ve 2001 yıllarında toplam 69 adet fon tasfiye edilmiştir. Tarım reformu projesi kapsamında, Dünya Bankası kredilerinin kullanılmasında ihtiyaç duyulan Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu hariç tüm bütçe içi fonlar kaldırılmış, fon sistemi içerisinde daha verimli ve etkin çalışacağı düşünülen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu, Tanıtma Fonu ve Özelleştirme Fonu dışındaki diğer bütçe dışı fonların faaliyetlerine ise son verilmiştir. Döner sermaye uygulamasının azaltılması doğrultusunda yürütülen çalışmalar kapsamında, genel ve katma bütçeli idarelere bağlı döner sermaye sayısı 2001 yılında 2.548 iken, 2002 yılı sonunda 1.498'e, Mart 2003 itibarıyla 1.457'ye düşürülmüştür.

Önümüzdeki dönemde, fon bütçelerinin TBMM tarafından onaylanmasına, fon hesaplarının dış denetime tâbi olmasına ve konsolide bütçe hesaplarıyla birlikte aylık raporlanmasına olanak verecek gerekli hukuki ve idari düzenlemelerin gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Mali disiplini ve şeffaflığı sağlamayı, etkin bir borç ve alacak yönetimini gerçekleştirmeyi hedefleyen 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin

Düzenlenmesi Hakkında Kanun uyarınca, üçer aylık dönemler itibarıyla hazırlanması öngörülen Kamu Borç Yönetim Raporu, 2003 yılı Nisan ayı sonunda çıkartılmıştır.

Kamu mali yönetiminde saydamlığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması ve kamu idarelerinde performans ölçümüne dayalı denetimin yapılabilmesi için temel şartlardan birisi, mali işlemlerin uluslararası standartlara uygun bir muhasebe ve raporlama sisteminin oluşturulmasıdır. Saydamlık, hesap verebilirlik ve performans denetimine destek sağlayacak bir muhasebe sisteminin, sadece nakit esasında bütçe işlemlerini değil, tahakkuk esasında her türlü mali işlemleri kaydetmesi ve raporlaması gerekmektedir. Devlet muhasebesinde tahakkuk esasına geçilmesi ile, ülkemizde kamu yönetiminde saydamlığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması, denetime uygun bir altyapı oluşturulması ve geçmiş yılların mali faaliyetlerinin değerlendirilmesi ve geleceğe yönelik olarak politika oluşturulmasında ilgililere destek sağlayacak sağlam bir veri tabanı sisteminin kurulması amaçlanmaktadır.

2002 yılında, uluslararası genel kabul görmüş temel muhasebe ilkeleri, standartları, kuralları ve teknikleri ile genel yönetim kapsamına dahil bütün kamu idarelerinde uygulanacak çerçeve bir hesap planını içeren Devlet Muhasebesi Genel Yönetmeliği Taslağı hazırlanmıştır. Söz konusu Yönetmeliğin çıkartılmasını müteakip, bu Yönetmeliğin genel ve katma bütçeli idareler tarafından uygulanmasını teminen bir uygulama yönetmeliğinin taslağı da hazırlanmıştır. Ayrıca, 2002 yılında seçilen 6 kurum ve toplam 47 saymanlıkta pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulamasından olumlu sonuçlar alınmıştır.

2003 yılı içinde Devlet Muhasebesi Genel Yönetmeliği ile buna uygun olarak hazırlanan Genel ve Katma Bütçeli İdareler Muhasebe Yönetmeliğinin yayımlanarak gerekli yasal zeminin oluşturulması; yeni muhasebe sisteminin, genel ve katma bütçeli idarelerde 2004 yılında, genel yönetim kapsamına dahil diğer kamu idarelerinde ise gerekli çalışmaların sonuçlandırılarak 2005 yılında uygulamaya konulması; maddi duran varlıkların sayımı, muhasebeleştirilmesi, amortisman hesaplama ve yeniden değerlendirme yöntemlerinin belirlenmesine ilişkin esas ve usullerin ise, 2006 yılı sonuna kadar tamamlanarak genel yönetim kapsamına dahil bütün kamu idarelerinde ortak muhasebe ve raporlama standartları ile çerçeve hesap planının uygulanması ve böylece sonuçların kolayca konsolide edilerek uluslararası standartlara uygun devlet mali istatistiklerinin üretilmesi, raporlanması ve saydamlık ve hesap verilebilirlik anlayışı çerçevesinde ilgililerin bilgisine sunulması planlanmaktadır.

Devletin yerine getirdiği faaliyetler ile bu faaliyetlerin milli ekonomi üzerindeki etkisinin analizine uygun bir bütçe sınıflandırmasına ihtiyaç duyulması üzerine Kamu Mali Yönetimi Projesi kapsamında fonksiyonel bütçe sınıflandırmasına (analitik bütçe kod sistemine) geçilmesi amacıyla çalışmalar başlatılmış ve söz konusu bütçe kod sistemi 2002 yılı Ocak ayından itibaren, seçilen altı pilot kuruluşta uygulanmaya başlanmıştır. 2003 yılında pilot uygulamaların devamının yanında genel bütçeye dahil idareler ile katma bütçeli idarelerde seçilecek birimlerde paralel uygulamaya geçilmesine ve pilot uygulamanın sosyal güvenlik kuruluşları ile mahalli idareleri kapsayacak biçimde yaygınlaştırılmasına karar verilmiştir. 2004 yılında Konsolide Bütçe kapsamındaki kuruluşların tamamında, 2005 yılında ise Genel Devlet tanımındaki bütün kurum ve kuruluşlarda yeni bütçe kod yapısının uygulanması hedeflenmektedir. Analitik bütçe kod sistemi ile, devletin mali istatistiklerinin daha düzenli, güvenilir, analiz ve uluslararası karşılaştırmaların yapılmasına elverişli şekilde tutulması hedeflenmektedir. Aynı kodlamanın konsolide bütçeli kuruluşlar dışındaki kuruluşlarda da uygulanabilir olması ve program sorumlularının tespitine

imkan vermesi nedeniyle, analitik bütçe kod sistemi mali saydamlığın artırılmasına ve hesap verebilirliğin geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

Kamu sektöründe şeffaflık ve iyi yönetişimin geliştirilmesine ilişkin ulusal strateji 2002 yılında kabul edilmiştir. 2003 yılı Mart ayında Türkiye’de saydamlığın artırılması ve kamuda etkin yönetimin geliştirilmesine yönelik Bakanlar düzeyinde bir Komite kurulmuştur. Hükümetin Acil Eylem Planında da yer alan kamuda şeffaflığın artırılması ve yolsuzlukla mücadele kapsamındaki çalışmalara devam edilmektedir.

4.5. Tarım ve Kırsal Kalkınma

Tarım sektöründe temel amaç, kaynakların etkin kullanımının teminine yönelik olarak ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulmasıdır. Gıda güvenliği yaklaşımını da dikkate alarak, artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesi esastır.

Tarım politikalarının esasları; Dünya Ticaret Örgütü yükümlülükleri ile AB’ye tam üyelik sürecinde AT Ortak Tarım Politikası (OTP) ve uluslararası ticaretteki gelişmeler çerçevesinde belirlenmektedir.

2000 yılından itibaren uygulamaya konulan ekonomik program çerçevesinde, Dünya Bankasından sağlanan 600 milyon dolarlık kredi ile, Hazine Müsteşarlığı tarafından 2005 yılına kadar yürütülecek olan Tarım Reformu Uygulama Projesi 2001 yılında uygulamaya konulmuştur. Bu Proje ile, fiyat ve girdi desteği yerine, piyasaların ve üretimin yapısı üzerinde olumsuzluk yaratmayan ya da en düşük düzeyde etkileyen doğrudan gelir desteği sistemine geçilmesi sağlanmıştır. Aynı Proje ile, çiftçi kayıt sisteminin oluşturulması, fındık ve tütün gibi arz fazlası bulunan ürünlerden alternatif ürünlere geçişin sağlanması ve Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin yeniden yapılandırılması amaçlanmaktadır.

Tarım alanında başlatılan reformlar ve ekonomik istikrarın sağlanması ile birlikte, OTP’ye uyumu mümkün kılacak diğer tarımsal programlar belirlenerek uygulanacaktır.

OTP’ye uyum sağlanması ve Ulusal Programda yer alan tarım alanındaki taahhütlerin yerine getirilmesi amacıyla oluşturulan çalışma grupları çalışmalarını sürdürmektedir.

Tarım politikalarının uygulanmasında büyük önem taşıyan Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) ile çiftçi kayıt, hayvan kimlik ve arazi kayıt sistemlerini tek bir çatı altında toplayan Entegre İdare ve Kontrol Sistemine (IACS) ilişkin çalışmalar hızlandırılmıştır.

Bitkisel Üretim

Tarım sektörü üretimi içerisinde yaklaşık yüzde 65’lik paya sahip olan bitkisel üretim potansiyelinden yeterli düzeyde yararlanılamadığı ve verimin düşük kaldığı görülmektedir.

AB ve uluslararası sistemler de dikkate alınarak yeni bir Tohumculuk Kanunu Tasarısı hazırlanmıştır. Ürün türlerinin korunması amacıyla hazırlanan, Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunması Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı Başbakanlığa sunulmuştur.

2002 yılında, çiftçi kayıt sistemine dahil olan yaklaşık 2,6 milyon üreticiye doğrudan gelir desteği yapılacaktır.

Piyasaların daha etkin ve sağlıklı işlemesi amacıyla yürütülen “Ürün Borsalarının Geliştirilmesi Projesi” kapsamında 7 ilde faaliyet gösteren borsaların modernizasyonuna yönelik yatırım ihtiyaçları büyük ölçüde karşılanmıştır.

Tarımsal Ürün Sigortası Kanunu ile ilgili hazırlıklar devam etmekte olup, Hükümetin açıkladığı Acil Eylem Planı çerçevesinde söz konusu Kanunun 2003 yılı sonuna kadar çıkartılması hedeflenmektedir. Üretici Birlikleri Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmış olup, Başbakanlığa sunulma aşamasındadır.

Tarımsal nitelikli KİT’lerin yeniden yapılandırılması çerçevesinde, Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) dışındaki tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi hedeflenmektedir.

Hububat piyasasında 2002 hasat döneminden itibaren destekleme fiyatı açıklanmamaktadır. TMO, AB sistemine uygun bir şekilde hububat piyasalarını düzenlemek üzere yeniden yapılandırılmaktadır. Hububat piyasasında borsaların güçlendirilmesi ile TMO’nun alımlarının olağanüstü hal stokları ve ilave miktar alımları ile kısıtlanması, mevcut depo kapasitesinin özel sektöre devredilmesi ve bu depoların özel sektörce kiralama yoluyla üretici ve/veya sanayicilerin kullanımına tahsisi, olağanüstü stoklar ve zaman zaman ihtiyaç duyulacak müdahale alımları için orta vadede TMO’nun çekirdek bir yapıda korunması ve alımlarını sadece borsadan yapması planlanmaktadır.

2002 yılında yürürlüğe giren 4733 sayılı Tütün Kanunu çerçevesinde, tütün piyasasının rekabete açılması ve tütün fiyatının serbest piyasa koşullarında belirlenmesi amacıyla Tekel Genel Müdürlüğü’nün (TEKEL) yeniden yapılandırılarak 2003 yılı sonuna kadar özelleştirilmesi hedeflenmektedir.

2001 yılında yürürlüğe giren 4634 sayılı Şeker Kanunu uyarınca, 2002 yılından itibaren şeker pancarı fiyatları şeker fabrikası işleten gerçek ve tüzel kişiler ile üreticiler ve/veya temsilcileri arasında varılan mutabakata göre belirlenmektedir. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.’nin 2003 yılı içinde özelleştirme stratejisinin belirlenmesi ve 2003-2004 yılları içinde özelleştirilmesi hedeflenmektedir.

Kamu-özel sektör ortak girişimciliğinin bir modeli olarak, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğüne bağlı bazı işletmelerde, yeni bir yapılanmaya gidilerek, tarımsal üretim ve verimliliğin artırılması ile teknolojik yenilik ve etkin hizmet sağlanması amacıyla, iştirak şeklinde ortaklıkla anonim şirketlerin oluşturulması süreci devam etmektedir.

Arazi ve Çiftçi Kayıt Sistemleri

İşleyen bir arazi kayıt sisteminin oluşturulması amacıyla, Türkiye’deki mevcut durumu ve AB’ye uyum için yapılması gereken hazırlıkların tespitini içeren çalışmalar tamamlanma aşamasındadır.

Tapu Kadastro Bilgi Sistemi (TAKBİS) Projesinin pilot çalışmaları tamamlanmak üzere olup, toplam maliyetinin 100 milyon dolar olacağı tahmin edilen projenin hızlandırılması, kaynak ihtiyacının karşılanmasına bağlıdır.

Bitki Sağlığı

Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı Başbakanlığa sunulmuştur.

AB kaynaklarından mali katkı sağlanan ve 2003 yılında başlatılan Bitki Sağlığı Alanında Türk Mevzuatının AB Müktesebatına Uyumunun Sağlanması Projesi kapsamında, 4 adet zirai karantina laboratuvarının kurulması çalışmaları başlatılmıştır. Ayrıca, Zirai Karantina Yönetmeliği Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Toplam bütçesi 5,3 milyon euro olan söz konusu projenin 1,07 milyon eurosu Türkiye tarafından karşılanacaktır.

Diğer taraftan, piyasada bulunan bitki koruma ürünlerinin piyasa kontrollerinin yapılması ve pestisitlerle ilgili ürünlerde ve çevresel örneklerde izleme sisteminin ülkemizde yerleştirilmesi için gerekli kurumsal ve yasal düzenlemelerin tamamlanması öncelikler arasında yer almaktadır. Topluluk bitki sağlığı mevzuatının üstlenilmesine yönelik bir uyum takvimi belirlenmiştir.

Zararlı organizmalar alanında Ulusal Programda yer alan patates hastalıklarına ilişkin AB mevzuatıyla uyumlu tebliğler yürürlüğe girmiştir.

Hayvancılık

Hayvancılıkta temel amaç, toplumumuzun hayvansal protein bakımından dengeli ve yeterli beslenebilmesini teminen üretim artışı sağlamaktır. Bu amaçla, hayvan ıslahı çalışmalarına devam edilecek, kaliteli kesif yem ve yem bitkileri üretimi artırılacak, hayvan hastalık ve zararlarına karşı etkili bir mücadele verilecek ve yayım hizmetleri geliştirilecektir. Bu çerçevede, çeşitli hayvancılık projeleri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından uygulanmaktadır.

Bunun yanı sıra, 2000/467 sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkındaki Karar 2004 yılına kadar uygulanacaktır. Söz konusu Kararla yem bitkileri üretiminin artırılması, damızlık sığırcılığın geliştirilmesi, suni tohumlamanın yaygınlaştırılması ve hayvan hastalıklarından ari bölge oluşturulması amacıyla, 2003 yılında Genel Bütçeden yaklaşık 100 milyon euro tutarında ödenek ayrılmış bulunmaktadır.

Ayrıca, hayvancılık alanındaki mevzuatın AB'nin ilgili mevzuatına uyumlaştırılması çalışmaları da sürdürülmektedir. Bu çerçevede, hayvan kimlik sisteminin oluşturulması kapsamında on milyonun üzerindeki sığır varlığının yaklaşık 7 milyonu küpelenecek kayıt altına alınmıştır.

Hayvan sağlığı alanında AB müktesebatına uyumun sağlanabilmesi için, 13,3 milyon eurosu AB katkısı ve 3,7 milyon eurosu Türkiye katkısı olmak üzere toplam 17,04 milyon euro tutarındaki Hayvan Sağlığı Bilgi Sisteminin ve Sınır Kontrol Noktalarının Oluşturulması Projesi uygulamaya konulmuş olup, bu kaynağın 2003 yılından itibaren üç yıl içerisinde kullanılması öngörülmüştür.

Kırsal Kalkınma

Avrupa Birliği ile entegrasyon ve Kalkınma Planları çerçevesinde, Türkiye'nin kırsal kalkınma hedefleri; kırsal alanların fiziksel ve sosyal gelişimini sağlamak ve rekabet gücünü artırmak, kırsal alandaki nüfusun gelir düzeyini yükselterek ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak, eğitim ve katılımcı örgütlenmeyi yaygınlaştırmak ve çevreyi korumaktır.

Kırsal alanların geliştirilmesine yönelik çalışmalar; kırsal kalkınma ile tarımsal kalkınmanın bir bütün olarak ele alınması ve AB'nin tarım ve kırsal kalkınma politikalarına uyumunun sağlanması, ulusal kalkınma planları ile uyumlu kırsal kalkınma projelerinin hayata geçirilmesi, kırsal kalkınmaya yönelik tüm projelerin yürütülmesinde ilgili kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanması, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve yararlanıcıların karar alma ve uygulama süreçlerine

katılımının sağlanması, kırsal alana ilişkin bir finansman sisteminin oluşturulması ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ilkeleri çerçevesinde geliştirilecektir. Bu hedefler ve ilkeler ışığında, bir yıl içerisinde, AB'nin kırsal kalkınma politikasını dikkate alan bir ulusal kırsal kalkınma stratejisi belirlenecektir.

Ülkemizde, çoğu zaman dış kaynak yoluyla finanse edilen birçok kırsal kalkınma proje gerçekleştirilmiş olup, bazıları halen uygulanmaya devam edilmektedir. Öte yandan, ülkemizin orta bölümünde yer alan 13 ilin kırsal alanında ve fakirliğin en yoğun yaşandığı belirlenen 70 mikro-havzada, çeşitli gelir artırıcı faaliyetleri kapsayan Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyonu Projesinin 2004 yılında başlatılması öngörülmektedir. Ayrıca, tarımsal potansiyelin değerlendirilmesi, girişimciliğin desteklenmesi ve kırsal alanda sosyo-ekonomik gelişmenin hızlandırılması politikaları doğrultusunda, kırsal kesimde faaliyet gösteren 98 kooperatife teknik ve mali destek sağlanması programlanmıştır.

Kırsal alanda elektrifikasyon, haberleşme ve stabilize yol hizmetleri altyapıları büyük ölçüde tamamlanmıştır; ancak bu altyapıların modernize edilmelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kırsal alanlarda, şebekeli içmesuyu, kanalizasyon ve arıtma tesislerinin yaygınlaştırılması ve standartlarının yükseltilmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Kırsal alandaki yerleşim birimlerinin içme ve kullanma suyu ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 2003 yılında 423 yeni yapım, 2.000 şebeke yenileme ve bakım onarım olmak üzere toplam 2.423 yerleşim yerine içmesuyu hizmeti götürülmesi programlanmıştır. Kırsal yerleşmelerde kanalizasyon ve arıtma sistemlerinin yaygınlaştırılmasına devam edilmekte olup, 2003 yılı içinde 500 yerleşim birimine kanalizasyon hizmeti götürülmesi çalışmaları sürdürülmektedir.

Kırsal alandaki yerleşim çok parçalı ve dağınık olduğundan bu alanlara götürülecek fiziki ve sosyal altyapı hizmetlerinde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların çözümü çalışmaları çerçevesinde, köylerde iç iskanın düzenlenmesi amacıyla, 49 köyde kendi evini yapan 2.625 ailenin kredilendirme çalışmaları sürdürülmektedir.

Su Ürünleri

Su ürünleri sektörünün, ulusal ekonomiye sürdürülebilir katkısının artırılması ve AB Ortak Balıkçılık Politikasına uyumunun sağlanması amacıyla sektörde yapısal reformlara gidilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede 2004-2006 döneminde uygulanacak olan "Su Ürünleri Sektörünün Kurumsal Olarak Güçlendirme ve Geliştirme Projesi" hazırlanmıştır. Toplam maliyeti 6.6 milyon euro olan projenin 434 bin euro tutarındaki kısmı Türkiye tarafından finanse edilecektir. Bu proje kapsamında;

- kurumsal güçlendirme, yasal ve yapısal politikalar,
- koruma, kontrol ve kaynak yönetimi,
- pazar organizasyonu,
- su ürünleri bilgi sistemi

konularında gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Söz konusu Proje kapsamında, AB mevzuatıyla uyumlu olarak 2002 yılında çıkan Su Ürünlerinin Toptan ve Perakende Satış Yerleri Yönetmeliği uyarınca Genelge

ve Denetim Formları hazırlanmış olup, piyasa düzenlemesine ilişkin çalışmaların gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

Gıda Maddeleri

Kamu Yatırım Programında yer alan ve halen devam etmekte olan Gıda Denetim Hizmetlerinin İyileştirilmesi Projesi çerçevesinde, gıda kontrol laboratuvarlarına ihtiyaç duyulan ekipman sağlanmakta, personel eğitimi ve laboratuvarların akreditasyonu çalışmaları sürdürülmektedir. Söz konusu proje için MEDA-I fonundan temin edilen hibenin, 2003 yılı içinde kullanılmaya başlamasına yönelik çalışmalara ise devam edilmektedir.

Süt sektöründe gıda güvenliği kriterlerinin iyileştirilerek, çiftlikten tüketiciye ulaşan zincirde süttten kaynaklanan sağlık ve kalite risklerinin izlenerek, bu risklerin en alt seviyeye indirilmesi amacıyla hazırlanan Süt Yönetmeliği çıkartılma aşamasına gelmiştir.

Gıda işletmelerinde Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktalarına (HACCP) ilişkin olarak AB'den Alarm Bildirimi alan tesislerde HACCP uygulamaları zorunludur. Gıda denetçilerinin HACCP eğitimleri ve gıda tesislerinde resmi HACCP denetimleri ile ilgili tebliğ hazırlıkları sürdürülmektedir.

Türk Gıda Kodeksi ve AB mevzuatına uygunluğun sağlanması amacıyla gıda ürünleri hakkında tebliğlerin yayımlanmasına devam edilmektedir.

3-8 Mart 2003 tarihleri arasında ülkemizde oluşturulan aflatoksin kontrol sistemini ve uygulamaları yerinde görmek ve tetkik etmek üzere AB heyeti tarafından bir denetim programı gerçekleştirilmiştir. Denetim sırasında; Ankara, Ordu, Giresun, İzmir ve Aydın illeri inceleme kapsamında tutulmuştur.

Tablo:4. 9. Tarım Politika Taahhütleri Matrisi

(1000 euro)

Tarım ve Kırsal Gelişme	2003	2004	2005	2006
1. Tarım Reformu Uygulama Projesi				
A. Uygulama Profili	X	X	X	
B. Net Bütçe Etkisi	9.596	19.206	17.564	
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	9.596	19.206	17.564	
2. Bitki Sağlığı – Bitki Hastalık ve Zararlıları ile Mücadele Projesi				
A. Uygulama Profili	X	X	X	
B. Net Bütçe Etkisi	553	531	532	
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	553	531	532	
3. Hayvan Sağlığı – Hayvan Hastalık ve Zararlıları ile Mücadele Projesi				
A. Uygulama Profili	X	X	X	
B. Net Bütçe Etkisi	9.232	9.356	9.360	
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	9.232	9.356	9.360	
4. Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkındaki 2000/467 Karar Uyarınca				
A. Uygulama Profili	X	X		
B. Net Bütçe Etkisi	104.824	49.947		
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	104.824	49.947		
5. Su Ürünleri Sektörünü Kurumsal Olarak Güçlendirme, Geliştirme Projesi-AB Su Ürünleri Müktesebatına Uyum				
A. Uygulama Profil		X	X	
B. Net Bütçe Etkisi		261	211	
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi		261	211	
6. Gıda Denetim Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi				
A. Uygulama Profili	X	X	X	
B. Net Bütçe Etkisi (varsa)	876	996	1065	
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	893	797	729	
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	1.769	1.793	1.794	
7. Doğrudan Gelir Desteği (*)				
A. Uygulama Profili	X	X	X	
B. Net Bütçe Etkisi	1.381.775	1.885.760	1.992.225	
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	1.381.775	1.885.760	1.992.225	
Toplam Net Bütçe Etkisi				
A. Uygulama Profili	X	X	X	
B. Net Bütçe Etkisi	1.506.856	1.966.057	2.020.957	
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi	893	797	729	
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	1.507.749	1.966.854	2.021.686	

(*) Ortalama 17,5 milyon hektar alan üzerinden hesaplanmıştır

4.6. Diğer Reform Alanları

4.6.1. Eğitim

Türkiye'nin en önemli ekonomik potansiyellerinden biri, nüfus yapısı içinde genç nüfusun payının büyüklüğüdür. Bu potansiyelin değerlendirilebilmesi ise genç

nüfusa ekonominin ihtiyaç duyduğu niteliklerin kazandırılmasına bağlıdır. Bu niteliklerin kazandırılması için eğitim düzeyinin yükseltilmesi, eğitim olanaklarına erişimdeki ekonomik ve sosyal yapıdan kaynaklanan dengesizliklerin ortadan kaldırılması ve genç nüfusa ekonomik kalkınmayı destekleyecek formasyonun kazandırılması gerekmektedir. Bu çerçevede, Türk eğitim sisteminin temel öncelikleri, eğitimin her kademesinde okullaşma oranlarının artırılması ve eğitimin kalitesinin yükseltilmesidir. Bu doğrultuda atılacak adımlar, Türkiye'nin beşeri sermaye gelişimine katkı sağlayarak ekonomik gelişmeyi hızlandıracaktır.

Okul Öncesi Eğitim

AB ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de okul öncesi eğitim isteğe bağlı olup, toplum bilinci oluşturularak bu eğitim kademesindeki okullaşma oranının AB ülkelerindeki seviyelere ulaştırılması amaçlanmaktadır.

Ailelerin okul öncesi eğitimin faydaları konusunda bilgilendirilmeleri amacıyla, okul öncesi eğitim içerikli televizyon programları yayınlanmaktadır. Ayrıca, bu amaçla UNICEF ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde projeler geliştirilmektedir.

Okul öncesi eğitimde okullaşma oranlarının artırılması amacıyla, Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Öğretmen Yetiştirilmesi Projesi kapsamında lisans eğitimi alan öğrenciler içerisinde, 2002-2003 öğretim yılında 6.230 usta öğretici görevlendirilerek yaklaşık 125 bin öğrencilik ek kapasite sağlanmıştır.

2001-2002 öğretim yılında yüzde 6,9 olan 36-72 aylık çocukların okullaşma oranı, 2002-2003 öğretim yılında yüzde 7,6'ya ulaşmıştır.

İlköğretim

Ülkemizde ilköğretimin süresi sekiz yıl olup zorunludur ve ilköğretim bütün vatandaşlar için devlet okullarında parasızdır. 1997 yılında Temel Eğitim Reformu adı altında başlatılan İlköğretim Reformu ile, okullaşma oranının yüzde 100'e ulaştırılması ve eğitimde kalitenin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

2002-2003 öğretim yılında ilköğretim kademesinde yaklaşık 35 bin okulda 10.330 bin öğrenci eğitim görmekte olup okullaşma oranı yüzde 96,3'tür.³

Finansmanı Dünya Bankasından sağlanan 600 milyon dolar tutarındaki Temel Eğitim Projesi kapsamında Temmuz 2003 itibarıyla 225 milyon dolar harcanmıştır. Projenin 2006 yılı sonuna kadar tamamlanması öngörülmektedir.

Şehirlerin gecekondü bölgelerinde ve dezavantajlı kırsal alanlarda yaşayan nüfusun eğitim seviyesini artırarak yaşam koşullarını geliştirmek ve temel eğitimin dışında kalan çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin temel eğitim kapsamına alınmasını desteklemek amacıyla, MEDA Programından 100 milyon euro tutarında, tamamı hibe üzere destek sağlanmıştır. Finansman anlaşması 2000 yılında imzalanan Temel Eğitimin Desteklenmesi Projesi 2001 yılında kamu yatırım programına alınmıştır. Proje danışmanlık faaliyetleri sonucunda taslak başlangıç raporu oluşturulmuştur. Projenin 2003-2007 yılları arasında gerçekleştirilmesi programlanmıştır.

³ Veri toplama yöntemindeki değişiklik sebebiyle bir önceki döneme ilişkin orandan daha düşük görünmektedir.

Ortaöğretim

Ortaöğretimde öğrenci sayısındaki artış devam etmektedir. Temel eğitimin süresinin uzatılması için alt yapı hazırlık çalışmaları sürdürülmekte olup, ortaöğretimin okul türü yerine program türünü esas alan bir yapıya kavuşturularak, meslek eğitimine geniş tabanlı temel eğitim programı ile başlanması planlanmaktadır. Ayrıca, örgün ve yaygın mesleki teknik eğitime ağırlık verilmesi, ortaöğretimde mesleki-teknik eğitimin payının artırılması hedeflenmektedir.

Mesleki ve teknik eğitimdeki öğrencilerin piyasada ara eleman olarak talep edilmelerini sağlamak üzere, sanayide staj yapmaları dışında uygulamalı eğitim almalarına yönelik düzenleme yapılmıştır. Ayrıca, eğitimin içerik olarak özel sektörün ihtiyaçlarını karşılayabilmesi yönünde düzenleme yapılması ve özel sektörün eğitim alanında yatırım yapmaya özendirilmesi hedeflenmektedir.

Mesleki-teknik eğitimde, programların meslek aileleri tabanında modüler esasa göre düzenlenmesi, lisans eğitimini de kapsayacak şekilde yatay ve dikey geçişlere olanak tanıyan esnek bir yapıya geçilmesi öngörülmektedir.

Mesleki-teknik eğitim programlarının meslek standartlarına dayalı olarak yapılabilmesi ve çalışma hayatı ile işlevsel işbirliğinin geliştirilebilmesi bakımından önem arz eden Meslek Standartları Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmıştır.

MEDA Programı çerçevesinde desteklenen projeler ile pilot uygulamalar başlatılmıştır.

Bu çerçevede, mesleki eğitimin ulusal gereksinmelerle ilişkisinin ve niteliğinin iyileştirilmesine katkı sağlamayı, mesleki eğitimle ilgili kamu yönetiminin, işletmelerin kurumsal kapasitelerini ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde güçlendirmeyi, mesleki eğitim sisteminde yerinden yönetime geçiş sürecini hızlandırmayı ve toplumsal tarafların katılımını artırmayı amaçlayan Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi Eylül 2002’de başlatılmıştır. Proje 5 yılda tamamlanacak olup, 51 milyon euro AB katkısı olmak üzere toplam 58,2 milyon euro bütçeye sahiptir. Projenin çıktıları; meslek standartları, ulusal yeterlilik sistemi, modüler programlar, pilot okullarda uygulama, kalite belgelendirme sistemi, yerleşmiş yönetim ve kurumsal gelişme programlarıdır.

Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumlarının Modernizasyonu Projesi ile, mesleki-teknik öğretmen eğitimi sisteminin iyileştirilmesi yoluyla Milli Eğitim Bakanlığının Mesleki Eğitim ve Öğretim Reformu çalışmalarına katkıda bulunmak, modern ve etkin bir hizmet içi öğretmen eğitim sistemi kurmak ve kapasite güçlendirmek amaçlanmaktadır. Projenin süresi 4 yıldır. 14 milyon euro AB katkısı olmak üzere toplam 18,5 milyon euro tutarında bütçesi bulunmaktadır. Proje çalışmaları devam etmekte olup danışmanlık ihalesi tamamlanmıştır.

Yükseköğretim

2003 yılı itibarıyla, 23’ü vakıf üniversitesi olmak üzere 76 üniversite, 602 fakülte, 238 yüksek okul, 603 meslek yüksek okulu ve 290 enstitü bulunmaktadır. Öğretim elemanı sayısı, 2002-2003 döneminde 74.134 kişiye yükselmiştir. Ancak, öğretim elemanlarının sayı ve nitelik yönünden geliştirilmesi ihtiyacı halen önemini korumaktadır.

Önümüzdeki dönemde; yükseköğretimin bürokratik ve merkeziyetçi yapıdan kurtarılması, Yükseköğretim Kurulu'nun, yükseköğretimin uzun vadeli planlamasını yapan ve yükseköğretim kurumları arasında koordinasyonu sağlayan bir yapıya kavuşturulması, yükseköğretim sisteminde rekabeti geliştirici düzenlemelerin yapılması ve üniversitelerin gerekli idari ve mali özerkliğe kavuşturulması için başlatılan Yükseköğretim Kanununun değiştirilmesine ilişkin çalışmaların 2003 yılı sonu itibarıyla tamamlanması hedeflenmektedir.

AB eğitim programlarından ERASMUS'a katılım konusunda yükseköğretim kurumlarımız gerekli hazırlıkları yapmıştır.

Diploma Eki çalışmaları tamamlanmıştır. Önümüzdeki akademik dönemden itibaren üniversite mezunlarına Avrupa standartlarında Diploma Eki verilecektir.

Yükseköğretim kurumlarında uygulanan eğitim programlarının AB mevzuatına uyumlu hale getirilmesi çalışmaları devam etmektedir.

Meslek yüksek okullarına sınavsız geçiş uygulamasına 2002-2003 eğitim-öğretim yılından itibaren başlanmış olup, 282.677 başvuruya karşılık 266.939 öğrenci yerleştirilmiştir.

Ulusal Ajans

AB eğitim ve gençlik programlarını yürütmek üzere Ocak 2002'de, DPT bünyesinde Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Daire Başkanlığı adı altında Türk Ulusal Ajansı kurulmuştur. Yeterli sayıda personel görevlendirilmiş, gerekli altyapı hazırlanmış ve birimin faaliyete geçmesi sağlanmıştır.

Haziran 2002'de Avrupa Komisyonu Eğitim ve Kültür Genel Müdürlüğü yetkilileri ile ilk resmi temaslar yapılmış, hazırlık tedbirlerini içeren iş programlarının üzerinde çalışılmaya başlanmış ve Aralık 2002'de sonuçlandırılarak, programlara ilişkin Hazırlık Tedbirleri Anlaşmaları ile Socrates Pilot Uygulamalar Anlaşması imzalanmıştır. Varılan anlaşmaya göre 2002 ve 2003 yıllarında uygulanacak hazırlık tedbirleri süresince yaklaşık 6 milyon Euro tutarında bir bütçe kullanılacaktır. Bu tutarın yaklaşık yüzde 80'i AB tarafından karşılanacaktır. 1 Ocak 2003 tarihinden itibaren anlaşmalar uygulanmaya başlanmıştır. Altyapıya ilişkin ihaleler başlatılmış ve önemli bir kısmı bitirilmiştir. Pilot üniversiteler seçilmiş, Avrupa Kredi Transfer Sistemi eğitimleri yapılmış ve öğrenci değişimi için faaliyetlere başlanmıştır. Türk Ulusal Ajansının yasal altyapısını oluşturan ve Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezini kuran 4968 sayılı Kanun Ağustos 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İkincil düzenlemeler için gerekli hazırlıklara başlanmıştır.

Ülkemizin AB eğitim ve gençlik programlarına tam katılımından sonra 2004 ve 2005 yıllarında kullanılacak bütçe konusu henüz netleşmemiştir. Ancak yapılan ilk görüşmelerde ülkemizin programları kullanma ve proje üretme kapasitesi göz önüne alınarak 2004 yılı katılım payının biraz düşük olması ve gelecek yıllar için artan miktarlar tespit edilmesi yönteminde mutabakat sağlanmıştır. Bu itibarla 2004 yılında katılım payının 20-25 milyon euro arasında olacağı tahmin edilmektedir. Bu rakam 2006 yılında 50 milyon euroya yükselecektir.

Tablo:4. 10. Eğitim Politika Taahhütleri Matrisi**(1000 euro)**

	2003	2004	2005	2006
1. Temel Eğitim Projesi I.-II. Faz (*)				
A. Uygulama Profili	X	X	X	X
B. Net Bütçe Etkisi	16.673,4	19.055,4	19.055,4	19.055,4
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	16.673,4	19.055,4	19.055,4	19.055,4
2. Mesleki Teknik Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi (**)				
A. Uygulama Profili	X	X	X	X
B. Net Bütçe Etkisi	77,4	2501,0	2501,0	2501,0
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	77,4	2501,0	2501,0	2501,0
3. Mesleki Teknik Eğitim Kurumları Modernizasyonu Projesi (**)				
A. Uygulama Profili	X	X	X	X
B. Net Bütçe Etkisi	35,7	1500	1500	1500
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	35,7	1500	1500	1500
Toplam Net Bütçe Etkisi				
A. Uygulama Profili	X	X	X	X
B. Net Bütçe Etkisi	16.786,50	23.056,40	23.056,40	23.056,40
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	16.786,50	23.056,40	23.056,40	23.056,40

(*) Dünya Bankası kredisi ile finanse edilmektedir.

(**) MEDA tarafından hibe olarak sağlanan kısmı dahil değildir.

4.6.2. Bölgesel Gelişme

Bölgesel politikaların temel amacı; bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması ve çarpık kentleşmenin önlenerek, ülke çapında metropoliten alanların geliştirilmesidir. Bu çerçevede, bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında; sürdürülebilirlik, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri esas alınmaktadır.

Bölgesel gelişme politikalarında AB'ye uyum sağlanması kapsamında; bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve AB Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanının oluşturulması amacıyla, ülke çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının (İBBS) tanımlanmasına ilişkin 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 22 Eylül 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ayrıca, bölgesel farklılıkların azaltılmasına yönelik bir ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikası geliştirilmesi amacıyla, DPT tarafından Ön Ulusal Kalkınma Planı ve bazı İBBS Düzey 2'lerde bölgesel kalkınma planları hazırlanmaktadır.

2003 Yılı Mali İşbirliği çerçevesinde, İBBS Düzey 2'lerde bölgesel kalkınma planları hazırlanması kapsamında, Samsun (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya illeri), Kastamonu (Kastamonu, Çankırı, Sinop illeri) ve Erzurum (Erzurum, Erzincan, Bayburt illeri) İBBS Düzey 2 bölgelerinde bölgesel gelişme programlarına ilişkin

çalışmalara başlanmış olup, uygulamanın 2003-2005 dönemlerini kapsamı öngörülmektedir.

MEDA kaynaklarından desteklenen Doğu Anadolu Kalkınma Programı (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) 2003-2006 döneminde uygulanacaktır.

Kayseri (Kayseri, Yozgat, Sivas illeri) ve Konya (Konya, Karaman illeri) İBBS Düzey 2 bölgeleri için hazırlanacak bölgesel gelişme projelerinin ise 2004 yılında uygulanmaya başlaması planlanmaktadır. Ayrıca, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP) ve Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi için hazırlanmış olan master planların birer bölgesel faaliyet programına dönüştürülmesi öngörülmektedir.

2003 Yılı Mali İşbirliği paketi çerçevesinde desteklenen “Türkiye - Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı” kapsamında, Ortak Küçük Projeler Fonu oluşturulmasına yönelik Proje Fişi hazırlanmıştır. Ayrıca, 2004-2006 yılları için Ortak Programlama Belgesi hazırlanması çalışmaları sürdürülmektedir.

Ayrıca, 2003 yılında uygulanmasına başlanan “Bölgesel Kalkınma Amaçlı 2003 Yılı AB Yardımının Programlanmasında Teknik Yardım Sağlanmasına İlişkin Proje” kapsamında çalışmalar yürütülmektedir.

Türkiye-AB Mali İşbirliği kapsamında yürütülen bölgesel gelişme ve sınır ötesi işbirliği programları çerçevesinde, bölgeler arası ve merkezde yer alan kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla, DPT Müsteşarlığı Bölgesel Kalkınma ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü bünyesinde “Avrupa Birliği Bölgesel Programlar Dairesi Başkanlığı” kurulmuştur.

2004 yılında, bölgesel kalkınma çalışmalarını yürütecek idari yapıların güçlendirilmesi kapsamında, DPT için bir eşleştirme projesi başlatılacaktır.

Kalkınma Planı ve Yıllık Programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, kaynakların yerinden ve etkin kullanımını sağlamak, AB programlarını uygulamak, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kamu kesimi arasında işbirliğini geliştirmek ve bu çerçevede iller arası koordinasyonu sağlamak üzere, İBBS Düzey 2’lerde Bölge Kalkınma Ajanslarının kurulmasına yönelik Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmaktadır.

Tablo:4. 11. Bölgesel Gelişme Politika Taahhütleri Matrisi*

(1000 euro)

	2003	2004	2005	2006
Bölgesel Gelişme				
A. Uygulama Profili		X	X	X
B. Net Bütçe Etkisi		15.740	25.910	29.910
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi		15.740	25.910	29.910

* Tabloda verilen tutarlar AB ile yürütülen projeler kapsamında bölgesel gelişme projelerine bütçeden ayrılması öngörülen tahmini tutarlardır.

4.6.3. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlaşma

Sosyal sigorta risklerini asgari düzeyde karşılayan kamu sigorta programlarının bütün nüfusu kapsayacak şekilde genişletilmesi temel amaçtır.

2002 yılında sosyal sigorta programlarınınca kapsanan nüfusun oranı yüzde 88,1, sağlık hizmetleri bakımından sosyal sigorta kapsamındaki nüfusun oranı yüzde 83,8'dir.

Sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasını, uzun dönemli aktüeryal dengelerin kurulmasını, idari ve mali etkinliğin artırılmasını amaçlayan sosyal güvenlik reformu iki aşamalı bir süreç olarak tasarlanmış ve 1999 yılında uygulanmaya başlanmıştır.

Sürdürülen reform çalışmaları çerçevesinde, sosyal güvenlik mevzuatında ve özellikle sosyal sigorta kuruluşlarının teşkilat yapılarında önemli değişiklikler yapan çeşitli kanunlar çıkartılmıştır.

Hükümetin Acil Eylem Planında da;

- sağlık hizmetlerinin sunumu ile finansmanının ayrılması,
- genel sağlık sigortası sisteminin kurulması,
- bütünleştirilmiş bir sosyal güvenlik ağı kurulması,
- prim karşılığı olmayan ödemelerin kaldırılması

gibi konuların düzenlenmesi öngörülmüştür.

Bu çerçevede, sosyal güvenlik sisteminin Hükümetin Acil Eylem Planında öngörüldüğü biçimde yeniden yapılandırılmasına yönelik gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılması amacıyla Komisyonlar oluşturulmuş ve aşağıda belirtilen konularda çalışmalar başlatılmıştır: Sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması, uzun vadeli sigorta programları ile kısa vadeli sigorta programlarının birbirinden ayrılması ve genel sağlık sigortasının kurulması. İlgili kurum ve kuruluşların katıldığı komisyonlar öngörülen hedefler doğrultusunda çalışmalarına devam etmektedir.

Dünya Bankası ile 2001 yılında imzalanan Sosyal Riskin Azaltılması Projesi sürdürülmektedir.

4.6.4. Sağlık

Toplumsal gelişmenin temel bir unsuru olarak bireylerin fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden tam bir iyilik halinde olmasının sağlanması, yaşam kalitesinin ve süresinin yükseltilerek sağlıklı bir topluma ulaşılması amaçlanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün Avrupa İçin Sağlık 21 Politikası doğrultusunda, Türkiye Sağlık 21 Programı geliştirilmiştir. Bu Programın amacı; Türkiye'de sağlık düzeyi göstergelerini iyileştirerek beklenen yaşam süresini uzatmak, yaşam kalitesini iyileştirmek, nüfus, bölgeler ve sosyo-ekonomik gruplar arasındaki sağlık düzeyi farklılıklarını azaltmaktır. Bu Programda yer alan hedef ve ilkeler doğrultusunda, sağlık sisteminde yapısal değişiklikleri amaçlayan çalışmalar başlatılmıştır.

Bu kapsamda ;

- Sağlık Bakanlığının yeniden yapılandırılması,
- devlet hastanesi, sigorta hastanesi, kurum hastanesi ayrımının kaldırılarak tüm hastanelerin tek çatı altında toplanması,
- hastanelerin idari ve mali yönden özerk bir yapıya kavuşturulması,

- aile hekimliği uygulamasına geçilmesi,
- anne ve çocuk sağlığına özel önem verilmesi,
- özel sektörün sağlık alanına yatırım yapmasının özendirilmesi,
- koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması çalışmalarının yıl sonuna kadar tamamlanması öngörülmektedir.

AB ile uyumu dikkate alan ve Dünya Bankası ile birlikte sürdürülen çalışmalar çerçevesinde oluşturulan Sağlıkta Dönüşüm Projesinde, sağlık hizmetlerine ulaşılabilirliğin artırılması, finansal korumanın geliştirilmesi, hasta sevk sisteminin kurulması, temel sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve sağlık sektöründe yer alan kurumların kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi hususları yer almaktadır. Sağlıkta Dönüşüm Projesinin biçimlendirilmesi görüşmeleri Dünya Bankası ile devam etmekte olup, Projenin 2004 yılında başlatılması beklenmektedir.

Hemşirelik ve Türk Hemşireler Birliği Kanun Tasarısı hazırlanmıştır. Özel Hastaneler Kanun Tasarısı, Ebelik ve Türk Ebeler Birliği Kanun Tasarısı, Mesleki Eğitim Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı, Refik Saydam Ulusal Hıfzıssıhha Kurumu Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı Taslaklarının hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir.

Eczaneler ve Eczane Hizmetleri Hakkındaki Yönetmelik değişikliği Mart 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sağlık alanında AB müktesebatına uyum çalışmaları devam etmektedir.

Bu kapsamda, Türkiye, 2001 yılı Nisan ayında Avrupa Birliğine Aday Ülkeler İlaç İdari Otoriteleri İşbirliğine üye olarak kabul edilmiştir. Kan Ürünlerinin Ruhsatlandırılmasına Dair Yönetmelik 20 Mayıs 2002 tarih ve 24760 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Vücuda Yerleştirilebilir Aktif Tıbbi Cihazlar Yönetmeliği ve Tıbbi Cihazlar Yönetmeliği 2003 Eylül ayında, Oyuncaklar Hakkında Yönetmelik ise 2003 Kasım ayında yürürlüğe girecektir. AB ile işbirliği halinde hazırlanan “Üreme Sağlığı Projesi” 2003 yılında başlatılmıştır.

Üreme sağlığı hizmetlerinin temel sağlık hizmetlerine entegrasyonu ve bu hizmetlere erişimin kolaylaştırılması ile kadın sağlığı ve aile merkezlerinin yaygınlaştırılması çalışmalarına devam edilmektedir. Bu alanda uluslararası ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği sürdürülmektedir. UNFPA işbirliğinde Uluslararası Üreme Sağlığı Eğitim Merkezi kurulmuştur.

Sağlık meslek liselerinin ebe, hemşire ve sağlık memurluğu programlarının uygulama rehberleri Avrupa Birliği normlarına uygun hale getirilmiştir.

Avrupa Sağlığı Geliştiren Okullar Ağı Projesi uygulamasına devam edilmektedir.

Avrupa Birliği ile Sağlık Enformasyon Sistemi ve Halk Sağlığı Eylem Programına ilişkin mutabakat zaptı imzalanmıştır.

Dünya Bankası desteğinde yürütülen II. Sağlık Projesi, 2003 yılı sonunda tamamlanacaktır.

2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması projesinin hazırlıkları ve Ulusal Sağlık Hesapları Araştırması tamamlanmıştır. Ulusal Hastalık Yükü ve Maliyet Etkililik Araştırması Eylül ayında tamamlanacaktır.

Tablo:4. 12. Sağlık Politika Taahhütleri Matrisi

(1000 euro)

	2003	2004	2005	2006
1. GAP Bölgesinde Halk Sağlığı Projesi				
A. Uygulama Profili	X	X		
B. Net Bütçe Etkisi	119,1	123,8		
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	119,1	123,8		
2. Ulusal Gıda ve Beslenme Sağlığı Araştırması				
A. Uygulama Profili	X	X		
B. Net Bütçe Etkisi	208,4	148,8		
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	208,4	148,8		
3. Neonatal Tarama Programı(Fenilketonüri, Hipotroidi)				
A. Uygulama Profili	X	X	X	
B. Net Bütçe Etkisi	178,6	1.324,9	1.786,4	
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	178,6	1.324,9	1.786,4	
4. SB/AB Üreme Sağlığı Programı (2004-2007) (*)				
A. Uygulama Profili	X	X	X	X
B. Net Bütçe Etkisi(**)	1000	1000	1500	1500
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	1000	1000	1500	1500
5. Kanser Tarama ve Araştırma Merkezleri Projesi (MEDA-1 Prog.) (*)				
A. Uygulama Profili	X	X	X	X
B. Net Bütçe Etkisi (**)	287,3	287,3	287,2	287,2
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	287,3	287,3	287,2	287,2
Toplam Net Bütçe Etkisi				
A. Uygulama Profili	X	X	X	X
B. Net Bütçe Etkisi	1.793,4	2.884,8	3.573,6	1.782,2
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	1.793,4	2.884,8	3.573,6	1.782,2

(*) AB kaynaklarından hibe olarak sağlanan miktarlar dahil edilmemiştir.

(**) Tahmini.

4.6.5. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

AB tarafından, gelecek 10 yılda dünyanın en rekabetçi ve en dinamik bilgi tabanlı ekonomisi haline gelme hedefi doğrultusunda başlatılan e-Avrupa girişimine paralel olarak, aday ülkelerle birlikte ülkemizde de e-Avrupa+ girişimi 2001 yılında başlatılmıştır.

58. Hükümet tarafından hazırlanan Acil Eylem Planında e-Dönüşüm Türkiye Projesine yer verilmiş, söz konusu projenin koordinasyonu, izlenmesi, değerlendirilmesi ve yönlendirilmesi ile ilgili olarak DPT görevlendirilmiştir. Bu görevin yerine getirilmesi amacıyla Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. e-Dönüşüm Türkiye Projesinin başlıca hedefi, vatandaşlara daha kaliteli ve hızlı kamu hizmeti sunabilmek amacıyla; katılımcı, şeffaf, etkin ve basit iş süreçlerine sahip olmayı ilke edinmiş bir devlet yapısı oluşturacak koşulların hazırlanmasıdır.

Bilgi Toplumu Dairesi koordinasyonunda çalışmalarına devam eden sekiz adet çalışma grubu tarafından hazırlanan Kısa Dönem Eylem Planı Taslağı tamamlanmıştır. Proje'nin üst seviyede yönlendirilmesi ve izlenmesi amacıyla; kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve üniversite temsilcilerinden oluşturulan Danışma Kurulu ilk toplantısını Mayıs 2003 içerisinde yapmış ve Kısa Dönem Eylem Planı'nı görüşmüştür. 2003-2004 dönemini kapsayacak, bilgi toplumu stratejisi dahil e-Dönüşüm Türkiye Projesinin temel yapısını oluşturacak eylemlerin yer aldığı Eylem Planı, bir Başbakanlık Genelgesi ile kamuoyuna duyurulacaktır.

e-Devlete geçişi sağlamak üzere çeşitli kamu kurum ve kuruluşları tarafından uygulanan vatandaş kimlik numaralama sistemindeki dağınık yapı, 2002/22 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile giderilmiştir. Genelge uyarınca, kamu kurum ve kuruluşları, vatandaşlarla ilgili düzenleyecekleri tüm belgelerde MERNİS Projesi kapsamında verilen Türkiye Cumhuriyeti Kimlik Numarasını kullanacaklardır. MERNİS Projesi Ocak 2003 itibarıyla hayata geçirilmiştir.

Elektronik ticaretin yaygınlaştırılmasının yanı sıra, e-Devlet uygulamaları açısından da önem taşıyan Elektronik İmza Kanunu Tasarısı TBMM'ye sevk edilmiştir. Ayrıca Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Tasarısı yasalaşma aşamasındadır. Elektronik ortamda gerçekleştirilen mal ve hizmet satışlarında tüketicinin korunmasına yönelik olarak hazırlanan yönetmelik, Haziran 2003'te çıkartılmıştır.

Bunun yanı sıra, ulusal bilgi güvenliği, Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda değişiklik yapılması, kişisel verilerin korunması ve bilişim suçlarına ilişkin olarak Türk Ceza Kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

2000 yılı Ocak ayından bu yana, 4502 ve 4673 sayılı Kanunların yürürlüğe girmesi ile telekomünikasyon sektörünün düzenlenmesi ve serbestleştirilmesi amacıyla başlatılan çalışmalar devam etmektedir.

30 Nisan 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından alınan Prensipten Kararı çerçevesinde Türk Telekom'un özelleştirmesinde, halka arz ve minimum yüzde 51'lik blok satış hazırlıklarının eşanlı yürütülmesi ve uygulanacak yöntemin oluşacak piyasa koşulları çerçevesinde karara bağlanması hükme bağlanmıştır.

Türk Telekom'un, 2004 yılı başında gerçekleşecek serbestleşme öncesinde, pazar koşullarına uygun çalışması ve rekabet yeteneğinin artırılması amacıyla uluslararası deneyime sahip firmalardan oluşan bir konsorsiyumdan danışmanlık hizmeti alınmak suretiyle yürütülen çalışmalar devam etmektedir.

Acil Eylem Planı ile, telekomünikasyon alanındaki mevzuatın dağınık yapısını ortadan kaldırmak ve yeni gelişmeler doğrultusunda sektörün ihtiyaç duyduğu düzenlemelerin yapılması amacıyla bir çerçeve kanunun hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır. Sektöre ilişkin genel ilke ve esasların yanı sıra, işletmeciler, düzenleyici otorite ve kullanıcılara yönelik düzenlemeleri içermesi öngörülen yeni çerçeve kanuna ilişkin çalışmaların, 2003 yılı sonunda tamamlanması beklenmektedir.

4673 sayılı Kanun, ilgili AB mevzuatı ve sektörün değişen ihtiyaçları çerçevesinde, yetkilendirme usul ve esaslarını kapsayacak yeni bir yönetmeliğin hazırlanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Yetkilendirme yönetmeliğinin 2003 yılının ikinci yarısında yayımlanması planlanmaktadır.

Kullanıcıların makul bir ücret karşılığında telekomünikasyon hizmetlerinden ve altyapısından azami ölçüde yararlanmasını sağlayacak uygulamaların teşvik edilmesi, telekomünikasyon sektöründe verimliliğin ve sürdürülebilir rekabet

ortamının sağlanması ve uzun vadede kullanıcıların yararına olacak bir rekabet ortamının oluşturulmasına yönelik altyapı yatırımlarının desteklenmesi için telekomünikasyon şebekelerine, erişim ve arabağlantıya ilişkin usul ve esasları belirleyen Erişim ve Arabağlantı Yönetmeliği Mayıs 2003'de çıkartılmıştır.

Erişim ve Arabağlantı Yönetmeliğinin uygulanmasını teminen;

- etkin piyasa gücüne sahip işletmecilerin ayırimcılık yapmaması ve işletmecilerin çapraz sübvansiyona neden olmayacak şekilde, işletme içi transferler de dahil her bir faaliyet ve iş birimi ile ilgili gelir, gider ve maliyetlerinin ayrılmasında kullanılmak üzere "Hesap Ayrımı Usul ve Esasları"na ilişkin kılavuz niteliğindeki çalışmanın 2003 yılı içerisinde bitirilmesi,
- yerleşik operatörün altyapısından yeterince yararlanılması amacıyla tesis paylaşımı ve ortak yerleşim konularında sürdürülmekte olan düzenleme çalışmalarının 2003 yılında bitirilmesi,
- arabağlantı ve son kullanıcı ücretlerinin tespit edilmesine yönelik olarak PSTN ve GSM şebekeleri için maliyet modelleri çalışmalarının 2003 yılında sürdürülmesi planlanmaktadır.

Arabağlantı, taşıyıcı seçimi ve taşıyıcı ön seçimi gibi konulardaki düzenlemelere referans oluşturacak "Etkin Piyasa Gücüne Sahip İşletmecilerin Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esasların Belirlenmesi Hakkında Tebliğ" ve "Hakim Konumda Bulunan İşletmecilerin Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ", ilgili AB mevzuatı çerçevesinde hazırlanarak 2003 yılı Haziran ayında çıkartılmıştır.

3. kuşak mobil telsiz haberleşme sisteminin (UMTS) kullanılması hususunda Aralık 1998 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararının uygulanabilmesi amacıyla ilgili frekans bantlarının boşaltılmasıyla ilgili çalışmalar sürdürülmektedir.

Kısa mesafe erişimli telsiz cihazları hakkındaki çalışmalar kapsamında ilgili yönetmelik revize edilerek, KET-Kısa Mesafe Erişimli Telsiz Cihazlarının Kurma ve Kullanma Esasları Hakkında Yönetmelik Taslağı internette yer almakta olup, görüş alma süreci devam etmektedir.

Numaralandırma rejimine yönelik olarak, halihazırda kullanılmakta olan numaralandırma planı, ses iletiminde tam serbestleşmenin sağlanmasıyla piyasaya yeni girecek işletmeciler ile numara tahsisi gerektirecek yeni hizmetler değerlendirilerek gözden geçirilmektedir. Ulusal numaralandırma planının hazırlanmasında adil, şeffaf ve ayırimcı olmayan kriterlere dayalı olarak numara tahsisinin yapılması, numaranın etkin rekabeti destekleyecek şekilde kullanımının temini ve denetiminin sağlanması hedeflenmektedir. Ulusal Numaralandırma Planına ilişkin düzenleme çalışmaları halen devam etmektedir.

96/19/EC sayılı Tam Rekabet Direktifine uyum geçiş hakkı konusunda ve 97/33/EC sayılı Direktife uyum amacıyla, tesis paylaşımı ve ortak yerleşim konularında düzenleme yapılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Telsiz ve telekomünikasyon terminal ekipmanlarının ve bunların uygunluğunun karşılıklı tanınması konusundaki 1999/5/EC sayılı R&TTE Direktifine uyum sağlamak amacıyla hazırlanan Telsiz ve Telekomünikasyon Terminal Ekipmanları Yönetmeliği (TTTE Yönetmeliği), 2003 yılı Mayıs ayında çıkartılmıştır. Yönetmelik, 11 Mayıs 2004 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olup, 11 Mayıs 2005 tarihine kadar eski

ve yeni mevzuat birarada uygulanacaktır. 11 Mayıs 2005 tarihi itibarı ile tamamen TTTE Yönetmeliği uygulanacak ve bu çerçevede söz konusu Direktife uyum sağlanmış olacaktır.

Telsiz ve Telekomünikasyon Terminal Ekipmanlarının Piyasa Gözetimi ve Denetimine Dair Yönetmelik Taslağı ile Telsiz ve Telekomünikasyon Terminal Ekipmanları için Onaylanmış Kuruluşlara Dair Yönetmelik Taslağı hazırlanmış ve Telekomünikasyon Kurumunun web sitesinde kamu kurum ve kuruluşlarının görüşlerine sunulmuştur.

Mali işbirliği kapsamında, Telsiz ve Telekomünikasyon Terminal Ekipmanlarının Piyasa Gözetimi ve Denetimi hususundaki Yönetmeliğin uygulanabilmesi amacıyla, piyasa gözetimi faaliyetlerinin yürütüleceği mevcut laboratuvarın alt yapısının güçlendirilmesi için 4,8 milyon euro ve Telsiz ve Telekomünikasyon Terminal Ekipmanları için Onaylanmış Kuruluşlara Dair Yönetmelik kapsamında onaylanmış kuruluş adaylarının uygunluk değerlendirme faaliyetlerini yerine getireceği mevcut laboratuvarın alt yapısının güçlendirilmesi için 1,1 milyon euro olmak üzere toplam 5,9 milyon euro tutarında kaynak tahsis edilecektir.

Telekomünikasyon sektörü ile ilgili mevzuatta, sektörde rekabetin sağlanması ve korunması açısından Telekomünikasyon Kurumu ile Rekabet Kurumu arasında İşbirliği Protokolü imzalanarak, 16 Eylül 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sektörün ihtiyaçlarını zamanında ve doğru olarak tespit edip, karşılamak amacıyla Ulusal Telekomünikasyon Stratejileri Araştırma ve Geliştirme Vakfının kurulması çalışmaları devam etmektedir.

Asgari hizmet kapsamındaki hizmetlerin rekabet ortamında sunulabilmesi, fiziksel ve sosyal olarak dezavantajlara sahip tüketicilerin erişim hakkının gözetilmesi ve toplu iletişim merkezleri vasıtasıyla herkesin haberleşme ve bilgiye erişiminin desteklenmesi amacıyla, Asgari Hizmet/Erişim Fonu oluşturulabilmesine yönelik Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmıştır.

Telekomünikasyon sektöründe kişisel bilgilerin işlenmesi ve gizliliğinin korunmasının güvence altına alınması amacıyla, ilgili AB Direktiflerine uygun olarak Telekomünikasyon Sektöründe Kişisel Bilgilerin İşlenmesi ve Gizliliğinin Korunması Hakkında Yönetmelik Taslağı hazırlanmıştır.

Serbestleşme sürecinde piyasaya yeni girecek işletmecilerin yetkilendirilmeleri ile ilgili olarak Sabit Telsiz Erişim (FWA) Sistemleri, Uzak Mesafe İşletmeciliği ve İnternet Protokolü Üzerinden Ses İletimi (VoIP) hizmetine ilişkin yetkilendirmeye yönelik düzenleme çalışmaları devam etmektedir.

2002 yılı Türkiye-AB Mali İşbirliği Programı kapsamında Telekomünikasyon Kurumu'nun kurumsal kapasitesinin artırılması amacıyla 2,3 milyon euro tutarında bir projenin desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Projenin 40 bin euro tutarındaki kısmı Türkiye tarafından karşılanacaktır.

Tablo:4. 13. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Politika Taahhütleri Matrisi**(1000 euro)**

	2003	2004	2005	2006
1. Telekomünikasyon Kurumunun Fiziki Altyapısının Güçlendirilmesi Projesi				
A. Uygulama Profili		X	X	
B. Net Bütçe Etkisi		1.070	120	
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi		1.070	120	
2. Telekomünikasyon Kurumunun Kurumsal Kapasitesinin Artırılması Projesi				
A. Uygulama Profili	X			
B. Net Bütçe Etkisi	40			
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	40			
Toplam Net Bütçe Etkisi				
A. Uygulama Profili	X	X	X	
B. Net Bütçe Etkisi	40	1.070	120	
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	40	1.070	120	

4.6.6. Ulaştırma

Ulaştırma sektöründe, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryollarının (TCDD) yeniden yapılandırılması öncelikli reform alanlarından biridir.

Yeniden Yapılanma Programının temel amaçları;

- müşteri ihtiyaçları öncelikli bir iş stratejisi oluşturularak demiryollarının ulaştırma sektörü içindeki payının artırılması, sürdürülebilir ve verimli bir ulaştırma altyapısının oluşturulması,
- kamu hizmeti niteliğindeki taşımaların devamlılığının sağlanması,
- özerk bir kurum yapısına geçilmesi,
- zarar eden kamusal nitelikli taşımalarından, zararın devlet tarafından karşılanmadığı hatlarda vazgeçilmesi,
- yeni pazarlar ve ürünler geliştirilmesi,
- özel sektör kaynaklarından azami oranda yararlanılması,
- kurumun bilgi iletişim altyapısının güçlendirilmesidir.

Demiryollarında yeniden yapılandırmaya ilişkin olarak 2002 yılında hazırlanmış olan Demiryolu Kanunu Tasarısı Taslağı AB direktiflerini de dikkate alacak şekilde yeniden düzenlenmektedir. TCDD tarafından 2003-2008 yıllarını kapsayan bir Yeniden Yapılanma Eylem Planı hazırlanmıştır. Türk demiryolu sektörünün yeniden yapılandırılması ve TCDD'nin yeniden organizasyonu amacıyla 4,7 milyon euro tutarında bir projenin 2004 yılı Türkiye-AB Mali İşbirliği Programı kapsamında desteklenmesi kararlaştırılmıştır.

Ayrıca, Dünya Bankası CAS (Ülke Yardım Stratejisi) Kredilendirme Programı kapsamında, TCDD Genel Müdürlüğünün yeniden yapılandırılması amacıyla kredi sağlanması hususunda çalışmalar başlatılmıştır. CAS Programından, yeniden

yapılandırma kapsamında gerçekleştirilecek emeklilikler için ihtiyaç duyulan toplam 75 milyon dolarlık bir kaynağın karşılanması planlanmaktadır. Yeniden Yapılandırma Programı uzun vadeli bir proje olup, 2003-2008 döneminde yıllık yaklaşık 140 milyon dolarlık bir yatırım seviyesini gerektirmektedir.

Tablo:4. 14. Ulaştırma Politika Taahhütleri Matrisi

(1000 euro)

	2003	2004	2005	2006
Demiryollarında yeniden yapılandırma/Mali Bilgi Sisteminin Kurulması				
A. Uygulama Profili	X			
B. Net Bütçe Etkisi	477			
B.1. Bütçe Gelirlerine Doğrudan Etkisi				
B.2. Bütçe Giderlerine Doğrudan Etkisi	477			

4.6.7. Enerji

3 Mart 2001 tarihinde çıkan Elektrik Piyasası Kanunu ve 2 Mayıs 2001 tarihinde çıkan Doğalgaz Piyasası Kanunu ile enerji sektörünün rekabete açılmasının sağlanması ve özel sektörün serbestçe faaliyet gösterebileceği şeffaf bir yapının tesis edilmesi hedeflenmiştir.

Söz konusu iki Kanunun öngördüğü şekilde kurulan Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) elektrik ve doğalgaz sektörlerinde rekabetçi bir piyasa yapısının oluşturulması için çeşitli ikinci düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bunların başında lisans yönetmelikleri, iletim ve dağıtım düzenlemeye yönelik yönetmelikler ile piyasa tarife düzenlemeleri gelmektedir.

Elektrikle ilgili hedeflenen ve hayata geçirilmesi öngörülmesi olan ikincil düzenlemeler, EPDK'nın kurulduğu günden bu yana yaptığı çalışmalarla büyük oranda tamamlanmış bulunmaktadır. Dengeleme ve uzlaştırmaya, talep tahminlerine ve arz güvenliğine yönelik düzenlemelerle ilgili çalışmalar ise halen sürdürülmektedir.

Elektrik fiyatlarının üzerinde önemli bir yük oluşturan TRT payı yüzde 3,5'ten yüzde 2'ye indirilmiştir. Diğer yandan dağıtım kayıplarının azaltılması ve TEDAŞ'ın tahsilat oranlarının yükseltilmesi ile ilgili tedbirler uygulamaya konulmuştur. 2003 yılındaki dağıtım kayıplarının önceki yıla göre dikkate değer bir oranda azalacağı tahmin edilmektedir.

Serbest piyasanın oluşturulmasının en önemli adımlarından biri olan özelleştirme kapsamında elektrik sektörünün özelleştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu doğrultuda, dağıtım tesisleri Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından 33 görev bölgesine ayrılmıştır. Özelleştirme ile ilgili çalışmalarda halen yasal sorunları devam eden İşletme Hakkı Devri kapsamındaki santral ve dağıtım bölgeleri dikkate alınmamıştır. Ancak bu kapsamda bazı dağıtım bölgeleri ile üretim tesisleri özelleştirme kapsamına alınmıştır. Bundan sonraki aşamada Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından bir özelleştirme programı hazırlanacak ve bu programa göre elektrik kuruluşlarıyla ilgili özelleştirmelerin hayata geçirilmesine başlanacaktır.

Doğalgaz sektöründe ise, piyasanın işleyişinde ana unsurları oluşturan lisans, tesisler, iletim, dağıtım ve müşteri hizmetleri, sertifika, iç tesisat, tarifeler ve denetim

konusunda yönetmelikler hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Dağıtım bölgelerinde yeni tarife uygulamasına başlanmıştır.

4646 sayılı Kanun hukuki olarak BOTAŞ'ın tekel konumunu ortadan kaldırmıştır. Doğalgaz Piyasası Kanununda öngörüldüğü üzere şehir içi dağıtım lisansları için EPDK tarafından ihaleler düzenlenmektedir.

Güneydoğu Avrupa ülkeleri ile elektrik ve doğalgaz bağlantılarının kurulması konusundaki çalışmalar sürdürülmektedir. Güneydoğu Avrupa Elektrik Düzenleyici Forumu çerçevesinde yürütülen çalışmalara katılan Türkiye, bölgesel enerji pazarı oluşturulması yönündeki adımları katılımcı bir perspektifle yakından izlemektedir.

Diğer yandan, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve daha etkin bir düzenlemenin gerçekleştirilmesi hususu EPDK'nın gündeminde yer almaktadır. Bu çerçevede, EPDK'nın yürüttüğü "EPDK'nın Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi" başlıklı eşleştirme projesinin AB tarafından finanse edilmesi kabul edilmiştir. Projenin 2003 yılı Ekim ayında başlatılması öngörülmektedir. Toplam bütçesi 1.068.000 euro olan projenin 21.000 euro tutarındaki kısmı ulusal kaynaklardan karşılanacaktır.

EPDK tarafından yürütülen ve hem EPDK'nın düzenleyici görevlerini daha etkin yerine getirmesini, hem de enerji piyasasındaki aktörlerle işbirliği içinde olmasını hedefleyen "Düzenleyici Bilgi Sistemi" başlıklı proje, PHARE Komitesi tarafından kabul edilmesi durumunda AB tarafından finanse edilecektir. Toplam bütçesi 1.085.000 euro olan projenin 35.000 eurosu ulusal kaynaklardan karşılanacaktır.

Ayrıca, tüm piyasa katılımcılarının lisanslama işlemlerinin tamamlanması, 2004-2007 dönemi için gelir ve tarife ayarlamalarının yapılması, mevcut mevzuatın güncellenmesi, piyasaların izlenmesi için altyapının oluşturulması, ölçme-iletişim-kontrol ağı için altyapının oluşturulması ve maliyet esaslı tarife uygulamalarının başlatılması planlanmaktadır.

EK TABLOLAR

Ek Tablolar

Tablo:1- Büyüme ve İlgili Göstergeler

Yüzde (Aksi Belirtilmemiş İse)	ESA Kodu	2002	2003	2004	2005	2006
1. GSYİH Büyümesi, Sabit Fiyatlarla (14+15+16)	B 1 g	7,8	5,3	5,1	5,1	5,1
2. GSYİH, Cari Fiyatlarla (Katrilyon TL)	B 1 g	276	364	434	499	556
3. GSYİH Deflatörü Artışı		43,5	25,1	13,6	9,4	6,0
4. TÜFE Artışı (Yıllık Ortalamalar)		45,0	26,8	14,4	9,8	6,2
5. İstihdam Artışı*		-0,8	1,4	3,3	2,6	2,7
6. Emek Verimliliği Artışı**		8,1	3,8	1,7	2,4	2,3
7. Yatırım Harcamaları (GSYİH İçindeki Pay, Yüzde)		21,3	22,2	22,4	22,9	23,3
Büyümenin Kaynakları: Sabit Fiyatlarla Yüzde Değişmeler						
8. Özel Kesim Tüketim Harcamaları	P3	2,0	6,2	3,1	3,3	3,5
9. Kamu Kesimi Tüketim Harcamaları	P3	5,4	4,2	2,4	2,7	2,3
10. Toplam Sabit Sermaye Oluşumu	P51	-0,8	15,4	16,3	15,2	10,0
11. Stok Değişmesi (GSYİH İçindeki Pay, Yüzde)***	P52+P53	7,0	-0,4	-1,7	-1,6	-0,7
12. Mal ve Hizmet İhracatı	P6	11,0	9,3	10,2	8,9	8,6
13. Mal ve Hizmet İthalatı	P7	15,7	14,4	7,8	7,7	7,5
GSYİH Büyümesine Katkı Oranları						
14. Yurtiçi Nihai Talep		1,7	7,2	5,6	5,8	4,9
15. Stok Değişmesi		7,0	-0,4	-1,7	-1,6	-0,7
16. Toplam Net Mal ve Hizmet İhracatı Dengesi		-0,9	-1,5	1,2	0,9	0,9
Toplam Katma Değer Artışı						
17. Tarım		7,1	0,5	2,5	2,4	2,3
18. Sanayi		9,4	6,2	5,5	5,5	5,4
19. İnşaat		-4,9	5,3	5,1	5,1	5,1
20. Hizmetler		7,2	5,9	5,5	5,5	5,5

* Çalışan kişi sayısı, yerel, milli hesaplar tanımlamalarına göre

** İstihdam edilen kişi başına, sabit fiyatlarla GSYİH artışı

*** Büyüme katkı

Tablo:2- İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	2002	2003	2004	2005	2006
1. Nüfus (Bin Kişi -Yıl Ortası)	69.626	70.712	71.789	72.844	73.905
2. Nüfus Artış Oranı (Yüzde)	1,59	1,55	1,51	1,46	1,45
3. Çalışma Çağı Nüfusu (Bin Kişi)*	48.041	48.909	49.793	50.680	51.598
4. İşgücüne Katılım Oranı (Yüzde)*	49,6	50,2	50,4	50,6	50,8
5. İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)*	21.354	21.760	22.488	23.074	23.703
6. İstihdam Artış Oranı (Yüzde)	-0,8	1,9	3,3	2,6	2,7
7. İşsizlik Oranı (ILO tanımına göre) (Yüzde)	10,3	11,4	10,4	10,0	9,6
8. Ortalama Reel Ücret Artış Oranı (Yüzde)	-14,16	-	-	-	-

* +15 yaş

Ek Tablolar

Tablo:3- Ödemeler Dengesi

Milyar Dolar (Aksi Belirtilmemiş İse)	2002	2003	2004	2005	2006
1. Cari İşlemler Hesabı (GSYİH İçindeki Pay, %)	-0,8	-3,2	-2,7	-1,9	-1,2
2. İhracat F.O.B.	39,8	47,5	52,8	59,0	65,7
3. İthalat F.O.B.	-48,2	-59,5	-65,2	-70,8	-76,6
4. Mal Dengesi	-8,4	-12,0	-12,4	-11,8	-10,9
5. Hizmet Gelirleri	14,8	15,5	17,5	18,8	19,6
6. Hizmet Giderleri	-6,9	-8,3	-9,3	-10,0	-10,7
7. Mal ve Hizmet Dengesi	-0,5	-4,8	-4,2	-3,0	-2,0
8. Yatırım Gelirleri	2,5	2,4	2,7	2,7	3,7
9. Yatırım Giderleri	-7,0	-8,6	-9,4	-9,6	-10,2
10. Cari Transferler	3,5	3,6	4,3	4,9	5,3
11. Cari Transferler, AB'den			0,3	0,3	0,5
12. Cari İşlemler Hesabı	-1,5	-7,4	-6,6	-5,0	-3,2
13. Sermaye ve Finans Hesabı	1,7	7,8	6,6	5,0	3,2
14. Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-0,2	-0,2	-0,3	-0,3	-0,4
15. Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	1,0	1,6	1,3	1,6	2,0
16. Resmi Rezervler	-6,2	-1,6	-2,0	4,1	2,2
17. Dış Borç Stoku (Toplam)	131,4	138,6	146,1	145,5	144,9
18. A. Kamu Dış Borç Stoku**	81,1	84,0	86,3	80,0	72,9
18. B. IMF	20,7	21,6	22,3	13,9	4,1
19. Kamu Dış Borç Stoku, Yabancı Para Cinsinden	81,1	84,0	86,3	80,0	72,9
20. Dış Borç Ödemesi	11,4	7,8	8,6	14,4	15,4
21. Nominal Döviz Kuru (TL/EURO), Yıl Sonu	1.703.477	1.789.031	1.964.990	2.119.948	2.260.048
22. Ortalama Döviz Kuru (TL/EURO)	1.429.766	1.679.313	1881.698	2.057.798	2.204.166
23. Dış Tasarruf (GSYİH İçindeki Pay, %)*	1,7	3,2	2,4	1,9	1,5
24. Özel Tasarruf (GSYİH İçindeki Pay, %)*	32,5	26,3	26,8	23,9	21,8
25. Özel Yatırım (GSYİH İçindeki Pay, %)*	11,0	13,4	14,8	16,7	17,8
26. Kamu Tasarrufu (GSYİH İçindeki Pay, %)*	-12,9	-7,2	-6,8	-2,9	-0,0
27. Kamu Yatırımı (GSYİH İçindeki Pay, %)*	5,7	4,6	5,1	5,2	5,3

* DİE tarafından açıklanan harcamalar yoluyla GSYİH baz alınmış ve yatırım-tasarruf dengesi bu çerçevede hesaplanmıştır. Tabloda verilen kamu yatırımları genel devletin yanında KİT yatırımlarını da kapsamaktadır.

** Genel devlet

Ek Tablolar

Tablo:4- Kamu Maliyesi

GSYİH İçindeki Pay (Yüzde)	ESA	2002	2003	2004	2005	2006
Alt Kalemlere Göre Borçlanma Gereği *						
1. Genel Devlet	S13	13,1	10,5	9,5	5,8	2,5
2. Konsolide Bütçe(1)	S1311	14,1	12,1	11,2	7,4	4,3
3. Fon	S1312	0,0	-0,7	-0,8	-0,8	-0,8
4. Mahalli İdareler	S1313	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1
5. Sosyal Güvenlik	S1314	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6. Döner Sermaye		-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
7. İşsizlik Fonu		-1,0	-1,0	-1,1	-0,9	-1,0
Genel Devlet (S13)						
7. Toplam Gelir	ESA	41,9	43,6	42,7	41,8	42,3
8. Toplam Harcamalar	ESA	55,1	54,1	52,2	47,5	44,8
9. Faiz Ödemeleri	B9	19,4	17,8	16,6	12,2	9,7
10. Faiz Dışı Denge	D41	-6,2	-7,2	-7,1	-6,4	-7,2
Gelirler						
11. Vergiler	D2+D5	24,2	26,7	25,2	24,8	25,2
12. Sosyal Fonlar	D61	6,9	7,3	7,9	8,1	8,4
13. Diğer		10,8	9,5	9,6	8,8	8,7
14. Toplam Gelir	ESA	41,9	43,6	42,7	41,8	42,3
Giderler						
15. Toplam Tüketim	P32	18,2	18,0	18,1	18,1	18,1
16. Sosyal Güvenlik Harcamaları	P31	10,2	11,1	10,8	10,9	10,9
17. Faiz Ödemeleri	D41	19,4	17,8	16,6	12,2	9,7
18. Sübvansiyonlar(2)	D3	1,1	1,2	1,1	1,1	0,9
19. Yatırım	D51	4,1	3,5	3,9	3,9	4,1
20. Diğer		2,1	2,5	1,8	1,4	1,1
21. Toplam Harcamalar	ESA	55,1	54,1	52,2	47,5	44,8

(1): 2001 yılında bütçeden sosyal güvenlik kuruluşlarına nakit olarak ödenen 950 trilyon lira tabloda ilgili yılda gösterilmiştir. Tablo 1.7'de ise söz konusu miktar 2002 yılında gösterildiğinden dolayı 2002 yılı için GSYİH'nin 0,4'ü kadar bir farklılaşma olmaktadır.

(2): Tarımsal destekleme, KİT görev zararı, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonunu kapsamaktadır.

* (+) açığı, (-) fazlayı ifade eder.

Ek Tablolar

Tablo:5- Kamu Borç İstatistikleri

	ESA Kodu	2002	2003	2004	2005	2006
GSYİH'ya Oran, Yüzde						
1. Toplam Brüt Borç Stoku		102,5	92,3	91,1	87,6	83,2
2. Toplam Borç Ödemesi		41,6	31,8	37,7	44,6	51,6
3. Borç Stokundaki Değişme		-19,1	-10,2	-1,2	-3,5	-4,4
Toplam Borç Stokundaki Değişmenin Kaynakları						
4. Faiz Dışı Genel Devlet Dengesi	B9	-6,2	-7,2	-7,1	-6,4	-7,2
5. Faiz Ödemeleri	D41	19,4	17,8	16,6	12,2	9,7
6. Nominal GSYİH Artışı (Yüzde)	B1g	-56,1	-29,3	-17,7	-13,1	-9,4
7. Diğer Etkenler: Kur Değişmeleri, vs.		24,0	9,4	8,6	4,9	3,5
8. Diğer Etkenler: Özelleştirme Gelirleri		-0,2	-0,9	-1,6	-1,1	-1,0

Tablo:6- Önceki Güncellemeden Farklılıklar

	2002	2003	2004	2005	2006
1.GSYİH Büyümesi (Yüzde Artış)					
Önceki Güncelleme	3,9	4,9	5,0	5,1	-
Son Güncelleme	7,8	5,3	5,1	5,1	5,1
Fark	3,9	0,4	0,1	0,0	-
2.Cari İşlemler Dengesi (Euro mil.)					
Önceki Güncelleme	-1.677	-2.128	-2.090	-2.144	-
Son Güncelleme	-1.648	-6.893	-6.126	-4.651	-2.999
Fark	29	-4.765	-4.036	-2.507	-
3.Toplam Dış Borç Stoku (Euro mil.)					
Önceki Güncelleme	136.437	138.931	141.721	137.610	-
Son Güncelleme	125.353	129.565	136.496	135.951	135.390
Fark	-11.085	-9.366	-5.225	-1.660	-
4.Cari Genel Devlet Dengesi (GSYİH'ya Oran, Yüzde)					
Önceki Güncelleme	-13,2	-5,9	-3,0	-0,5	-
Son Güncelleme	-13,3	-10,5	-9,5	-5,8	-2,5
Fark	-0,1	-4,6	-6,5	-5,3	-
5.Cari Genel Devlet Faiz Dışı Dengesi (GSYİH'ya Oran, Yüzde)					
Önceki Güncelleme	7,9	8,5	7,8	7,8	-
Son Güncelleme	6,2	7,2	7,1	6,4	7,2
Fark	-1,7	-1,3	-0,7	-1,4	-
6.Genel Devlet Brüt Borç Stoku (GSYİH'ya Oran, Yüzde)					
Önceki Güncelleme	99,6	85,6	79,6	73,0	-
Son Güncelleme	102,3	92,3	91,1	87,6	83,2
Fark	2,7	6,7	11,5	14,6	-

Ek Tablolar

Tablo:7- 2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı Hazırlıklarında Kullanılan Dış Ekonomik Gelişmelerle İlgili Varsayımlar

	2002	2003	2004	2005	2006
Faiz Oranları (Yüzde)					
Yurtiçi DİBS Faiz Oranları (Basit)	56,8	44,3	28,0	18,9	16,4
Euro Bölgesi: Kısa Dönem (3 aylık, para piyasası)	3,3	2,4	2,7	-	-
Euro Bölgesi: Uzun Dönem (euro bölgesindeki en düşük 10 yıllık hazine bonosu faizi)	4,8	4,2	4,8	-	-
ABD: Kısa Dönem (3 aylık, para piyasası)	1,8	1,4	2,4	-	-
ABD: Uzun Dönem (10 yıllık hazine bonosu)	4,6	4,0	4,6	-	-
Döviz Kurları					
Nominal (TL / €)	1.429.766	1.679.313	1881.698	2.057.798	2.204.166
Yıllık Ortalama Yüzde Değişme (“-“ değer kaybı)	-30,7	-17,4	-12,1	-9,4	-7,1
Parite (\$ / €)	0,94	1,07	1,07	1,07	1,07
Reel Kur Yüzde Değişme (“+“ değer kaybı)	20,0	17,6	1,8	-0,4	-1,7
GSYİH Artışı (Reel Yüzde)					
Dünya, AB Hariç	3,2	3,6	4,0		
ABD	2,4	2,4	2,5	-	-
OECD	1,8	-	-	-	-
AB 15	1,1	1,3	2,4	2,5	2,5
Dünya İthalatı					
Gelişmekte Olan Ülkeler İthalatı (Yüzde Değişme)	5,4	4,7	8,0	7,8	7,8
Uluslararası Fiyatlar					
Dünya İthalat Fiyatları (Yüzde Değişme)	-1,5	2,5	0,5	0,9	1,0
Dünya İhracat Fiyatları (Yüzde Değişme)	0,1	1,2	1,0	1,0	1,0
Petrol Fiyatları (\$/varil)	25,0	27,8	24,5	24,0	24,0

Tablo:8- Devresel Gelişmeler*

	2002	2003	2004	2005	2006
1. GSYİH Büyümesi (Sabit Fiyatlarla)	7,8	5,3	5,1	5,1	5,1
2. Gerçekleşen Denge ⁽¹⁾	14,1	12,1	11,2	7,4	4,3
3. Net Faiz Ödemeleri	18,8	17,2	16,2	11,9	9,4
4. Potansiyel GSYİH Büyümesi	2,2	3,7	4,3	4,8	5,1
5. Üretim Açığı (Potansiyelden yüzde fark)	1,6	0,1	-0,7	-0,9	-0,9
6. Devresel Bütçe Bileşeni	-0,7	0,0	0,3	0,4	0,4
7. Devresel Düzeltilmiş Denge	-13,3	-11,9	-11,4	-7,9	-4,8
8. Devresel Düzeltilmiş Faiz Dışı Denge	4,8	5,0	4,7	4,1	4,9

* Konsolide Bütçe

(1): (+) açığı, (-) fazlayı ifade eder.